

Озрен Кезекович

ОМЛАДИНСКА БИБЛИОТЕКА

86

180

Handwritten text, possibly a signature or title, located at the top left of the page.

39804

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ

ДАЛЕКА КОПНА И МОРА

ПУТОПИСИ

886-92

ПРОСВЕТА
ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1948

Уредно
ГВИДО ТАРТАЉА

Миб. ф. 648722

МЕЂУ ЕСКИМИМА

ГРЕНЛАНДСКИ ЕСКИМИ

Од свега што сам на своме необичном путу имао прилике видети, ништа ме није толико узбудило као први сусрет са најпримитивнијим човеком који данас постоји на кугли земљиној, сусрет са првим Ескимом скитачем на кога смо наишли. То је било кад смо се, пловећи лагано поред банкизе и радећи успут поверене нам послове, приближили обалама Гренланда на стотину километара. Пловећи на растојању од дваестину метара од банкизе, спазили смо двогледом на леду, подалеко од његове обале, створење обучено у медвеђу кожу, где лежи потрбушке непомично поред једне гомиле ствари. Нас двоје изађемо на лед, поневши собом, за сваки случај, карабин и револвер, и приђемо да видимо шта је. Кад нас је спазило, створење је нагло устало, зграбило своје кратко копље и изгледало је у недоумици да ли да бежи или да остане на месту. Пришавши му, пошто смо видели да је Еским, мој друг му понуди цигару, а ја комад хлеба који сам случајно у тај мах имао у џепу. Ни једно ни друго није примио, као ни норвешки новац који сам му дао у намери да купим од њега које крзно. Нисмо се ни на који начин могли

споразумети, али смо одмах разумели шта он ту ради. На месту где је лежао, била је у леду прокопана цеваста рупа, ширине пола метра, до саме воде. Он је, лежећи на леду и држећи главу над самом рупом, чекао да се појави фока, која, пливајући под ледом, иско-

Еским на леду

ришћава сваки отвор да кроз њега провуче главу и дође до ваздуха потребног јој за дисање. У тренутку кад то буде, копље везано за руку ловца зарије се у животињу, која за час буде кроз рупу извучена из воде

и убијена. Неколико кожа од фока које су ту у близини стајале на гомили, показивало је да је лов био изобилан.

То је био први Еским на кога смо наишли, и то прави Еским номад, који месецима, управо све донде док не настане права поларна ноћ, лута по банкизи ловећи, непрестано једући и спавајући на леду где се буде затекао. Обично тако заједнички лута по једна номадска породица, која се састоји из човека, жене и деце. Саонице, које вуку пси и у којима носе своје најнеопходније потребне ствари, оставе где на леду, са псима и малом децом. Човек, жена и одраслија деца разиђу се на разне стране тражећи на леду какав отвор који је већ пре тога пробушила њушком каква фока. Нађени отвор се прошири ножем, и онда настаје лов на поре описани начин. Кад лов у једној околини ослаби, скуп се све у саонице и иде се даље за ловом. Ако се у путу спази какав бели медвед или морс, ни то се не пропушта, само је тактика другојача.

Пошто смо нашег Ескима посматрали неко време, не могући ништа друго с њим радити, вратили смо се у чамац и продужили пут. Отада смо већ чешће наилазили на такве номаде. То су били све омањи људи, чија висина не прелази 1,50 метара. Имају велику лубању, дугуљасту (доликоцефали), са челом суженим на више. Образи су им широки и испупчени; нос спљоштен; очи мале, црне и једва отворене, вероватно због атмосферских непогода којима су од детињства стално изложени, и због бљештавог белила снега и леда у коме проводе свој век. Руке и ноге су им сразмерно према телу мале, а горњи део тела им је јако развијен; већином су дебели. Боја лица им је мркоцрвена. То су, несумњиво, примерци људске расе који се данас нај-

више приближују примитивном човеку, бар по начину живота. Ми смо доцније, кад смо изашли на Гренланд, имали посла и са културнијим Ескимима, а разабрали смо да их има и баш доста културних у насељима северо-западног Гренланда и даље идући ка америчким обалама. Али за ове, на које смо наилазили на банкизи северо-источног Гренланда, то се ниуколико не може казати.

Зна се да је јужна поларна област ненасељена. Потпуно одвојена од континента и острва јужне хемисфере пространим океаном, потпуно лишена сувоземне фауне, јужна поларна област не пружа никаква средства за опстанак и живот становништва у њој, па чак ни за привремено бављење у њеној близини. Сасвим је друпојаче са северном поларном облашћу. Она ипак, бар у одређено доба године, има саобраћаја са насељеним областима. Она, поред тога, има и разноврсну и многобројну фауну која чини могућним опстанак становништва и у близини самога пола. Све то чини да је та област насељена и сталним становницима, поред пролазних који по нарочитим пословима у њу наилазе с времена на време.

Стални становници северне поларне области су Ескимима, Самоједи и Чукши, распрострајени по гренландској, америчкој и азијској области око пола, поглавито у појасу између поларног круга и 80-ог степена северне ширине. То су често номадске групе које, као и животиње од чијег лова искључиво живе, иду за ловом. Од тога поларног становништва, на европском делу северне поларне области живе само Ескимима, премда се они распрострају и на америчку и азијску област. Према области у којој живе, они се разликују на ове групе, различне по начину живота и степену културе:

1) Ескимима западног Гренланда, који живе у области данског припадништва на Гренланду, од Предгорја Фарвела до 74⁰ сев. ширине. То су, по стасу, најмањи Ескимима; они не прелазе висину од 1,55 м. Под утицајем данске администрације, доста су изгубили од својих примитивних особина и добили нешто културе. Прешли су и у хришћанство и протестанти су; уствари, тешко да и схватају шта је то, а у себи још чувају веровање својих предака у зле духове. Начини данске колонизације учинили су да је број ових Ескима у току последњих педесет година непрестано растао, и данас их има преко 12.000. Од интереса је поменути да данских насељеника, који стално станују у тим насељима, нема више од две стотине. Главно је насеље Годхаб, средиште данске администрације, са једним комесаром који врши дужност гувернера свих насеља.

2) Ескимима источног Гренланда, којих има свега неколико стотина и који су много мање културни од оних са западне обале. Највећи део тих Ескима груписан је у насељу Ангмагсалик, на 60⁰ сев. ширине, где се налази и један дански комесар. Живе у округлим шаторима од коже фока. Сваки човек има по две жене. Интересантно је да су им деца, док су мала, сасвим бела, добијајући поступно, у току рашићења, боју одраслих. То су, уопште, најнекултурнији Ескимима, страшно прљави и врло дивљи. Живе искључиво од лова фока и морсева. Многи од њих живе номадским животом, идући за ловом и враћајући се у насеље само кад се приближи дуга поларна ноћ. Од 1925 год. данска администрација непрестано покушава да их, бар једну групу, насели на обалама Скоресби-Сунда, на 70⁰ сев. шир., где има фока и морсева у изобиљу. То су Ескимима на које је наишла наша експедиција, идући од Шпицберга

и приближивши се Гренланду; са њима смо се сретали за све време бављења на источној обали Гренланда.

3) Ескимима северног Гренланда, који су насељени на његовој северо-западној обали и на обалама Смитовог Мореуза. Најсеверније им је насеље Етах, на $78^{\circ}18'$ сев. ширине, у коме живе зими око 250 Ескимима који се лети растуре по банкизи ради лова, лутајући по леду и тражећи фоке, морсеве, беле медведе, поларне лисице и др. Никада нису имали никаква додира са својим сапламеницима с југа, нити је ту икада био какав претставник данске администрације. Област по којој се крећу једна је од најхладнијих области на земљи, где температура често достиже и прелази 60° испод нуле. Пошто, као средство за живот, немају апсолутно ништа друго до продукте лова, постали су врло довитљиви да их што боље искористе. Због те њихове довитљивости и прилагодљивости суровим приликама за живот у којима су, свака поларна експедиција која је успела продрети у ту област, обраћала им се за помоћ, а ову су они увек радо и незаинтересовано указивали. Из тога су насеља били на пр. Ескимима који су 1829 год. помогли Росовој експедицији да успешно изврши своја испитивања; одатле су била и она четири Ескимима који су са Пиријем 1909 год. дошли до северног пола.

4) Ескимима области Бакарне Реке и арктичког американског архипелага, који су стасом највиши и веома ратоворни. Главно им је занимање лов на јелене и риболов, при коме лове у великим количинама лакса. За ловом иду далеко на север, где се покашто, увек због лова, и насељавају. Таквих ловачких насеља има чак и на 80° сев. ширине. У честим су ратовима с Индијанцима који живе јужније од њих. Врло су дивљи, и лако им је убити човека из најништавнијих разлога.

Мисионари који су покушавали преводити их у хришћанство, увек су се враћали не учинивши ништа.

5) Ескимима Северне Аљаске и обала Беринговог Мореуза, којих има око 20.000 и који, према томе, претстављају најмногобројнију групу ескимске расе. Они су увек били у додиру са америчким ловцима китова који у тим водама лове, као и са европским и америчким дошљацима који у тим крајевима траже злато или руде. То је учинило да су готово изгубили своје примитивне етничке карактере. У додиру са тим дошљацима без икаквих скрупула, десетковани су туберкулозом и другим болестима које у тим крајевима повлачи собом алкохолизам.

Далеко је од мене и помисао да овако, за то непозван, правим овде какве етнографске студије о Ескимима, или да излажем оно што се о њима зна и што се, вероватно, може наћи у књигама. Али мислим да ми је допуштено описати оно што сам непосредно и лично видео и на лицу места разабрао за оно кратко време које сам провео међу њима, не водећи рачуна о томе шта се од тога зна, а шта не зна.

Поред мноштва заједничких одлика које постоје међу Ескимима из разних насеља, има међу њима и доста великих разлика, од којих су неке малочас већ поменуте. Ескимима које сам на путовању сретао, били су Ескимима номади и они са источних обала Гренланда. То су, као што је напред казано, најнекултурнији Ескимима, и то је баш оно до чега ми је највише било стало да видим. Овде ће бити говора само о њима.

Пре свега, то су људи доста кратког века. Од њих ретко ко да доживи педесет година. Због чега? Можда због њихове велике прождрљивости за месом. Један Еским, чим улови животињу, фоку, морса, белог

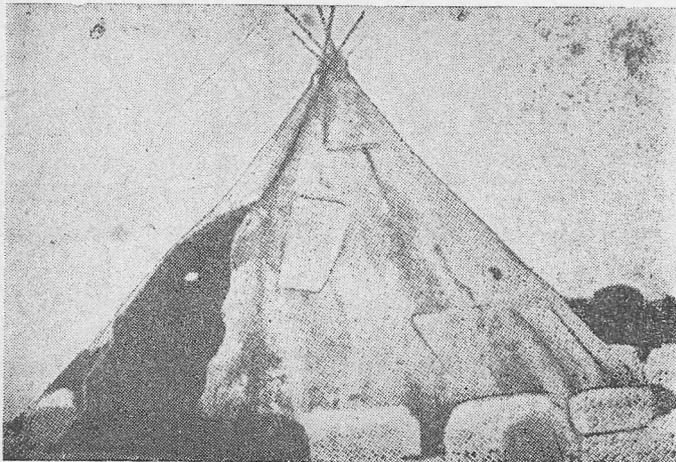
медведа и др., почне одмах, још на лицу места, јести, и поједе до 7 килограма меса за оброк. Међутим, та кратковечност изгледа не важи за жене; ове, доста често, достижу старост од 60—80 година. То би се, вероватно, имало приписати њиховоме много мање напорном животу но што је онај који воде људи. Жене иначе

Тип Ескима

потпуно лице на мушкарце. Нису од њих лепше, а и носе се као они, тако да их је немогућно разликовати. Једино се међу њима могу распознати мајке, и то по грби која долази од детета што на мајчиним леђима, под бундом од медвеђе коже, ћути, згрчено као мајмунче.

Сем сировог меса и сирове рибе, не једу ништа друго. Еским коме сам дао комад хлеба, загледао га је, као да није знао шта треба с њиме да уради. Кад сам му га ставио у уста, он је почео да жваће, али га је убрзо избацио из уста. Не знају ни за со; није им ни нарочито потребна, јер у животињској храни коју искљу-

Ескимски шатор од коже

чиво и употребљавају, има довољно соли за потребе њиховог организма.

Кад су у своме насељу, Ескимци станују под шаторима или у земуницама од ледених плоча, које кашто покрију и снегом. Шатори су им од кожа фока, придржаних дрвеним моткама и камењем; пукотине су запушене гренландском маховином. Прозора нема, а улаз се затвара једном завесом од црева фока, распараних и сашивених једно уз друго; таква завеса не пропушта ветар, а пропушта нешто светлости у шатор. Земунице

праве од плоча исечених ножем у леду и састављених тако да се добије једна полусферична купола (која се на њиховом језику назива *ӣллоо*). Један узан тунел од 3—5 метара дужине, кроз који се провлаче четвороношке, везују унутрашњост *ӣллооа* са спољашношћу. Кад сам, кроз такав тунел, покушао ући у један *ӣллоо*, мало је требало па да се онесвестим на пола пута, од неописаног задаха који је долазио из унутрашњости *ӣллооа*; морао сам се, идући четвороношке уназад, вратити излазу брже но што сам ушао. Од места на место постави се у дуваре земуница по који комад провидног леда, што даје унутрашњости нешто светлости. Земуница је зими убрзо завејана снегом; да би се могло распознати где је, постави се на њу или поред ње какав видљив знак, на пр. јеленски рогови.

За време дуге поларне ноћи, у земуници непрестано гори једна примитивна лампа, издубљена у меком камену, са фитиљем од упредене маховине. Лампа даје слабу светлост и нешто мало топлоте. Ватру врло ретко употребљавају, јер немају горива, а и навикли су да све једу пресно. Имао сам прилике видети два начина која употребљавају за потпалу ватре. Један је начин у томе да се креше пирит о комад гвожђа; варницу прими сува маховина натопљена машћу од фока. За други начин потребан је један примитиван инструменат састављен од комада дрвета и конца од коже; вукући на обе стране тај конац, као што се вуче тестера, окреће се врло брзо једна шипка у своје лежишту и трењем производе топлоту. Кад им је потребна ватра за кратко време, само да истопе нешто снега или леда за пијаћу воду, ватру добијају горећи маст од фоке у каквоме плитком суду, издубљеном у камену. Иначе, за сам огрев, ватра им је непотребна. Док седе у земуници, добро су одевени

у кожу. Кад хоће да спавају, лежу једно поред другог, потпуно голи, на прострту кожу од белог медведа и покрију се другом кожом. О некој врсти кошуље нема, наравно, ни помена. У земуници се скидају без икакве журбе, чешући се јунако голишави, полако, као да у земуници букти ватра. Проветравање се не врши никад. То и чини да је Европљанину, и поред најбоље воље и све радозналости, немогућно ући у земуницу од страшнога задаха. Од свих нас из експедиције који смо то покушали, свега је један могао то издржати и остати неко време у земуници; он нам је свима и испричао шта је тамо видео.

Одело им је начињено од коже фока, јелена или белог медведа, показто све то измешано. Шију га жене иглом начињеном од рибље кости. И људи и жене носе чакшире, често украшене, као и бунда, извезеним или урезаним сликама. Обично облаче по два одела једно преко другог; кад су на отвореном мору, пребаце преко свега још и по једну кожу од фоке, која чува да се не покваси медвеђа кожа под њом. Преко главе је навучена капуљица од коже, која оставља откривене само очи, нос и уста. Често је и преко очију превучена кожица од фоке са два танка хоризонтална разреза, ради вида; то их чува од снежних иглица које изазивају запаљење у оку, као и од бљеска снега и леда. На ногама носе неке врсте чарапа, у облику врећица од коже поларних зечева, преко којих навуку чизме од коже фока.

Ескимима о којима је овде реч, темперамента су флегматичног, отворени и добродушни, али без узбудљивости или веселости. Кад престану гледати странца са неповерењем и виде да се немају чега бојати, сва им је брига да га ничим не наљуते или не ожалосте; чак и своје одговоре на питања подешавају тако како ће

то бити у складу са оним што странац мисли. Казано је напред да су амерички Ескимии доста ратоборни; ови пак, Ескимии са источног Гренланда, чак се никад међу собом и не свађају нити се туку. Никад нико није чуо од њих да се жале на свој сурови живот, или на ма шта друго. Јер о нечему бољем они уопште немају појма ни да постоји. Имају врло слаб појам и о својини. Осим жена, одела и алата, све сматрају да се може делити са другима. Кад један од њих улови фоку, сви они који се нађу у близини могу јести колико хоће од лова. Али то повлачи и дужности, и сваки мора да лови, или да помаже у лову и у опремању алата и прибора кад му се то затражи.

Начин живота, у коме се крећу увек са истим призорима и догађајима, са онако скученим средствима за живот каква им пружа сурова природа, разуме се да мора бити врло прост и једнолик. Кад су у насељу коме припадају, што бива само за време поларне ноћи, они или опремају свој ловачки алат, прибор и одело, или лутају по леду дуж обале тражећи ретке предмете које морска струја притера крају. Ти предмети су или оно што је остало на површини мора од каквог бродолома гдегод у арктичком океану, или дрва које океанска струја годинама носи са ушћа великих сибирских река, па их, помогнута ветром, притера гренландској обали. Тако су, на пр., на гренландској обали похватани, после много година, комади дрвета од брода *Танет* са којим експедиција Гордона Бенета претрпела бродолом 1881 г. у водама северног Сибира. Тај је налазак и дао Нанзену идеју за његов успели покушај да и он, са својим бродом, прође тим истим путем, ношен струјом.

За време док су у насељу, Ескимии се хране смрзнутим месом од животиња уловљеним раније и нагомила-

ним као резерва. Ако, као што се често дешава, то потроше пре но што отпочне нова сезона лова, онда настаје право гладовање. Тада настаје очајничко ноћно лутање по леду, да се дође до ма каквог лова, а кад ни тога нема, дође ред и на њихове псе да им постану храна. Ако се стање не поправи, настаје најужасније што се може замислити, људождерство. Али о томе се знају врло ретки случајеви само код Ескимца удаљених од отвореног мора, јер се ипак, чак и са њиховим примитивним средствима, може у мору, после дужег вребања, изненадити по која фока или морс, или риба. Или се наиђе на каквог залуталог белог медведа, кога глад истера из леденог заклона у коме проводи најмучнији део дуге поларне ноћи.

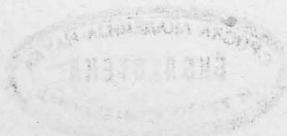
ЕСКИМ У ЛОВУ

Чим се, почетком пролећа, толико развиди да се може ловити, и време допусти да се уопште напољу може опстати, Ескимци се у масама крећу у лов, једни у саоницама, други у чамцима, или чуновима. Саонице праве од дрва похватаних дуж обале или банкизе, или од костију кита или јелена, увезаних кожним каишевима. На јаким мразевима обложе их једним танким слојем леда, да би лакше клизиле. Њих вуку велики, јаки и зато нарочито дресирани екскимски пси, дивљи и крволочни скоро као курјаци, али који су према Ескимцима врло послушни. Обично је запрегнуто по 6—8 паса, али смо сретали и саонице дугачке по шест метара које је вукло по петнаест паса. Притом се нарочито бира најбољи пас за предњака; он одређује пут, избегава неравнине, обилази сумњива места и лајањем и уједањем обо-

драва остале. На њега се односе и команде Ескимима који управља запрегом и који, својим дугачким бичем од каиша, може да дохвати и предњака и кога хоће пса. Пси се и сами међу собом ободравају уједањем, кад који од њих попусти у теглењу саоница. Кад који од њих добије ударац бича, он уједањем тера парњака до себе да боље запне.

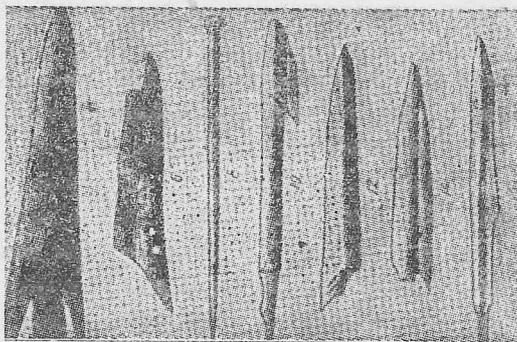
Белики чамци са широким једрилима од коже фока, које на свом језику називају *умиак* и који носе по 6—12 лица, употребљавају се за путовање целе породице са пртљалом, или за лов на кита. Многе су им интересантнији лаки чунови за појединце, названи *кајак*, који играју врло важну улогу у животу Ескимима. Они му поглавито прибављају оно што му је најпотребније за свакидашњи живот и за храну: месо и маст, кожу за одело, обућу и шаторе, кости за алате и друго. Кајак се прави од уштављене коже фока, затегнуте преко *јеџија* (ребара) од дрвета или од костију које крупне животиње и чврсто увезане за јегије каишевима и концима од коже или црева. Он је потпуно затворен, покривен и непробојан за воду. Једино је у средини кајака остављен један кружан отвор, са нешто уздигнутим ободом, ширине човека. У тај се отвор Еским увуче тако да му је само горњи део тела ван чуна, обавије доњи крај горњег одела од коже фоке око тога обода и добро га око овога и око себе увеже, тако да вода, кад прелије преко чуна, не продре у херметички затворену шупљину овога, у којој је опружен доњи део тела. На кајак се, и на руковање њиме, Еским навикава још од свога најранијег детињства. Он на њему лута по мору тражећи лов и на јаким ветровима, па и при самим бурама, јер кајак, док није каквим чврстим предметом пробивијен, не може потонути. За неколико гутљаја рума Еским је пред нама, у своме

кајаку, изводио невероватне продукције, преврћући се на пр. тако да му глава и горњи део тела зарони у воду, а да дно чуна буде одозго, на површини воде, и остајући у таквоме положају по 1—2 минута. Кајак је толико лак да га сам Еским преноси преко леда, носећи га на рамену. Он у њему весла једним веслом, наизменице са леве и десне стране. Ловачки алат и прибор увек за спољну површину чуна испред, позади и поред себе, и онда је спреман да лови и по узбурканом мору.

Начини лова су разни, према животињама које се лове, и према томе се мења и опрема са којом Еским полази у лов. Најчешћи је лов фока, које се налазе у изобилју у поларним крајевима, а апсолутно су безопасне и приступачне за ловца. Њих лове и на леду и на отвореном мору. На леду их лове тражећи отворе које фока избуши њушком тарући овом доњу површину леда, да би дошла до потребног јој ваздуха; она на такве отворе, којих има више, долази од времена на време, или само ради ваздуха, или и ради изласка на лед, где се одмара. И пси су извежбани да траже отворе које су пробушиле фоке и неће се преварити да застану код отвора који су се случајно начинили, без учешћа фоке. Кад је отвор нађен, Еским легне поред њега тако да му глава дође управо над отвор, држи у приправности кратко копље за набадање животиње и нетремице чека из воде познате му знаке да је фока близу. Ти знаци су клобуци ваздуха који почну избијати из воде кад је животиња управо под отвором. Еским тада и не чека да се она појави; знајући да је фока ту, на један метар под водом, и да се ту увек држи усправно, са њушком окренутом ка отвору, он хитне из све снаге своје копље, које се, у већини случајева, забоду у главу животиње.

Копље му је везано меким каишем за руку; вукући себи тај каиш из воде, он извуче фоку до отвора, ту је доврши другим ударцем, прошири ножем отвор у леду, ако то буде потребно, и извуче лов на лед. Ту одмах скида животињи кожу, исече месо и раздели га своме друштву, или га утовари на саонице, па пође да тражи другу прилику за лов. Али само није све то тако проста ствар.

Ескимски ловачки прибор

Има ту мноштво појединости и префињености које може познавати само извежбан ескимски ловац проводећи цео свој век на томе послу. Еским на пр. вуче собом читаву једну збирку малих алата којима, пре но што почне стражарити, испита облик отвора под водом, дебљину и облик леда у непосредној близини отвора, итд. По клобуцима ваздуха он оцењује дубину на којој је фока и тачно место где јој се глава налази у тај мах. Лежући поред отвора да над њиме стражари, он се претходно обезбеди, нарочито ако је сунчани дан, да његова сенка не падне на отвор, што би могло изазвати неповерљивост животиње, која би продужила пут до

идућег отвора. Све то чини да су врло ретки случајеви да Еским упусти своју жртву.

Напред је описан други начин лова фока, који се обавља на отвореном мору. Ескимима, обично у групи, крстаре кајацима по мору и пажљиво гледају где ће се појавити глава фоке, која се од времена на време помоли из воде ради ваздуха. Позади ловца смештена је на чуну надувена бешика или мешина од коже фока, која је везана за харпуну. Чим је харпуном ударио фоку, Еским одмах мешину баца за њом у воду. Томе је циљ да спречи животињу да потоне дубоко, а и да обележи место где се она налази кад, са заривеном харпуном у себи, покушава да се спасе ронећи. Кад је животиња малаксала, што ловац познаје по непокретности мешине, он је привуче чуну, доврши је и привеже за кајак.

Фока даје Ескиму оно што му је најпотребније за живот. Месо од фоке, свеже или смрзнуто, најобичнија му је, свакидашња храна; маст употребљује и за храну и за гориво у примитивној, напред описаној лампи; кожу за одело, обућу, шатор, чун, једрила и др.; црева за конац или за меке кожице са разноврсном наменом; кости за алате, итд.

На сличан начин лове и морсеве, набадајући их харпуном нешто јачом од оне за фоке. Један или више Ескимма вребају морса на леду на ивици каквог незалеђеног отвора или места где је лед танак и провидан. На месту где је постављен ловац, он постави испред себе заклон од леда, да га морс не би из воде спазио. Сати пролазе, а под танким ледом се не појављује никаква сенка. Укочен ловац ипак не одваја очи од места где очекује ту сенку, док напослетку не спази под ледом једну једва приметну, за обично око и не-

приметну промену: вода у томе тренутку постане нешто тамнија и убрзо се затим појаве ваздушни клобуци. Тамна пруга се помера под ледом или под површином незалеђене воде, и Еским то прати са највећом пажњом. Врло често те пруге тако нестане, што значи да је жртва отишла даље, или да је дубље заронила спазивши какву рибу. Али ловац је сигуран да ће се она убрзо повратити на место на које он пази, јер у близини нема отвора где би могла доћи до ваздуха. То потово увек тако и буде; тамна пруга у води и крупни клобуци издају је да се вратила. Не треба ни која секунда, па се укажу широка леђа крупне животиње од коју стотину килограма тежине; у томе тренутку Еским снажно зарије у та леђа јаку гвоздену харпуну везану каишем за њега самог, или за какав предмет чврсто укупан у леду. Крв зачас обоји воду, и рањена животиња се стане отимати, покушавајући да зарони у дубину. Али Еским је већ дочепео у руке каиш везан за харпуну, клекао или легао поред отвора и свом се снагом одупро да му се плен не отме. У томе положају, борећи се са животињом, он остаје све дотле док не осети да је животиња малаксала. Тада је полако привуче себи и доврши је са неколико удараца по глави. Али тада није лако извући плен на лед. Ако се ту нађе више Ескима, они морса прво добро увежу каишевима, па га, запевши сложно, и извуку из воде. Али кад их нема довољно, или је морс и сувише тежак, они поставе ту на леду, на ивици отвора у коме је морс убијен, једну нарочиту справу од дрвета и каишева, просту и практичну, помоћу које два човека могу извући морса од 5—600 килограма тежине. Кад је то учињено, упрегнути пси одвуку га на место где ће га сећи, и сечење почиње одмах, док је животиња још топла, јер

велика хладноћа брзо коагулише и смрзне крв и замрзне је на ивицама ножа, учинивши немогућим даљи посао. Треба отприлике један сат док скину кожу и сврше с месом и утробом све што се има урадити. Тада ту, на лицу места, настаје чашћење, које превазилази све европске појмове. Сваки који се ту нашао, сече од кога год хоће комада колико хоће, чупа то зубима, прождире га, сече нов комад, и то се продужује све док се потпуно не засите и не пресите. Обичан је оброк у таквим гозбама по 5—6 килограма, али код појединаца то иде и до 7—8 килограма. За све то време ништа не пију, нити би имали шта пити, пошто не носе собом воду, а не осећају ни потребу за то. Оно што после гозбе буде преостало од животиње, натоваре у смрзнутом стању на саонице, упрегну псе и иду даље. Морс им даје месо за исхрану, кожу и маст за разноврсне потребе. Његове дугачке зубе употребљавају за алате или за јегеје (ребра) на чуновима или на саоницама.

Ескимима су и врло вешти ловци китова. Невероватно је како се простим и примитивним алатом они служе у томе врло опасној лову. Некада, док китови нису били разређени и истребљени у северној поларној области, мноштво китова је пловило дуж гренландских обала, прилазећи често близу самој обали. На појединим местима дуж ове, стајао је, за стену или велики блок леда добро учвршћен, крај врло јаког кожног каиша, дугачког по коју стотину метара. За други, слободни крај каиша била је чврсто везана харпуна, која је стајала, заједно са каишем смотаним у котур, смештена у једном чуну или већем чамцу, извученом на лед и ту остављеном. Инсталација је припадала целој оближњем насељу; сваки Еским из тога насеља допринео је ту понешто, и сви су имали једнака права на део, ако се што буде

уловило. Еским који би први спазио на површини мора кита у близини такве „китоловне станице”, потрчао би одмах чуноу, довукао га до воде, ушао у њега, везао се како треба и завеслао у правцу кита, пуштајући да се онај котур каиша у чуноу одмотава и да пада у воду. Ако успе доћи до кита пре но што овај зарони, он му снажно забоде харпуну иза предњих пераја, и одмах бежи обали. Рањени кит нагне одмах на воду, затегне каиш, и ако га у своме налету не прекине, буде заустављен, везан тако за стену или велики ледени блок. Еским, изашавши на обалу, посматра кита који се с времена на време, затежући каиш, појави на површини воде, млатарајући бесно репом и дижући стубове од воде. Кад је кит после неколико сати борбе, изгубивши много крви, малаксао и изврнуо се потрбушке, Еским му на чуноу прилази и копљем га удари у њему познато осетљиво место, чиме га доврши, па онда иде у насеље да извести своје друштво да је кит уловљен. Данас, кад су китови врло ретки, то се више не ради тако. Кад се сазна да је кит спажен у једној околини, више чамаца са кожним једрилима пођу на море и почну крстарити по тој околини. Нађеног кита ране харпуном и пусте га да их он по мору вуче док не малакше, исто онако како су то радили професионални ловци китова пре проналаска и увођења у праксу норвешког топа за избацивање харпуне. Алат и прибор за то данас су много савршенији. Наша је експедиција нашла у једном ескимском шатору потпун европски прибор за тај лов. Сазнали смо да су га добили у размену за крзна, од једног старог енглеског китоловца који се стално населио на Гренланду, напустивши свој некадашњи занат и одавши се много лакшем лову поларних лисица и зечева.

Од уловљеног кита, за Ескиме највећу вредност има кожа. Они је у сласт једу, нарочито поједине изабране делове, а изгледа да се то допало и Европљанима насељеним на обалама Гренланда. Дешавало се да од целога кита скину само један део коже, а да целога кита оставе на обали. Иначе, нарочито ако су у то време оскудни у месоу, они једу са апетитом и месо од кита. Покашто га секу на каише, вешају ове да се осуше на ваздуху, па их онда употребљавају за храну. За лов кита везане су код Ескима многе празноверице, о којима ће мало ниже бити речи.

И лов белих медведа има своје важности за живот Ескимима. Ескимима са којима смо ми имали посла, обављали су тај опасни лов на најпримитивнији начин, онако како је то, по свој прилици, радио преисториски човек. Еским понесе собом нож, од кога се никад не раздваја, и једно кратко, оковано, а добро зашиљено копље. Ако то ради лети кад је медвед сит, он га, наштавши га гдегод на леду, мора дражити или изненада напасти, јер се медвед тада склања од човека. Кад надражен медвед насрне на ловца, у тренутку кад је, са раширеним канцама и усправљен на задње ноге, пришао да овога обгрли, ловац сјури у њега копље и медвед пада мртав. Ако пропусти да то на време и тачно уради, њему више нема спаса. Али за тај лов почиње све више улазити у употребу ватрено оружје, на које се Ескимима већ навикавају и које лов чини много безбеднијим. У ескимским насељима која долазе у чешћи додир са европским ловцима, бели медвед се данас лови једино ватреним оружјем.

У појединим, а нарочито у северним, нешто културнијим областима Гренланда, има у изобиљу поларних

јелена. У тим областима лов на јелене игра доста важну улогу у исхрани и животу Ескимима. Раније су јелена ловили из заседе, гађајући га стрелом. Рањеног јелена требало је понити, и од великог броја њих, мали је број остајао у рукама ловца. Данас се то обавља ватреним оружјем, пушкама које Ескимима добијају разменом за крзна поларних лисица. То се већином врши у хајкама, у којима суделује велики број ловаца. Хајке се приређују у време миграција јелена, кад се ови у чопорима премештају из једне области у другу, идући за храном. На одређеним местима наслажу се дугачки зидови од камена који служе на то да јелене упуте местима где их очекују добро скривени ловци. Два таква зида све се више приближују један другоме; јелени се сатерају у левкасти простор између њих, и кад наиђу на излаз из левка, буду обасути мецима из пушака. Исти је начин употребљаван и у ранија времена кад су гађали стрелама. Само тада су чопори јелена, незастрашени пуцњем, увек ишли истим путевима, и једном постављени зидови могли су служити вековима. Откад се лови ватреним оружјем, заплашени чопори, који су једном прошли једним путем, неће више њиме проћи. Резултат је тога јако отежан сусрет са чопорима, а често и глад која наступи кад такав лов изневери ловце.

Поред тога начина лова, употребљавају се и други. Јелен живи од маховине и лишајева до којих долази разгрћући њушком снег на местима где тога има. Еским се, пузећи у супротном правцу од ветра, привлачи таквом месту, и дошавши на домет пушке или стреле, гађа жртву и гони је, ако је ова рањена. На местима у близини којих има језера, Ескимима натерају жртву на воду, где их чекају спремни чунови за поњење по води, јер су они са својим кајацима тада бржи од јелена. Кад

га стигну, доврше га ударцима по глави. Често се за тај лов, нарочито зими, копају у снегу дубоке рупе, које се покрију slabим дрветом, снегом и маховином; јелен упада у рупу и не може више из ње изаћи. Кад је лов добар, Ескимима нагомилају велике резерве смрзнутог меса од јелена, за исхрану у време кад нема никаква лова; помиле покрију кожама и снегом, па притисну камењем, и из њих поступно ваде колико им кад треба.

Поларне лисице и зечеве Ескимима лове замкама утврђеним за земљу или за лед. Њих наведу на замку разним мамцима. Месо од њих поједу само ако су у оскудици хране, а коже употребљавају за делове на оделу, или за једну врсту чарапа које навлаче на ноге пре но што навуку простране чизме од коже фока. Крзна од лисица су поглавита роба за размену са европским ловачким експедицијама, које зато дају у замену разне ствари за које знају да ће Ескимима бити добродошле. Птице слабо лове, јер од њих немају велике користи. Покашто их лове само ради забаве.

Напоследку, и риболов претставља извесну вредност у животу Ескимима. Гренландске воде су богате рибом, нарочито бакаларом и лаксом; та риба допуњује Ескимима у исхрани оно што му даје лов на суву и на леду. И риболов се, као и све остало, обавља на примитивне начине. Рибарских мрежа уопште нема, јер нема за њих ни потребног материјала. Стога рибе лове или набадајући их зашиљеним оствама, или хватајући их на удицу. Имали смо прилике посматрати и један други начин риболова. На једноме морском плићак, у близини фјорда Сермилика, наишли смо на групу од десетину Ескимима. Око њих је био начињен велики круг од набацаног камена; у томе кругу сваки је од њих, с времена на време,

потезао трокраким оствама које је у руци држао, зарио их у воду и на њиховим шиљцима извукао из мора рибу. Пре тога смо на леду, код великог залива Скоресби-Сунд, затекли Ескиме, који су, кроз пробушени у леду отвор, спуштали у воду своје удице на које се, с времена на време хватала риба. По леду је већ било наслагано дваестину комада бакалара. Поједине воде северног Гренланда врло су богате лаксом, кога на један или други од поменута два начина хватају у великим количинама. Уловљена, очишћена и замрзнута риба наслаже се у велику рупу ископану у снегу, покрије се кожама и затрпа снегом, па се чува као резервна храна у време кад нема лова, или се даје у размену за друге Ескимове потребе.

Продукти лова и риболова су једино чиме Еским тргује. Трговина се врши само разменом тих продуката за Ескиму потребне или корисне ствари, као што су: ножеви, копља, секире, палидрвца, ватрено оружје, муниција, чун или чамац, и др. Значај и употреба новца су Ескимима непознати, и, изузимајући можда оне у непосредној близини данских насеља и у свакидашњем додиру са Данцима, не може се од њих ништа за новац добити. Поменута енглеска експедиција која је била у близини Ангмагсалика годину дана пре нас, добила је за килограм чаја, килограм шећера, неколико пакета дувана и један перорез, — око 300 килограма рибе. Ја за новац нисам могао добити ништа, а мој сапутник у чамцу је за флашу рума и један нож добио кожу од белог медведа. Ту је флашу Еским одмах, на лицу места, потегао у уста и са изразом највећег блаженства почео халапљиво гутати рум; с муком смо му истргли флашу да му се не би од тога, на ономе мразу, догодило зло.

ДУХОВНИ ЖИВОТ ЕСКИМА

Очајне прилике за живот, непрекидна борба за животна средства која не да нимало одмора ни времена да се на што друго мисли, чиниле су и чине да се код Ескимана све своди на најпримитивнији, материјални, животињски живот, без појма о каквим културним потребама. Прва је последица тога неописана прљавштина, коју је непријатно и описивати, прљавштина и телесна, и у јелу, и у стану, на сваком месту и у сваком облику. Друга је последица потпуна оскудица и најелементарнијих знања ван најужег круга онога са чиме, у своме готово потпуно животињском животу, Ескиман има сваки дан посла.

Па ипак, и код тог најпримитивнијег света наилази се на трагове неког духовног живота, на изражај нечега што се не своди баш само на животињске потребе. Пре свега, Ескимани имају свој језик, који, иако је врло сиромашан, ипак има израза и за нешто што премаша те потребе. Они имају и своја веровања, своје празнове-рице, па чак и своја наивна објашњења онога што се око њих дешава. Имају и нечега што би се могло назвати песмом, и прилично укуса за цртање и декоративне вештине. О свему томе дао нам је драгоцен обавештења један протестантски мисионар кога смо затекли у Ангмагсалику, и који је прилично добро говорио француски. Обавештења смо допунили онима из извештаја данског поларног истраживача Кнуда Расмусена, који је после светског рата* провео две године међу Ескиманима. За језик смо сазнали да је врло сиромашан у речима и у облицима, што чини да се врло брзо и врло лако може

* Први светски рат 1914—1918 год.

научити. Једна реч често исказује читаву идеју, али пошто је број идеја мали, и број таквих речи је јако ограничен. Имена на пр. лица често исказују какав компликован атрибут, при чему је један комплекс речи сабијен у једну реч. Тако, на пр., мушко име Инернерунасуак значи неко који је створен сувише брзо; мушко име Тарерорталик значи човек који има кожна пераја за пливање; име Игсивалитек значи човека који је уједен од мрза; име Кивкарјук, значи човека који личи на оглодану кост; женско име Игиангуак значи жена са малом гушом; женско име Арнакик значи жена која долази по други пут; име Кингутивкарсук значи жена која има ситне зубе, итд. Са незнатним изузетком сва се имена завршавају на један од слогова ак, ек, ик, ок, ук. Од имена која сам имао прилике чути и могао прибележити, наводим, на пр., ова: Нанук, Панук, Аркиок и његова жена Арнангуак, Папик, Патлок, Манигак, Акигак, Акјарток, Киналик, Иситок, Анаркоак, Канајок, Шткилик, Фалитсок, Унгак, Кивиок, Илуилек, Натак, Квангвак, Атангагјуак, Какортунтек, Налунгнак, Нулиалук, Изаратајтсок и мноштво других, толико компликованих да је тешко прибележити их, а још теже запамтити.

Реченице су им врло кратке, често само по једна реч. Ево како је, на пр., изгледао један разговор о једном за Ескиме крупном догађају, о доласку курјака у близину њиховог насеља, раније ноћи: један Еским, сав застрашен, улази у шатор и прошапуће „амарок” (курјаци); на питање да ли их је било много, одговара „анмишуми” (много); на последње питање да ли су били далеко од насеља, одговара „наок” (не), и то је било све.

Верске идеје Ескимима су врло неодређене и нејасне. Они верују у чудовишта и зле духове на које могу утицати само њихови врачевци. Природне појаве, као што су: северна поларна светлост, грмљавина, врло ретка у тим крајевима, постају добром или злом вољом тих чудовишта и духова. Земља мртвих је потпуно слична земљи живих; Еским и тамо продужује свој лов и у тој земљи може још једном умрети. Кад се после облачине изненада појави сунце, то је зато што је негде у томе тренутку умро какав младић, па Велики дух облачи небо и земљу у сјај да би свечано примио његову душу. Небо је једна пространа земља са рупама, а те рупе су звезде. У тој земљи станују људи који су са ове земље отишли на онај свет; кад они тамо просипају воду, она кроз те рупе цури на овај свет, и то је киша. Кад човек или животиња утине, месец преноси душу на ону земљу горе. Кад год се месец не види, он врши пренос душа. Уосталом, душа човека може се преобразити у душу ма које врсте животиња. Добри људи постају опет људи, а зли постају животиње; ништа од онога што живи не може се уништити. Тако постоји тесна веза између душа људских и животињских, и оне имају много заједничких особина, о којима увек, а нарочито у лову, треба водити строго рачуна.

Из таквих веровања су и постале оне многобројне празноверице и чудни обичаји са каквима се код Ескимима сусрећемо на сваком њиховом кораку, при сваком, па и најнезнатнијем послу, а нарочито у лову. По једној њиховој прастарој традицији, душа јелена осећа одвратност према морској води и животињама што у овој живе. Зато, кад се иде у лов на јелене, сав алат за риболов или за лов фока и морсева, мора се изнети из чамца на љубалу; кад се лови по леду, не сме се облачити обућа

од јеленске коже. Кад је јелен убијен, треба добро пазити да му се не пребије ни једна кост. Пошто је јелен исечен и раскомадан, мора се оставити комад његова меса на каквоме камену у близини места где је убијен; то је нека жртва за мртве, да би их смилостивили да и други пут пошљу кога јелена на место где ће бити уловљен. Тако исто, за све време сезоне лова, не сме се никако дати псима да глођу кости јелена, јер би то душе ових дубоко увредило. Из сличних разлога мора се чекати јесен да би се смело шити ново одело од јеленске коже, за зиму која наступа; о то правило неће се никад огрешити ескимска жена.

Кад се пође у лов на фоке, треба изјутра добро поранити; то је једна пажња према фоки, и, ако се тако не учини, фока неће доћи на отворе у леду, где треба да буде уловљена. У тренутку кад се уловљена фока довуче на место где ће бити одрана и исечена, треба завући нож у суд са водом и пустити с њега неколико капи на фокину њушку; то је зато што фока стално живи у води, и кад је из ове извучена, она осећа жеђ. Та ће иста фока, кад се доцније буде понова створила у мору, опет доћи истоме ловцу који је био тако пажљив према њој и напојио је. Из истих разлога, кад Еским пође на отворено море у лов на фоке, жена изнесе на обалу један чанак од камена са мало воде.

Кад се пође у лов на кита, забрањено је пљувати у чамац, или у њему правити ма какву нечистоћу; за такве потребе носи се у чамцу нарочити суд. Кад је кит ударен харпуном и о томе се да на обалу знак, удате се жене морају одмах сакрити под шатор, да се кит од њих не уплаши. Тако скривене не смеју дрешити никакав чвор на своме оделу, јер би тада кит сувише нагло повукао за њега везани ловачки чамац

и овај потопао. Стотине сличних празноверица су везане за лов како кита, тако и осталих поларних животиња. Оне су толико укорене да чак и Ескимима који су прешли у хришћанство, ниједну од њих, и ни у ком случају, не напуштају.

Врло важну улогу у друштвеном животу Ескимима — ако још може бити говора о таквом животу код њих — играју њихови „врачеви”. То су они међу њима за које се сви сложе да су у вези са мистичком силом која одређује судбину човека и света. То су несумњиво људи паметнији, уметнији и лукавији од осталих своје врсте, које они добро посматрају и познају, као и све њихове тајне, па то вешто искоришћавају. Они својим саплеменицима тумаче догађаје, претскажују судбину, тумаче вољу Великог духа, одржавају веровања, потпирују празноверице и прописују, према овима, шта се у датоме случају ваља а шта не ваља; лече од свију могућих болести; дају магиске формуле за све случајеве, итд. Без врача се ништа не предузима, а најмање лов, који је оно што је најглавније и најважније у животу Ескимима. Без врача се ништа не ради и у односима са странцима који буду наишли у насеље; врач је тај коме припада право и дужност да се обавести одакле су дошљаци, шта хоће ту код њих, да ли прети његовим саплеменицима каква опасност од њих, да ли се треба држати према њима помирљиво или непријатељски, итд. Надмоћност врачева не престаје ни кад насеље пређе у хришћанство.

Преобраћање у веру само је привидно, површно, без разумевања, а оно што је у души Ескимима остало укорене још од њихових предака, а подржавано од врачева, он никада не напушта. Како нас је уверавао дански мисионар, културнији Еским налази да се једна и друга веровања и не косе и да могу једно поред другог

опстати. Али то је очевидно казано без дубљег разумевања, јер таква расуђивања премашају духовну моћ Ескимима. Мало пре нас је овуда прошао, са четири женска мисионара, познати мисионар, старешина свих ми-

Одело културније Ескимке

сија код Ескимима, сада „владика северног пола”, отац Тиркетил. Он проводи већ више од тридесет година међу Ескимима и имао је прилике да боље но ико

уозна њихов живот и душу. Поред свих његових успеха у преобраћању Ескима у хришћанство, он је увидео да су ти успеси површни и да се притом не може рачунати на какво унутарње убеђење, већ само на процењивање практичне користи која ће се од тога имати. Еским, и прешавши у хришћанство, остаје при своме веровању у чудовишта и у своје врачеве.

Оставивши на страну ту мистичку страну њихове духовне културе, има ипак код Ескима нешто позитивније, што их мало приближује правој култури и показује да они, ма колико изгледали неприступачни овој, имају за њу извесно осећање. Они, на пр., имају и својих песама, које не певају, али их рецитију кад путују или кад беспослени седе у шатору или у земуници. Песме су наивне и одnose се готово увек на лов фока, морсева и јелена. Културнији Ескимима, они са северног Гренланда, имају и своје наивне мите, скаске и приче. Али јако пада у очи једна њихова заједничка црта: укус за цртање и украсе. И најнекултурнији Еским прилично лепо црта, нимало горе од наше деце у основној школи. То се ради врхом од ножа, на плочама од дрвета, које извуку из мора, као остатке од каквог бродолома, које морска струја и ветар притерају обали. Цртају обично разна чудовишта из своје маште, људе, животиње, чамце, саонице, псе и др. Доста добро цртају и карте обала на којима, или поред којих, лове. Ми смо на банкизи наспрам Скоресби-Сунда наишли на једнога Ескимима ловца коме је уз кожне чакшире висила дрвена плоча са једним у њој урезаним цртежом. Кад смо у цртеж боље загледали, видели се да он доста тачно претставља залив у који је Еским дошао да лови.

Интересантно је још и то да Еским сматра себе вишим од странца са којим долази у додир. То се лако

објашњава тиме што он цени вредност човека једино по његовој окретности и умешности у лову, а у томе су Ескимима одиста ненадмашни. Сем лова не знају да постоји још штогод на чему се може огледати човекова вредност, а у томе погледу Европљанин је за њих нико и ништа. Уосталом, осим мистичких идеја, које код позитивних ствари не долазе у обзир, идеје Ескимима не иду много даље од онога што непосредно види и што је везано за његове најпрече потребе. Оно што није с тим у вези, за њих не постоји, нити им се може на ма који начин објаснити. Мисионар о коме је била реч, уверавао нас је да код њих реч „паметан” и „глуп”, као ни појмови о томе, и не постоје, већ само речи и појмови „вешт” и „невешт”.

„КРОЗ ПОЛАРНУ ОБЛАСТ“

ИНДУСТРИЈА ЛОВА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ

ЛОВ ПОЛАРНИХ ЖИВОТИЊА

Док је јужна поларна област лишена сувоземне и ледене фауне, изузевши неколико врста птица и водених сисара, у северној поларној области има у изобиљу разноврсног животињског света, који има индустријску и трговачку вредност. То и чини да се у северне поларне крајеве шаљу читаве експедиције искључиво у циљу лова, чији се производи преносе у Норвешку, Шведску, Данску, Естонију и Америку, где се прерађују и где од тога живи читав један свет. Тај је лов раније био врло интензиван и рентабилан; сад је знатно ослабљен и за неке врсте животиња приближује се своме крају, јер су животиње већ у толикој мери проређене и потамањене, да је рентирање лова постало доста слабо.

Поред лова китова, о коме ће бити говора у идућем одељку ове књиге, у северној поларној области од дужег времена се обавља и лов животиња које дају добру кожу и крзно. Ту су: бели медвед, северни јелен, поларне лисице, поларни зечеви, морски лавови (морсеви), морски пси (фоке) и др. Тај лов данас навелико обављају нарочита индустријска предузећа, већим делом норвешка, која у томе циљу сваке године у лето иза-

шиљу нарочите моторне ловачке бродове на Шпицберг, Банкизу, Гренланд и даље на исток или на запад. Лови се или на суву, дуж обале и нешто мало даље од ње, или на леденој кори којом је покривено море, или на појединим пространијим леденим сантама, или на леденим брдима која су се одвалила од глечера на Шпицбергу и Гренланду и собом носе по коју групу поларних животиња. Свака врста лова има своје нарочите начине на које се обавља; према тим начинима је опремљен и брод ловачке експедиције и на броду су састављени специјалисти за одређену врсту лова.

Најинтересантнији је, али и најопаснији, лов поларног белог медведа. Њега има готово свуда у поларној области у време кад снег и лед покрију површину земље и мора. Нарочито га много има око Нове Земље, Земље Франца Јосифа и на источном Гренланду. Кад се на мору ухвати ледена кора, он се јако удаљи од обале на море идући за својим ловом. Више пута се пусти да га носи санта или ледено брдо; то медведи по некипут чине и у групи. Поглавита му је храна фока, коју вешто изненади на леду на коме се ова одмара, прикрадајући се као мачка и заклањајући се притом блоковима од леда. Фоку тада шчепа шапама пре но што је ова стигла да скочи у воду, и ту је одмах раскомада и поједе. Често, скривен иза леденог блока, вреба фоку на каквоме отвору у леду и шчепа је у тренутку кад ова, не спазивши га, искочи на лед. Хвата и рибу ако му дође на згоду. Женка окоти зими по једно или два мечета, који остају са њоме док не одрасту толико да могу сами себи налазити храну.

Медвед се лови на више начина, према месту и приликама у којима га ловац нађе. Понекад му се ловац, за време док је медвед неопрезан вребајући фоку,

може приближити на довољно растојање, прикрадајући се у правцу супротном правцу ветра. Покашто сам медвед изненада искрсне пред ловцем, давши му једва толико времена да нанишани и опали пушку. Али, најчешће ловци добрим двогледима угледају издалека једног или више медведа на леду. Они тада, ма то захтевало и 2—3 сата хода, гледају да их обиђу и да их, растуривши се у полукружни ланац, натерају у море. Кад то буде, ловачки брод на коме су нарочито зато остављена 2—3 ловца, и који има већу брзину но медвед кад плива, стиже једног по једног медведа и убија га из пушке, без икакве опасности за себе и за брод. Ако би који од медведа покушао спасти се изласком на лед, ту га дочека она група ловаца која га је и натерала на воду, и он буде убијен још пре но што је изашао на лед. Мали мечићи никад не напуштају матер, и, кад је ова убијена, ловци их лако живе похватају. Наша је експедиција, као што је већ поменуто, имала неколико белих мечића на броду; они су, по повратку у Европу, поклоњени зоолошким баштама.

Северни јелен живи у великим чопорима, око обала северног Сибира, где су га становници тих крајева, Самоједи и Чукши, припитомили, и где се он и нарочито негује. Има га доста и на Новој Земљи. Раније га је било у изобиљу и у европском делу поларне области, на Шпицбергу и Гренланду. На Шпицбергу га још и данас има доста, али на Гренланду га је остало мало. Јелени се највише лове за време њихових миграција, при којима се премештају из једне области у другу, идући за храном. Ловци тада постављају заседе на путу којим ће чопор проћи, и нису ретки случајеви да дневно по неколико десетина јелена постану жртве индустриског лова. Врло често при таквим лововима помажу и

Ескимима који добро познају навике јелена и начине искоришћавања тих навика.

Поларни во је чудна рогата животиња, која припада врсти поведа и ако је једва нешто мало већи од крупнијега овна. Заједно са доста тешким роговима тежи око 50 килограма. Сав је обрастао у дугачку длаку која се покашто вуче и по земљи. Храни се као јелен, поглавито лишајевима и маховином. Месо му је непријатно као храна, јер има јак мирис на мошус. Највише га има на најсевернијим острвима америчког поларног архипелага, али га има доста и на северном Гренланду. Обично се сретају у чопорима од 10—20 грла. Није им се тешко приближити, а кад то буде, они се скупуљају у помилу окрећући главе ловцу. Један од њих тада јурне на ловца, са наоштрешеном длаком, што чини да он тада изгледа много већи но што је. Од пуцња се не плаше; кад тај први буде убијен, одмах га замењује други, издвојивши се из помиле и јуришајући на ловца; то се понавља све док последњи не буде убијен. У своме путовању имао сам прилике видети само један примерак ове интересантне животиње; то је било на острву Јан-Мајену, где га је један европски досељеник и ловац пренео младог са Гренланда и припитомио га.

Поларна лисица је једна грациозна животиња, лукава, довитљива и окретна. Храни се птицама које хвата по снегу, или рибом, коју хвата као видра. Кад нема птица, глад је натера на лед, на врло велике даљине од земље, где тражи отворе на леду из којих би могла извући коју рибу. Крзно јој преко године два пута мења боју, која је преко лета плавосива, а преко зиме чисто бела. Готово се никад не лови пушком, јер би јој се искварила кожа. Индустриски лов се обавља искључиво кљусама, или клопкама, „трапама”. Трапе су дрве-

том или каменом ограђени простори у које лисица може ући, али из којих не може изаћи. Поларна лисица је врло неповерљиво створење и мора се пазити на мноштво ситница помоћу којих се може доскочити њеној опрезности. У близини Магдалена-Беја на Шпицбергу наишли смо на једну такву напуштену трапу од дрвета и камена. Од њеног уласка, па за двадесет метара унапред, било је побиијено коље од метра висине, са толиким растојањем од коца до коца да се лисица може лако између њих провлачити. У први мах нисмо могли разумети на шта то служи, кад лисица може на коме год хоће месту и ући и изаћи из тога лавиринта. Објашњено нам је да то служи само зато да лисици, која данима обилази око трапе, бојећи се да у њу уђе, да неку илузију о безопасности направе. Она по неколико дана ту улази и излази, навикне се на то, и једног дана се превари, па, изгубивши дотле своју првашњу опрезност, уђе и у саму трапу, одакле више неће жива изаћи. По себи се разуме да се у трапу мора поставити какав мамац који ће се моћи видети са њеног улаза. Кад су лисице врло обазриве, на трапи се остави један отвор из кога могу слободно изаћи кад поједу мамац. То се продужује за прилично дуго време док се лисица не навикне слободно улазити у трапу и излазити из ње; једнога дана наићи ће на затворен отвор и биће ухваћена. Има тих трапа толико великих, да одједном похватају читав чопор лисица.

Поларних зечева има по целој поларној области до 75⁰ сев. ширине. Лети им је крзно суре боје и попрскано белилом; зими је чисто бело. Хране се кором и пупољцима закржљале вегетације у тим крајевима. Лове се искључиво замкама од жице, које ловци на стотине понаместају по местима где има такве хране.

То се, при индустриском лову, сматра као једно споредно занимање, кад се због рђавог времена, или ради одмора, не обавља лов на животиње са скупоценијим крзном.

Али од свих ловова које у поларној области организују европска ловачка предузећа, најважнији и најрентабилнији је лов фока и морсева. Десетинама, па и стотинама хиљада тих животиња падају годишње као жртве индустрије. На њих је, од последња два века, подигнута толика индустриска хајка, да се само њиховој многобројности и распрострањености по арктичким, па и другим морима, има приписати факт да их још и данас има у изобиљу.

Морсеви (морски лавови) и фоке (морски пси) су сисари чије су се ноге без прстију, као и реп, претвориле у органе за пливање, саобразивши се условима за живот. Морс има на горњој вилици два дугачка зуба, оборена наниже, слична зубима слона; они достижу каткад дужину од једног метра, а израсту му тек доцније, кад одрасте; њушка му је зарасла у длаку груписану у више бркова. Тело му је дугуљасто, напред шире, на задњем крају јако сужено, покривено кратком длаком. Достиже дужину од 5 метара и тежину од 1500 килограма. Храна му је једна специјална врста молуска који живе у блату, на дну морском, и које он ископава својим дугачким зубима. Младунци живе непрестано уз мајку за време прве две године, док не добију те зубе довољно дугачке и јаке да би могли прекопавати морско дно и сами налазити своју храну. Кад су на земљи или на леду, тешко се крећу и потпуно су безопасни, али у мору су, поред све своје величине и тежине врло окретни и бране се врло енергично кад су нападнути. При томе су чак и насртљиви и опасни. Живе обично

у великим чопорима и показују међу собом једну необичну солидарност и једну врсту дисциплине. Страже, постављене унаоколо, јављају им опасност која би наишла; рањеноме морсу притичу у помоћ сви који су у његовој близини.

Фока има у великоме броју у водама поларне области. Има их разних врста; све имају округлу главу, велике очи и врло мале уши. Хране се рибом и рачићима које налазе на морском дну. Врста фока на коју се наилази у водама Шпицберга и Гренланда, има трбух бео са црним пегама. Млади су покривени врло меком вунастом длаком, коју изгубе кад одрасту. Излазе често на површину леда да се одмарају, сунчају и играју. Потпуно су безопасни и лако је приближити им се; неопрезни су и много мање неповерљиви него морсеви. Као и ови, на леду се много теже крећу но у води, иако су много окретнији од морсева. И фоке у одређено доба године имају своје миграције, што чини да у то време буду у великим масама побијене од ловаца који их пресећу на отвореноме мору.

Лов на морсеве и фоке у поларним водама је тип индустриског лова, и он се врши у невероватним размерама. Највише га обављају норвешка ловачка предузећа, која припадају или појединцима или каквој компанији основаној у томе циљу. Обично у току маја полазе из Тромсџоа, Алесунда или Хамерфеста, где је јако развијена трговина са крзном. Ловачки бродови, доскора саме једрилице, сад су бродови са мотором за нафту. Као посаду имају капетана, механичара и 7—8 момака који су у исто време и матрози и ловци, специјалисте у свом занату. За посаду су резервисане 1—2 кабине; сав остали простор на броду удешен је као магацин

за коже, усолjeno месо, маст, храну, гориво, муницију и др. На предњој катарци брода, на висини од 6—8 метара, налази се добро увезано буре без горњег дна; од њега се спуштају до бродског крова уске степенице од ужета или оплетене жице. То је тако звана стража; у буре се попне по један посматрач, који двогледом посматра море свуд унаоколо, и кад спази шта од интереса, јави то доле своме друштву. По том се бурету увек може распознати ловачки брод за поларну област од свију других врста бродова.

Пошавши на пр., као што то најчешће бива, из Тромзоа, брод, прошавши поред Медвећег Острва, тера право на Шпицберг, на његову западну обалу, ако мисли ловити између Шпицберга и Гренланда, а на источну обалу ако мисли ловити у водама Нове Земље, где је још и данас изобилан лов, али захтева дуже и опасније путовање. Још у путу, пре но што се дође до леда, појави се с времена на време из воде глава какве фоке, која убрзо постаје жртва своје радозналости. После Медвећег Острва почну наилазити све гушће санте и по неко ледено брдо, одваљено од глечера на Шпицбергу, ношено струјом и ветром на југ. На њима се врло често одмара која фока, обично по њих 3—4 у групи. Са брода се спусти у море чамац са два веслача и два ловца; чамац се примакне неопрезној животињи и меци учине своје. Пловећи тако између санте, стигне се у област у којој ће се ловити навелико, обично на које острво покривено снегом и ледом, на северном крају Шпицберга, или на банкизу између Шпицберга и Гренланда. Још издалека, са воде се спази маса црних пега на бљештавом белилу које покрива обалу; двоглед покаже да је то чопор фока које се, изишавши из мора,

ту одмарају. Ловачки брод баци котву подалеко од тог места; сва посада са брода, наоружана пушком и кратким поткованим моткама, сиђе у чамац, изађе на обалу, и прикрадајући се поред саме обале, растави чопор од мора. Чим то учини, почне виком и лупом терати фоке што даље од обале, па их онда једну за другом почне убијати ударцима кратких мотака по глави, да им се не би кварила кожа. Од целог чопора, ниједна се фока не врати више у море. Тада отпочиње, још ту на леду, скидање коже и сечење меса за сољење; затим пренос у чамац и на брод, где се све то сложи у магацине, па се иде даље, у тражење лова.

Исто се тако ради и са морсевима, али њихов је лов много тежи и мање обилан. С времена на време, стража са катарке јави да се на једној санти или леденом брду види морс; ловци силазе у чамац, покушају да се приближе санти, а да их морс, који на њој спава, не осети, и убрзо се он нађе у њиховом чамцу. Само, морса је много теже убити једним метком но фоку, једно због дебелог слоја сланине на њему, а затим и због тога што, ако није одмах убијен, већ само рањен, он скаче одмах у воду, из које се више никако не појављује. Кад у води угине, тоне одмах на дно, и за ловца је изгубљен. Ловци тврде да је на морсу мало таквих осетљивих места на која, кад је погођен, буде одмах убијен; то је једино ако га метак удари у главу. А и кад је убијен, ако је на води, или ако се са леда скотрљао у воду, он одмах тоне и ловац не дође до њега. Стога се, ако се гађа на води, то мора чинити из непосредне близине, тако да се морс одмах може харпунирати и задржати да не потоне. Свака ловачка експедиција води собом по једног вештог харпунера за морсеве; овај је увек, при лову, поред ловаца, и од његове вештине много

зависи број морсева који ће се уловити. Он је, стога, боље плаћен но и сами ловци.

Кад, при крстарењу по поларним водама, тражећи лов, стража са катарке спази читав чопор морсева, потребна је нарочита стратегија да се то искористи. Ова је иста као и при лову фока: ловци гледају да се поставе између морсева и мора и да их и виком и лупом удаље од обале морске, па да их онда ударцима тупог оруђа по глави побију све до једног. Јер, морс је ван воде тешко покретљив и сасвим безопасан. Ни велика снага, ни огромна тежина, ни јаки дугачки зуби ту му ништа не вреде. Најневештији и најслабији ловац излази ту лако с њиме на крај. Сасвим је друга ствар кад је морс нападнут на води. Ту се он не да ничим застрашити, насртљив је, и ако се пусти да се приближи ловачком чамцу, он га, закачивши га зубима о ивицу и притискујући свом тежином свога огромнога тела, преврне и избаци ловце у воду. Притом ништа не помаже ако се морс рани, па ма колико тешко то било; и најтеже рањен, док у њему има и најмање живота, он насрће на чамац и од њега је тада врло тешко одбранити се. Мноштво је норвешких ловаца изгубило животе у борби са морсевима, и доста је породица у Тромзоу и Хамерфесту због тога остало без својих хранилаца.

Као што је напред казано, производи лова, после првог препарисања, слажу се у магацине брода и крајем лета (у другој половини августа) ловачки бродови се враћају у норвешко пристаниште коме припадају, понајчешће у Тромзо или Хамерфест. Брод *Вилијам* из Хамерфеста вратио се једнога лета у своју луку са 3082 коже од фока. Брод *Братвај* из Тромзоа узео је (пре рата) за свој товар кожа, а за два месеца рада, 6843 норвешке круне (око 100.000 данашњих динара).

Од тога је припала половина предузећу, а половина посади брода од девет лица (свакоме око 260 круна, тј. 4000 динара, а капетану брода и харпунеру још и нарочити додатак). То се овде не наводи као нешто необично, јер је лов просечно богатији но у та два случаја, већ као један позитиван случај о коме сам на путу добио податке.

Индустриски лов траје доста кратко време, за време краткога поларног лета. Међутим, ловци понекад и презиме у поларној области, било приморани бродоломом, било својевољно, пошто су зимска крзна боља и скупља од летњих. Али то је скопчано са великим ризиком, јер су ти очајно пусти крајеви хладни до 40—50 степени испод нуле, покривени снегом и ледом, изложени бесним снежним бурама, у опасности од гладних и на-сртљивих белих медведа и потпуно лишени свега што треба да се може дочекати лето. Осим тога, — и то је оно што је још најтеже, — поларне болести о којима је напред била реч, чине да се мали број оних који тамо остану да презиме, враћа жив и здрав у Норвешку. Наша експедиција је, уосталом, наишла, у једноме омањем фјорду Шпицберга, на два младића из Тромзоа, који су на Шпицбергу провели зиму ловећи, потпуно сачували здравље и имали спремно за утовар у брод који су ишчекивали: 27 кожа белог медведа, 15 кожа северног јелена, 41 кожу поларних лисица и 160 кожа морског пса. На Острву Данаца, у једном омањем заливу, осамдесетих година прошлог века, саградио је Енглез Пик једну доста угодну кућу, у њој провео једну зиму са целом посадом свога брода, и оставио је напуњену животним намирницама, да прима бродоломнике које у томе крају буде задесила несрећа да буду лишени свога брода и средстава за живот. Та је кућа отада

спасла многе животе, и спасени бродоломници је помињу са највећом захвалношћу. Нарочито су је искористили ловци који, приморани на то или својевољно, остану на северном Шпицбергу да проведу зиму.

НОВИ НАЧИН КИТОЛОВА

Стари начин китолова имао је одиста у себи нечег витешког. Китоловац је морао бити одважан, вешт и окретан, имао је свакога часа стављати свој живот на коцку и излагати се опасностима у непосредној борби са рањеним и разјареним морским чудовиштем. То је одиста била права борба, у којој један противник располаже огромном физичком снагом, а други само својом окретношћу, вештином и одважношћу. При новоме начину китолова све то ишчезава. Све је механизано, борбе нема скороу никакве, као ни ризика и опасности.

Два су техничка проналаска потпуно изменила китолове и целу индустрију везану за тај лов. Први је био балистичко харпунирање кита метком који избацује нарочити топ са парног или моторног брода. Други је био надувавање убијеног кита ваздухом, убризганим у њега јаком парном или моторном машином.

Идеја о балистичком харпунирању доста је стара. На њу је био дошао још Скоресби око 1810 године и покушао остварити је, али без нарочитог успеха и користи. Тек је 1860 године Норвежанин Свен Фоин дао томе такав облик да је ствар постала практична и да је могла потпуно изменити дотадашњи начин китолова. Од Скоресбиеве идеје, норвешки китоловац је задржао само избацавање харпуне из краткога топа, мерзера. Харпуна, коју је у китоловну праксу увео Фоин, са-

стојала се из јаке двоструке гвоздене шипке дуж које клизи гвозден прстен, а кроз овај пролази и клизи једна од тих шипки. За тај прстен везана је дугачка, јака а савитљива челична жица (кабл). Обе се шипке састају на својим крајевима. Оне својим доњим крајем улазе у један гвоздени ваљак истог калибра као цев топа; на горњем крају натакнут је на њих челични шиљак са два крака који се могу приљубити уз шипке или од њих раставити на исти начин као шипке на кишобрану. У шупљину између та два крака уметне се нарочито опремљена експлозивна чаура, па се цео инструмент увуче у топ, тако да челични ваљак дође на дно топа, до самог барута. Двоструки гвоздени шиљак са експлозивном чауром остане напољу, ван топа, као и гвоздени прстен за који је причвршћен гвоздени кабл. Топ је на самоме предњем врху брода и може се једном руком лако окретати у свима правцима испред брода. Кад се окине обарача на топу, барут истера цео инструмент из овога и челични врх инструмента зарије се у китова леђа. У томе тренутку експлодира и чаура између кракова харпуне који се сучељавају на том челичном врху, и краци се један од другог раставе као шипке на кишобрану, чиме је омогућено да се инструмент извуче из кита кад овај, рањен или разјарен, јурне на једну страну и затегне кабл, чији је задњи крај везан за брод. Као што је казано, кабл је својим предњим крајем причвршћен за гвоздени прстен који клизи дуж шипке. Тај прстен са каблом, при увлачењу инструмента у топ, остаје напољу, ван овога; кад топ буде испален и инструмент излети из њега, прстен склизи низ шипку и задржи се на доњем крају ове, тако да отада инструмент носи кабл и вуче га својим задњим делом. На тај начин добивено је то да кабл својом тежином не мења

правац инструмента избаченог из топа на жељену мету, као што би то морао бити случај кад би он био вучен предњим делом инструмента.

Идеја о надувавању кита ваздухом поникла је отуда што извесне врсте китова тону на дно мора чим угину: То, на пр., није случај са правим гренландским китом, који увек остаје на површини воде. Али то је случај са тако званом „баленоптерама“, врстом китова чији би лов био рентабилан кад кит не би тонуо на дно. Међу таквим китовима има их и врло крупних, па ипак су их стари китоловци или пропуштали, или нерадо ловили, због тешкоћа које су имали са њима кад су их већ имали. То је и био узрок што су у северној поларној области већ поодавно истребљени сви китови који, убијени, остају на површини мора, а остало је мноштво баленоптера, пропуштених од китоловаца. Почетком овога века, кад је увођење балистичког харпунирања већ било учинило да у тој области потпуно нестане китова прве врсте, морало се прибећи лову баленоптера. Па пошто су ове, тонући на дно, задавале велике муке китоловцима, дошло се на идеју да се ваздухом задрже на површини воде ради реморкирања до брода и до топионице. Стари су китоловци за тај циљ употребљавали један примитиван и врло непрактичан начин: прикачивали су за уловљеног кита велики број надуваних мешина, али и то је брзо напуштено. Кад су, пре триестину година, баленоптере постале у поменутој области једини могући објекат лова на китове, и кад су већ увелико били уведени парни или моторни ловачки бродови, китоловци су се вратили старој идеји надувавања кита, али овога пута на сасвим други, бржи и практичнији начин. Ловачки брод има на себи јаку пумпу за сабијање ваздуха, покретан парном машином или мо-

тором на бензин или на нафту. Чим је кит убијен, у њега се увуче и добро причврсти дебела доводна цев за ваздух из пумпе и пусти се машина или мотор у покрет. Кит је за врло кратко време толико надуван да се сигурно, па ма какво било време, може одржати на површини воде и реморкирати куда се хоће. И ево како, са употребом поменуте две техничке новине, данас изгледа лов на китове у северној поларној зони.

Китоловна предузећа су норвешка, данска и енглеска. У европском делу северне поларне области она су искључиво норвешка. Предузеће има један свој велики брод, сав претворен у фабрику и топлионицу, уз који иду још 2—3 омања брода одређена искључиво за лов. Бродови су или са парном машином, или са мотором на нафту. На великом броду се налази читав ред пећи са казанима за топљење китове масти; поред тога читава машинерија за прерађивање других продуката лова. Затим, пространи магацини за смештај продуката, простори за становање, засебна одељења за капетана и официре на броду, магацини за животне намирнице, болница и друго. Ловачки брод је обично омањи парни брод са потребном машинеријом за надувавање уловљених китова, њихово придржавање уз бок брода и за реморкажу до великог брода. Сав простор под кровом искоришћен је за омањи магацин за животне намирнице, једну пространију одају за људство и за машине. На броду је капетан и посада од 7—8 људи, међу којима је и један извезбан харпунер, довољно вешт да и при највећем љуљању брода тачно погоди харпуну из топа кита у осетљиво место.

Пошавши у току маја из најсевернијег норвешког пристаништа Хамерфеста, ловачка експедиција стиже у воде Шпицберга за 5—6 дана, каткад и брже. Већ од

залива Бел-Сунд, на Шпицбергу, може се очекивати сусрет са китом. Обично велики брод тада улази у тај залив, у њему се укотви и остане да чека првога кита, кога ће му довући који од његових ловачких бродова. Ту је на пр. до пре које године била готово стална китоловна станица великог китоловног предузећа „Алфа и Бета”. Ловачки бродови остану на отвореноме мору и почну крстарити тражећи кита. Момци са брода стражаре наизменце у бурету на предњој катарци, посматрајући добрим догледом морски видик. Кад се зачује вика стражара кроз трубу за говор, и види на коју страну он показује руком, брод се одмах управи у означеном правцу и капетан и сам својим двогледом угледа познати му водоскок, а мало затим и црно острвце од китових леђа. Харпунер је већ стао поред топа, увукао у њега метак у харпуну, проверио да ће се челични кабл без сметње и замршивања одмотавати, и, сагледавши и сам кита, ухватио једном руком за управљач топа, а другом руком за његову обарачу. Машина брода ради врло лагано да би било што мање лупе; крмар управља бродом тако да му предњи врх дође наспрам китовог репа и да брод приђе киту одостраг, како не би био опажен. Кад се брод приближи на 50 метара, харпунер добро нанишани и на растојању од 20—30 метара окине обарачу. Харпуна излети из опаљеног топа и зарије се киту у леђа, повукавши собом челични кабл са брода. Убрзо затим експлодира и чаура при врху харпуне. Често се дешава да је експлозија онеспособила кита за покрет, или да му је повредила који од животних органа; тада он остаје непокретан на површини воде и треба га још само довршити, што се чини или једним нарочитим метком, или дугим копљем нарочито спремљеним за тај посао. Ако кит није одмах, првим метком,

онеспособљен за покрет, он јурне на једну страну, повуче са собом кабл који се са брода одмотава док не буде затегнут, па онда буде повучен и сам брод. Али то не траје дуго време; кит, тешко рањен, убрзо маљакше, застане и почне се окретати поребарке. Машина са брода почне тада намотавати кабл, и тиме, а уз припомоћ пропелера, приближавати брод киту. Кад је брод стао уз кита, овај се, ако још то треба, часом доврши и гвозденим кукама и ланцима добро привеже уз бок брода, па се реморкира до китоловне пловне станице. Ту буде предан људству које ће га сећи и топити, а брод се поново врати на отворено море и почне крстарити и тражити други плен.

Понеко китоловно предузеће нема своју пловну станицу, већ подигне топионицу и постави остало што треба за прераду кита на суву, на месту где је лак прилаз обали. Напред је поменуто да је наша експедиција на овоме путу наишла у близини Седам Острва, око 81° северне ширине, на један ловачки брод чија је китоловна станица била на једноме од тих острва.

Увођење тих нових начина рада учинило је да је лов китова, јако ослабљен при крају прошлога века, почетком овога века добио нов полет и постао у први мах врло интензиван. Дошао је био ред на баленоптере, које су ранији китоловци остављали на миру због наведених разлога. Нови начини рада учинили су да отпадне ти разлози, и пошто је од раније, због те поштеде, у северној поларној области остало мноштво те врсте китова, лов је био богат и врло рентабилан. Нарочито су се у томе послу истицали Норвежани, који су у томе имали и једну врсту монопола, ако не по каквоме праву, а оно бар фактички. Уосталом, томе је допринело и то што су поменуте две техничке но-

вине у китолову биле њихови патентирани проналасци, које су они брижљиво чували да не оду у руке њиховим конкурентима. Норвежани су и данас први на томе послу; чак и предузећа других народности, нарочито енглеска, имају Норвежане за своје директоре, као и за своје харпунере, а велики део ловаца опет су Норвежани.

Интензиван лов баленоптера од 1900 године учињено је да су и оне готово потамањене у европској северној поларној области. Године 1926 уловљен је у целој тој области само 221 кит, и то од омањих баленоптера. Данас тај посао, у истој области, обављају само два-три норвешка китоловна предузећа, па и то са малом рентабилношћу, и још за кратко време. Китоловци на које смо, са нашом експедицијом, наишли у путовању, казали су нам да ће можда још ове године радити у овој области, па ће је онда напустити и ићи у јужну поларну област.

Лов китова, који ће се ускоро потпуно обуставити у северној, пренеће се сав у јужну поларну област, где се он у овај мах обавља са нечувеном интензивношћу. У коликим се размерама он данас тамо врши, показују ове званичне цифре; од 1905 до 1930 године, дакле за двадесет и пет година рада, изловљено је у тој области око 200.000 правих китова и баленоптера, који су дали преко два милиона тона масти, поред осталих продуката китоловне индустрије. Притом треба знати и то да су данас усавршени не само начини лова, већ и начин прераде кита. Кит који је некада давао 5 тона масти, сад даје више од 15 тона. То је постигао тиме што се сад, механичко-хемијским методама, маст добива из свију делова кита, док је на ранији начин она добивана само из топљене китове сланине, и то не све, већ само пробране. Прошле, 1931 године, радило је 40 великих

пловећих китоловних станица, са најмодернијим инсталацијама, 6 китоловних станица на суву, 200 бродова одређених искључиво за лов и реморкажу китова, са посадом од 10.000 људи. Да би се добио појам о томе шта данас значи китолов и колики је капитал уложен у само једно такво предузеће, наведемо ове тачне податке: брод *Космос*, пловећа топионица и фабрика једног китоловног предузећа, конструисан у Енглеској 1928 године, има 32.000 тона, дакле толико колико има један од данашњих највећих путничких прекоокеанских бродова, са дужином од 183 метра. Стајао је 40 милиона француских франака, тј. око 90 милиона динара. Његова машинерија диже из воде на брод наједанпут по 40 хиљада килограма. Пошто поменути механичко-хемиска метода за вађење китове масти тражи велику количину чисте слатке воде, апарати за дестилацију морске воде на броду толики су да дестилирају 250 хиљада литара дневно. На броду стално живи и ради војска од 300 радника специјалиста за индустрију кита, топећи и дању и ноћу китову маст и израђујући фосфате, вештачко ђубре, анимално црнило и остале продукте те индустрије.

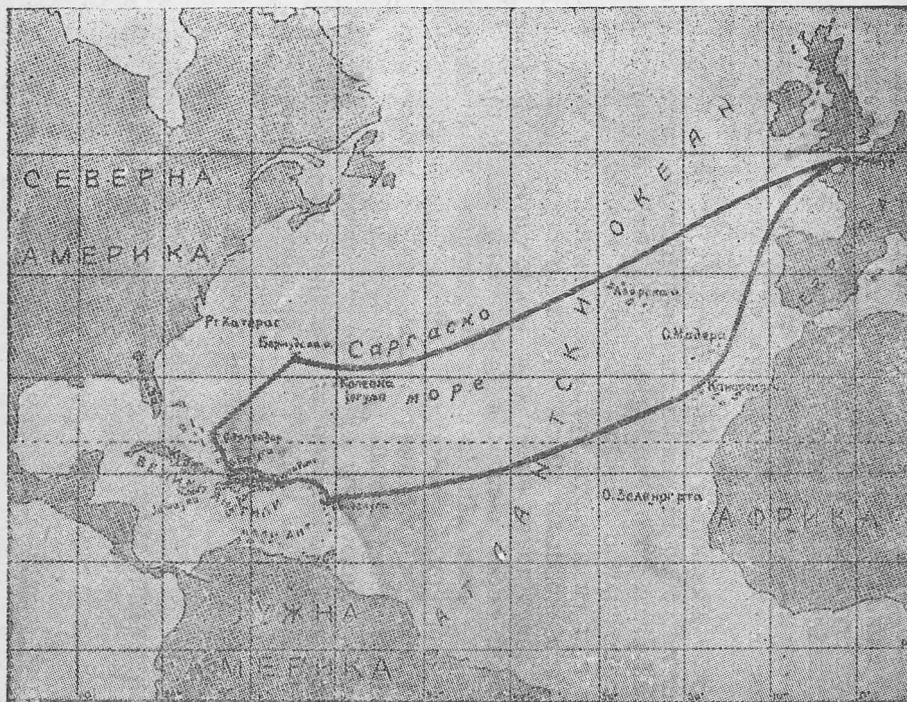
„КРОЗ ПОЛАРНУ ОБЛАСТ“

У ПРАВЦУ АНТИЛСКИХ ОСТРВА

САРГАСКО МОРЕ

Још пре но што смо стигли у океанску област која се сматра као колевка јегуља, командант брода је упозорио сапутнике на честу појаву алга, које су се у све гушћим масама појављивале на површини мора. То је наговештавало улазак у Саргаско Море, добро познато онима што путују по тим крајевима, некадашње страшило за морнаре. Алге су постајале све гушће, тако да се од времена на време указивала потреба да се бродске машине зауставе, па да гњурач сиђе у воду и са пропелера скида умотане око њега алге које су спречавале кретање брода, поред свега тога што се пропелери окрећу својом нормалном брзином. Местимице се са палубе брода могла у даљини сагледати бескрајна мркожута равница, за коју је већина сапутника, необавештена о ствари и гледајући издалека, мислила да је то сува земља. Неки су од њих, штавише, упитали команданта брода, да ли ће, после дугог пута на коме се видело само небо и вода, моћи изаћи ма и за најкраће време на ту земљу. Командант је, смешећи се, одговорио да то не би саветовао, и да би искрцавање, и поред његове најбоље воље, било чак и неостварљиво.

Убрзо смо сазнали шта је то, јер нам је командант одржао о томе једно необично занимљиво предавање. То је Саргаско Морје, кроз чију централну област до данас још ни један морепловац није прошао, од кога

Карта пређеног пута

се, по моућству, што даље бежи и које, увек мирно, вековима чека своје, истина ретке жртве, као непокретна паучина инсекте. То је огроман површински простор у средини између вртлога од океанских струја. Елиптичног је облика, а крајње границе су му северне ши-

рине од 23° и 37° , и западне дужине од 35° до 60° . Дужа осовина елипсе износи преко 2350 километара, а површина око три милиона квадратних километара. Тај је океански простор покривен морским биљкама, а поглавито, и у великој већини, нарочитом врстом алга мркожуте боје. По томе је и сама та област добила назив: те се алге на шпанском језику називају *sargazzo*, па пошто су то море пронашли шпански и португалски морепловци, добило је од њих назив Саргаско Море. Алге те врсте плове у масама по површини океана, као што и лебде под површином мора, мењајући непрестано своје место према струјама и правцима морских ветрова, али не излазећи из простора ограниченог: са запада Флоридском Струјом, са севера Голфском Струјом, са југа екваторијалном, а са истока повратном струјом од Азорских и Канарских Острва. У средишту тога простора су алге најгушће; кад се одатле иде крају тога простора, зоне су све разређеније, и по појединим областима може се јачим бродом пловити без опасности између агломерата од алга.

Алге се у Средоземном Мору не налазе као компактна, пространа травна ливада, као што то издалека изгледа, већ увек у агломератима од 20 до 100 метара у пречнику. Између њих је слободно море, које је јако провидно и издалека има кобалтноплаву боју. Међу морепловцима је јако распрострањено мишљење да су те алге, као и друге морске биљке у томе простору, донесене ту морским струјама са обала континената и острва које опљускују таласи Атланског Океана. Са свих страна струјама донесене биљке ту би биле прикључене онима које се на томе простору вековима прикупљају, слажу, испреплећу, формирајући један биљни

покривач састављен из пораздвајаних комада. Постоји, међутим, и основано мишљење да те биљке успевају и напредују без плођења у одређеним временима и да оне, према њој, не морају бити искључиво обалског порекла. Има, уосталом, и других биљака које напредују без доношења плода, па би се могло узети да су и ове о којима је реч, једна нарочита стерилна врста, а не откинуте биљке са обала, које су имале свој корен.

У ранија времена Саргаско Море је претстављало једну опасност за пловидбу. Зна се, на пр., да се Христоф Колумбо, на својем путу за Америку, једва из тога извукао. Данас то више није тако, јер сваки морепловац добро познаје ту опасност, па је и избегава. Али некада, док се то није добро сазнало, а нарочито за време јаких ветрова и бура, једрењаче су, приближивши се тој области, биле својим налетом утериване међу алге и продирале доста дубоко међу ове, док их њихов отпор не заустави. Никакав ветар, ни разапета сва једрила, нису их више отуда могли кренути, јер им је било немогуће добити почетну брзину, коју су онемогућавале око брода скупљене и испреплетане алге. На броду, који се више није могао с места маћи, отада је поступно трошена понесена храна и вода за пиће, док то не буде потпуно исцрпљено, па је онда посада лагано умирала од глади и жеђи. Није се могло надати никаквој помоћи од других бродова, јер се њи нису смели приближити гушћим областима Саргаског Мора; требао је изванредан случај па да нанесе који брод у ту област. Данас се то више не дешава, једно стога што се тешкоће и опасност добро познају, а затим и стога што се иоле јачи парни или моторни бродови могу отуда извући својом вла-

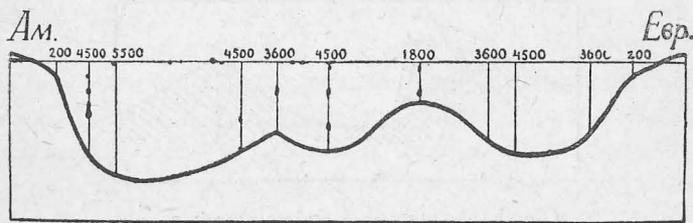
ститом снагом, и напоследку и стога што би се у случају опасности бежичном телеграфијом тражила помоћ од бродова који пролазе океанском пучином, или дуж америчке юбале.

БЕРМУДИ

Напустивши Саргаско Море, упутили смо се на северо-запад ка Бермудским Острвима. На путовању између Саргаса и тих острва имали смо прилике посматрати нешто што дотле нисмо сретали. То је појава највеће морске грабљивице, ајкуле, која се одједном појавила са десне стране брода, и отада га је стално пратила све до непосредне близине самих острва. Према процени матроза са брода, могла је имати дужину од четири метра. Пловила је брзином брода, на отстојању 40—50 метара од његовог десног бока, час у нормалном положају, час изврнувши се на леђа. У првом случају могли смо јој видети загаситоплава леђа; у другом случају, показивала је бео трбух, као и огромну чељуст, коју би од времена на време разјапила и дала видети своје страшне троугласте зубе. Доцније, у току даљег путовања, пратња ајкула постала нам је обична ствар; тада смо је и боље познали.

Једно јутро, за време путовања, били смо журно позвани из кабина да истрчимо на кров брода и посматрамо један нов интересантан приказ. На даљини од пола километра пред бродом могао се видети један издужен црн предмет, који по површини воде пресеца пут брода великом брзином, дижући пред собом воду и остављајући за собом таласе. То је био омањи кит на своме путовању. После кратког времена нестало га

је под водом, па се после неколико минута опет појавио. Неки од сапутника посматрали су догледом стуб од водене паре коју је кит избацавао на површини воде. Године 1924 велики трансатлански брод *Беренџарија* ударио је, северније од Бермудских Острва, на једног великог кита који је путовао и убио га заривши се дубоко у његов бок.

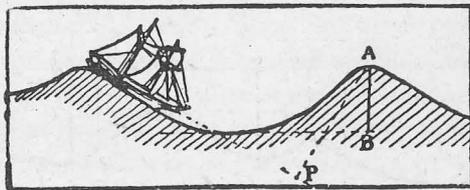

Профил дна Атлантског Океана

Официр коме је од команданта брода било поверење да сапутницима даје обавештења о физичко-географским појединостима пута, дао им је, за време ове пловидбе, идеју о профилу дна Атлантског Океана дуж путање којом је пловио наш брод, пошавши од француске обале. Кад се пође од његових обала, било са европске, било са америчке стране, јављају се прво плитке, благо нагнуте стрме равни, које се поступно спуштају до 200 метара дубине. Затим се нагло прелази на област врло стрмих нагиба, тако да дубина редом постаје 2000 м, 3600 м, до 5500 м. Профил преко кога смо прелазили идући од француске у правцу америчке обале има распоред дубина шематски претстављен сликом. Међутим, то још нису највеће дубине Атлантског Океана. У нашем даљем путовању наићи ћемо и на области у којима се налазе највеће до данас познате

океанске дубине, које, као што ће се видети, знатно премашају највише врхове на континентима.

Седмого дана путовања појавио се изненада јак ветар у правцу северо-запада. Он је постајао све јачи и убрзо затим љуљали смо се као у ораховој љусци на високим развученим таласима од 5—6 метара висине, који су, праћени страшном хуком ветра, дизали брод

Одређивање висине морских таласа

на своје врхове и стропоштавали га у своје поноре, са кљупом стрмоглављеним у амбис. У таквим тренуцима сваком је од нас изгледало да су таласи високи као црквени торањ, у чему смо се, разуме се, љуто варали. Томе је нешто допринела и душевна депресија, али главни узрок лежи у једној чисто геометриској обмани, претстављеној овде на слици, и која чини да се за висину таласа узима AP , наместо праве висине AB .

Треба знати да на океанској пучини висина таласа никад не прелази 16 метара, па и та је највећа висина констатована само у јужној области Тихог Океана, и то при изузетно јаким бурама. У области Атлантског Океана, по којој смо ми пловили, та висина никад не прелази осам метара, а дужина таласа је једнака 25—30 пута увеличаној висини. Али, то што важи за обичне, правилне таласе на океанској пучини, који се крећу слободно, не ударајући ни на какве препоне, не пресре-

Љући се и не сударајући се међу собом, ниуколико не важи за оне у близини препона ма које врсте, било непокретних, било у покрету. Кад, на пр., талас удари у брод који се креће у правцу супротном ономе у коме се распростире талас, овај отскочи од такве препоне, и тада може достићи, па и премашити висину од 50 метара. Куле светиље, удаљене од обале, буду тако обавијене високим таласима који постају отскакањем обичних, правилних таласа од препоне коју претставља кула или стена на којој се ова налази. Морепловци имају и неколико практичних и приближних правила за однос између брзине ветра, висине таласа и брзине њиховог распростирања, разуме се само за правилне таласе на пучини. Тако, на пр., висина таласа једнака је трећини брзине ветра, пошто се та брзина сведе на метре и секунду. Кад ветар дува, на пр., брзином од 9 метара у секунди, висина ће таласа износити три метра.

Пенушави таласи по којима смо пловили препљускивали су и чистили палубу брода, на којој је било немогуће остати. Сишавши у своје кабине, затекли смо у њима највећи неред: све од ствари што није било добро утврђено попадало је на под и, ако се није полупало, котрљало се са једног до другог краја кабине. Тешко је било одржати се и у постељи, а да се не падне на под, а у одмору и спавању није се могло ни мислити. Бурa, какве су честе у овим областима, трајала је сву ноћ и утишала се сутрадан у зору. Тада су матрози нашли на палуби мноштво угинулих летећих риба, које су ту попадале за време буре, у тренуцима кад се брод гњурио у таласе, тако да је палуба била испод висине њиховог лета.

Умерени ветар под којим смо се тада налазили, био је прави „пасатски ветар”. Официр брода је тада

сапутницима, на њихову молбу, дао обавештења о тим ветровима, добро познатим свакоме морепловцу по Атлантском Океану. Изнад врелог екватора, ваздух се загрева, тако да се над екватором ствара један појас релативно ниског притиска: то је „барометарски екватор”, за који постоји морнарски израз „долдрум”. Привидно кретање сунца чини да се тај појас, прилагођујући се термичком екватору, помера на север или југ, према положају сунца. На Атлантском Океану он је стално на северној хемисфери и средња ширина му је око 450 километара.

С једне и друге стране екватора, где је виши ваздушни притисак, а у правцу појаса долдрума, дувају тако звани „пасатски ветрови” или „пасати”, који су, због земљиног обртања, нешто скренути: на северној хемисфери према северо-истоку, а на јужној према југо-истоку. Они су најсталнији изнад самог океана, где се не осећају разноврсни пертурбаторски утицаји. Њих су у седмом веку први запазили шпански и португалски морепловци и отада их искоришћавали при пловидби из Европе у Америку, (на шпанском *passata* значи превоз). Због њихове сталности и правилности, француски морепловци су их назвали *vents alizés* (*alis* у старом француском језику значи једнак, уједначен, слојан). Ти ветрови су играли важну улогу при открићу Америке; они су Колумбовим једрењачама помогли да стигну до америчког копна.

Осим пасата, а у зони умерених географских ширина, дувају често, и доста постојано, и западни ветрови, али који нису онако правилни и постојани као пасати. Поред њих се јављају још и ветрови свих других праваца, али чија је честина и постојаност много мања него она западних ветрова.

У доколици у којој смо били не имајући пред очима ништа друго до воду и небо, један од сапутника природњака забављао нас је занимљивим причањем о коралним наслагама на које ћемо у изобилу наилазити у близини Бермуда. Корални прудови су јако развијени у зони до екватора, у једноме појасу где температура морске воде не пада испод 20° Ц. Ту има прудова чија дужина премаша 2000 километара, као што је случај са неким прудовима аустралијанских вода. Али, изузетно, коралских наслага има, и то у великим размерама, и у топлим водама око Бермудских Острва. Колоније корала, ситних полипа који састављају коралне насlage и прудове, ту су најразноврснијег облика: час су масивне као камена лопта, час су змијасте, час имају облик печурке, час су разгранате као какав жбун, итд. Зна се, уосталом, да корални прудови нису састављени искључиво из корала; ту су још и извесне сићушне морске биљке, неке врсте микроскопских алга, и мајушни живи створови, фораминифере. Корали су једна врста прибежишта за та органска бића, која им у исто време служе и као храна. Зато корални прудови и постоје само до дубине од 40 метара, до које још може допирати сунчана светлост потребна за животну активност алга што хране корале. Сам пруд је једна велика животна заједница разноврсних мајушних створова који се узајамно искоришћавају. У тој заједници, поред свега тога што се то не може лако видети, ври интензивни живот, у коме играју улогу не само та сићушна бића, већ и разнолике крупније животиње које по њима пливају, гамизу, или се завлаче у њихове пукотине. Ту су: чудне рибе шарених боја које траже храну; медузе, које собом вуку, као у затвору, ситну рибу; читав врт од цвєтова разних боја, састављених од живих полипа. Ма-

јушна бића која све то стварају, мењају, у току векова, и сам изглед света, стварајући нове земље и мењајући контуре юбала.

Осмога дана путовања, по подне, угледали смо пред собом у даљини земљу, за коју нам је одмах казано да је то група Бермудских Острва. Она се налазе на 32° северне ширине и $64^{\circ}30'$ западне дужине, удаљена око хиљаду километара од северо-америчког Рта Хатераса. То је група острва за која се каже да их има толико колико је дана у години. Већина их је покривена интензивно зеленом шумом, у којој се још издалека могу сагледати, ниске, бело обојене кућице врло примамљивог изгледа. Између острва и острваца је безброј морских пролаза, канала и залива, подесних за склоништа омањих бродова који ту улазе да се укотве и склоне од ветрова. По већини острва налазе се пећине са ванредно лепим сталактитима и цистернама у којима становници скупљају воду за пиће, јер на острвима нема ни река, ни потока, ни бунара. По безбројним и уским морским каналима који их раздвајају, по наслагама тресета на свима тим острвима и по поменутиим сталактитским пећинама на њима, мисли се да су острва постала распадањем једног већег вулканског острва. Постоји и фама да су све то острва која пливају по површини мора, и да је земљина кора која их саставља тако танка да би се могла без великих напора пробити. Један матроуз, који је због пијанства и нерада био ухапшен у тамници острва, најозбиљније је претио да ће, ако га одмах не пусте на слободу, пробити под тамнице и подавити је са свима њеним чуварима.

Клима је на острвима веома блага; зими температура никад не силази испод 7° Ц., а лети се не пење

изнад 33° Ц. При крају лета су честе оморине и јаке буре, па и оркани што пустоше. Нису ретки ни земљотреси. На острвима има мало врста биљака и животиња. Видели смо кокосове палме, поморанце и олеандре. На гласу су лук и кромпир који се са Бермуда у великим количинама извозе за Северну Америку.

Главно и највеће острво, Мејнленд, или Бермуди у ужем смислу, налази се у средини архипелага. Оно износи око 40 квадратних километара, и на њему је варош Хемилтон. За њим, по величини, долази острво Сен-Џорџ од три квадратна километра, а потом острво Сен-Девид од два квадратна километра. Та су острва везана са Мајнлендом насипом који је 1899 године била бура разрушила. На острву Ирленд, западно од Мејленда, које износи око пола квадратна километра површине, издалека се види утврђена тамница, која доминира улазом у канал Велики Сунд. Дваестину острва је насељено и има скупа око 20.000 становника, од којих су једна трећина бели.

Бермудска Острва је открио 1502 године шпански морепловац Хуан Бермудес, по коме су и добила свој назив. Од 1612 године стално су у припадништву Енглеза. Њима влада енглески гувернер са законодавним саветом од десет чланова и саветодавним домом од 36 чланова.

Оно што смо могли прво, издалека, разликовати приближујући се острвима, била је кула светиља на острву Сен-Девид. Затим смо ушли у пристаниште Сен-Џорџ, где смо се бавили кратко време не излазећи из брода, па смо отпловили у пристаниште Хемилтон, између острваца са бујном вегетацијом. Некада је таква пловидба између острва била опасна, због плићака и оштрих

подводних коралских наслага над њима, због чега се цела та област и звала „ђаволским острвима”.

Хемилтон је врло лепа и жива варош, у којој је и седиште гувернера. Сваке недеље бродови из Њујорка довозе масу америчких туриста, који ту долазе на одмор и на уживање у „мокром режиму”, кога су били лишени у својој земљи. Кеј на пристаништу је претрпан сандуцима и балама робе. Дуж кеја су поређане и укотвљене стотине лепих моторних бродића, гоелета, на којима се вије понајчешће енглеска застава, и које служе за кријумчарење алкохолних пића. Бермудска Острва су главна база за то кријумчарење. Налазећи се у довољној близини америчке обале, а ипак на довољном растојању да америчке власти не могу контролисати послове и кретања на њима, и пружајући подесне заклоне од ветрова и бура, као и склоните кутове за исповаре, утоваре и претоваре кријумчарене робе, са лаким и добро организованим саобраћајем са обалама Северне Америке, острва дугују своју велику напредност „сувом режиму” и кријумчарима.

Кријумчарски бродићи, које смо радознано посматрали, ванредно су лепо, практични и удешени за специјални посао коме имају да служе. Већина њих носе на својој горњој дрвеној конструкцији јасне трагове пушчаних и митраљеских метака, који сведоче о њиховим сусретима са америчком анти-алкохолном полицијом. Ти трагови су били нарочито многобројни на једном лепом бродићу, на коме се вила француска застава.

И у варошима, и на свима острвима, званично је забрањена употреба аутомобила и моторцикла, због мале површине земље, реткости и ускости путева. Али је, баш стога, број бициклета изванредно велики и изгледа да

се цео свет премешта с места на место тим подвозним средством. Свет је доброћудан, услужан. Говори једним енглеским жаргоном где се све изражава специјалним морнарским изразима које могу разумети само они што свој век проводе на мору и у додиру са морнарима.

Вредно је поменути још нешто што је од научног интереса, а што нам се дала прилика да сазнамо и видимо приликом бављења на Бермудима. Амерички испитивач, инжењер Уиљем Биб, бавио се баш у то време кад и ми код Бермудских Острва, где је намеравао искористити свој нови гњурачки апарат за спуштање у дубине мора и непосредно посматрање живота у њима. Успео је спустити се на морско дно на дубини од 700 метара, у близини малог бермудског острва Нонзер. Апарат је једна јака и отпорна гњурачка кугла, слична оној у којој се професор Пикар балоном уздигао на рекордну стратосферску висину, само много отпорнија. Кугла је херметички затворена, са малим, такође добро затвореним прозорима, кроз које се може посматрати околина осветљена електричном светлошћу. Иначе, у дубини по којој се Биб спуштао, влада потпун и вечити мрак. Па ипак, кад се у апарату угаси електрична светлост, пред очима се укаже, по речима самога Биба, „као у ноћи без месеца”, безброј треперавих, зеленкастих и плавкастих звезда разне величине, али које нису непокретне као оне на небеском своду, већ се крећу у свима правцима. То су нарочите рибе што живе у морским дубинама, ракови и други створови који испуштају електричну светлост и осветљавају себи пут кроз бескрајну дубинску помрчину. Истраживач је остао, после нас, да продужи своја испитивања по морском дну око Бермудских Острва.

БАХАМСКА ОСТРВА

Пошавши са Бермуда једанаестог дана путовања, упутили смо се најпре на запад, у правцу обала Флориде, у циљу да сретнемо велику Голфску Струју која туда пролази у своме дугачком путу ка северо-источним областима Атлантског Океана.

Океан је, уопште, богат у морским струјама. Као почетак најзнатније међу њима, Голфске Струје, сматра се њен излаз из Флоридског Мореуза. Пре свега, она се јавља као огранак северне екваторијалне струје, чији један део тече поред Малих Антила (америчка струја), а други део улази у Караибско Море и продужује даље ка Мексиканском Заливу. У томе заливу се њена вода загреје, па, тако загрејана, излази из залива кроз Флоридски Мореуз као топла Голфска Струја. Ту је, код свог изласка из залива, струја широка 50—80 километара, дубока око 650 метара, и достиже брзину од 8—10 километара на сат. Ушавши у Атлантски Океан, струја, која се упоређује са реком топле воде што тече између двеју обала састављених од „хладне воде”, тече паралелно обали Флориде, па нешто северније од Рта Хатераса почне нагло скретати на северо-исток, ка Енглеској и Норвешкој, текући поред ових скоро паралелно њиховим обалама. При своме изласку из Мексиканског Залива она има температуру од 32°; за све време док прелази Атлантски Океан, од америчке обале до европске, њена температура је непрестано за 9—10 степени виша од температуре воде кроз коју пролази. Она се, од америчке обале, почиње ширити и лагано хладити, али задржавајући температуру још доста високу да би над њом загрејан ваздух могао осетно ублажавати климу северо-западних европских земаља, поред којих струја

пролази и у којима би, без тога топлог утицаја, владала велика хладноћа.

Голфска Струја има у Атлантском Океану разне своје огранке, који теку поред обала Енглеске, Норвешке, Шпицберга, Лабрадора, итд. Један огранак образује Канарску Струју, која се дуж обала Марока и Мауретаније враћа у Северну Екваторијалну Струју, из које и полази, и тиме завршује циклус свога тока. Постоји и велики број слабијих њених огранака, као што је, на пр., онај што савија у Бискајски Залив, или онај што тече између Шкотске и Ирске, или онај што обилази Исланд у правцу кретања каваљке на сату, итд. Тим струјама се имају и приписати местимичне, изванредно благе зиме и бујна вегетација при ирским, шкотским и норвешким обалама. Аласка и Скандинавија леже, отприлике, на истој географској ширини; међутим, док Аласка на површини од милион и по квадратних километара има само 60.000 становника, докле Шведска, Норвешка и Финска, на нешто мањој површини имају око 13,000.000 становника.

Поред таквих климатских утицаја, струје Атлантског Океана играју важну улогу и са других гледишта. Тако, на пр., колебања Голфске Струје утичу на принос пољопривредних производа и на богатство великих риболова у норвешким водама. Запажено је да је лов бакалара, од кога у тој земљи искључиво живи читав један свет, издашнији кад су температуре ниске; помоћу просечне мајске температуре океана на географској ширини Согне-Фјорда може се предвидети да ли чувени и богати риболови око Лофотских Острва треба да почну раније или доцније. У тропским и субтропским областима, топла струја, ударајући на плићак, омогућава формирање и рашћење коралних прудова. На такав случај

смо, на пр., наишли у непосредној близини Бермудских Острва. Обрнуто, у хладним областима, на местима на океанској пучини на којима се топла струја сукобљава са хладном, настаје, услед нагле промене температуре воде, пропаст сићушних организама у маси, јер се и једна и друга струја одликује нарочитим својим планктоном,* који тражи нарочиту температуру. На те миријаде угинулих организама купе се безбројне рибе којима је то храна, и због тога су таква места добро позната океанским рибарима.

Океанске струје играју и доста важну економску улогу. Оне допуштају да се возња бродовима преко океана знатно скрати; велики бродовласници то искоришћавају, и на томе имају велике годишње уштеде. Американац Мори је први, поређењем правца тих струја, обележио морепловцима најпробитачније прекоокеанске путеве од једне тачке до друге; његова упутства се и данас корисно употребљавају.

На Голфску Струју наишли смо на месту које се налази од прилике на 31⁰ северне ширине и 75⁰ западне дужине; јужно од Рта Хатераса. То се осетило по нагло повишеној температури воде. На неколико часова пре тога имали смо прилику посматрати један доста редак приказ за ове крајеве, који нас је све извео на кров брода. Појавио се изненада, тренутно, јак ветар који је собом терао један низак црн облачић. Облак се убрзо додирнуо са површином океана, и тада се на води појавио висок водени стуб који је имао облик развученог завртња. Стуб је изгледао као да виси у ваздуху; није се могло

* Планктон — заједничко име за биљне и животињске организме који живе у слободној води, а немају довољно покретне снаге да се одупру воденим струјама.

разазнати ни где на његовом горњем крају престаје вода, а почиње облак. Величанствени приказ трајао је нешто мање од једне минуте, па је онда свега одједном нестало на необјашњив начин, праћено потмулом грмљавином.

Голфска Струја има правац супротан ономе у коме смо ми пловили и прилично нас је задржавала, поред вољног успоравања и задржавања да би неки од сапутника, које је то интересовало, мерили температуру воде. Стога су нам се тек трећег дана по поласку са Бермуда, пред вече, појавила на видуку прва, најсевернија Бахамска Острва, отприлике на 26⁰ сев. ширине и 78⁰ зап. дужине.

Бахамска Острва су једна група многобројних острва и острвца што се налазе између Флориде и Малих Антила. Зову се још и Лукајска Острва, по шпанском називу Лос Кајос, који означаје стеновита острва. Међу њима има их дваестину која су насељена: на њима има земље за обраду и шуме. Остала су стеновита и потпуно пуста. Острва се налазе на кречњачким прудовима који се стрмо дижу из великих океанских дубина. Опкољена су пространим коралним наслагама. На северном крају малог бахамског пруда налазе се повећа острва, која смо прво угледали: Велика Бахама, Велики и Мали Абако. Јужно одатле је велики бахамски пруд, раскомадан дубоким морским каналима. Одатле још јужније наилази се на многобројна омања острва као: Сан-Салвадор, Рамкеј, Еклим-Ајланд, Маригуана, Инагуа и др., свако од њих на засебном пруду.

Поред тих острва дувају стални и врло јаки пасатски ветрови. Они и морске струје, носећи бродове на камените плићаке и шиљате подводне стене, чине пловидбу у тој области веома опасном. То је и учинило

да је становницима острва једно од главних занимања одувек било кријумчарење и искоришћавање бродолома.

Насељена острва су густо пошумљена и из њих се извози велика количина махагонског и другог племенитог дрвета. Од корисних биљака гаји се и извози у маси: ананас, поморанџе и лимунови. Јако је, у невероватним размерама, развијено вађење сунђера из мора, као и лов крупних морских корњача. Острва су пуна река, речица и поточића, у којима ври риба и по чијим обалама гамижу безбројне корњаче. Клима је врло блага; температура је између 13⁰ Ц. и 36⁰ Ц., а средња годишња температура је 24⁰ Ц. Али, честе су јаке буре које пустоше, и обилне кише. Па ипак, због благе климе, имућнији Американци зими у масама посећују ова лепа острва.

Бахамска Острва су била прва земља, са америчке стране Атлантског Океана, на коју је наишао Христоф Колумбо 1492 године при открићу Америке. Нешто доцније су Шпанци њихове првобитне становнике отерали као робове у своје колоније на Антилима. Од 1718 године острва су прешла у енглеско припадништво, затим у шпанско, па су године 1781 дефинитивно припала Енглеској. Данас сва скупа имају око 60.000 становника. Њима управља гувернер постављен од енглеског краља. Уз гувернера је извршни Савет Деветорице и Законодавни савет такође од девет чланова; постоји и Народно претставништво од триестину чланова.

Међу Бахамским Острвима ми смо посетили само два: острва Сан-Салвадор и Инагуа. Сан-Салвадор је био прва земља на коју је наишао Колумбо пребродивши океан, о чему смо сви, још од детињства, читали. То је прави рај по својој лепоти и бујној вегетацији. Насељено је и доста обделано. Острво Инагуа, такође

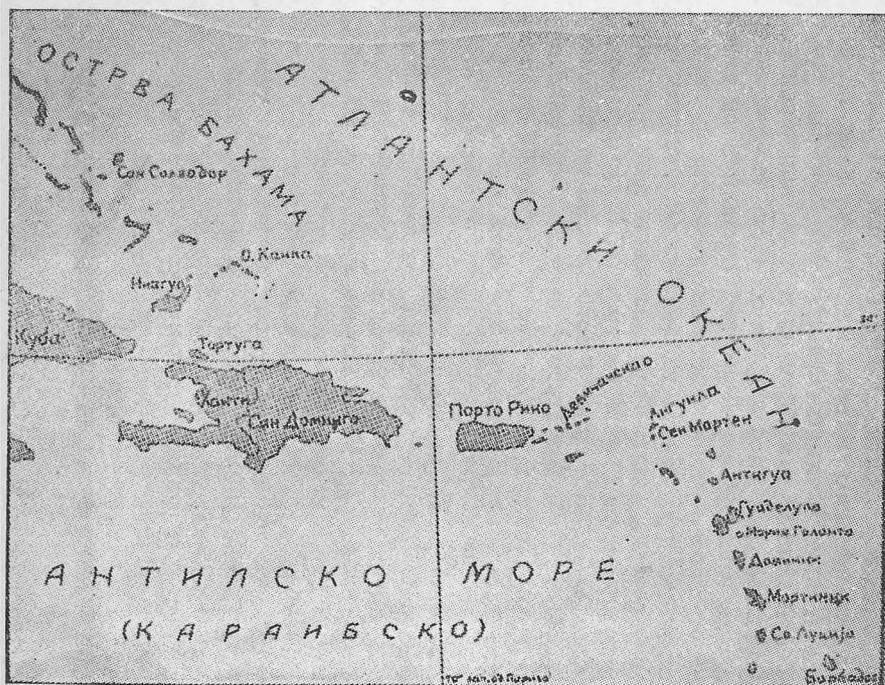
врло живописно, раздељено је једним уским морским каналом на два острва; на већем је мала варош Метју-стаун, и она има око 1500 становника. На тим острвима смо се бавили по 2—3 часа, па смо кренули право на југ, у правцу Карибског Мора и Малих Антила, који нису далеко од јужног краја Бахамских Острва.

ОД БАХАМСКИХ ОСТРВА ДО НЕКАДАШЊИХ ГУСАРСКИХ ГНЕЗДА У АНТИЛИМА

На путу од Бахамских Острва до Малих Антила јављају се у великом броју ајкуле, и то разни њихови варијетети. На 50 километара јужно од острва Инагуе, изишавши на палубу брода, спазили смо пратњу ајкула које су пловиле поред брода, једне у нормалном положају, друге извртнуте на леђа; оне нас отада, па све до Антила, нису напуштале. Сапутник природњак давао је путницима објашњења о највећој морској грабљивици и сви су га, посматрајући ајкуле око брода, с пажњом слушали.

Како он каже, за човека је нарочито опасна обична ајкула, дуга 3—4 метра, тешка 200—300 килограма, по леђима угаситосива, по трбуху беличаста, са спљоштеном главом и редовима оштрих троугластих зуба. Опасна је и тако звана „плава ајкула”, која може достићи дужину од 5—6 метара, са зашиљеном, кљунастом главом. Ајкула већином плива по близини површине мора и може се запазити на приличној даљини по својим загасито-плавим леђима, која се од времена на време појаве на површини воде, и по леђним и репним перајама, које штрче из воде. Док не примети плен, она плива мирно и увек истим темпом. Кад примети плен, устреми се на овај не-

вероватном брзином. Приближивши се плену, обично нагло застане да га осмотри; тада се често изврне на леђа, у коме положају обично и напада плен, одоздо. Сматра се да има и развијеније чуло мириса од осталих

Бахамска Острва и Мали Антили

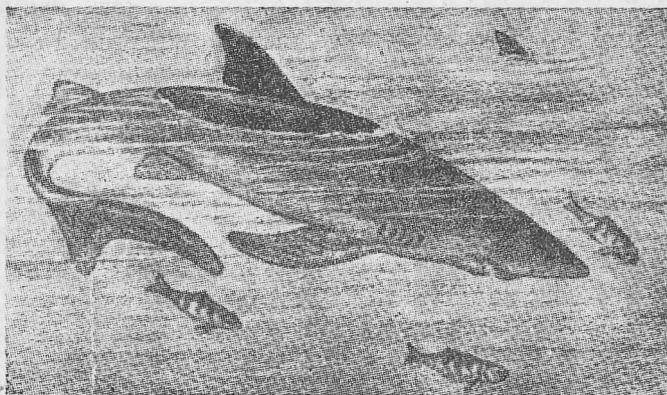
риба, па да и то искоришћава при осматрању плена. Чак се тврди да, због осећања мириса, она радије напада на црнце, него на беле. Страшно је прождрљива и скоро је немогућно веровати шта се све може наћи у њеном желуцу. Без изузетка, све што са брода падне у

море, бива у тренутку од ње прогутано, ако само може проћи кроз уста и ждрело. Китоловци тврде да, кад је убијен или тешко рањен кит, велики број ајкула се за тили час окупе око њега, и ако се пучњавом и лупом не растерају, у стању су целог кита распарчати и развући.

Па и поред све те необичне прождрљивости, природњаци тврде да ајкула не напада радо на човека, и да су доста ретки случајеви да се то деси. Они распростањену фаму приписују морнарима, који су увек склони да, и сами тврдо у то убеђени, увеличавају опасности мора и да би врло ретко ко од њих могао навести поуздан случај такве врсте при коме је он био очевидац. Матрози са брода, који су то слушали, вртели су главом не верујући у то, а кад је природњак отишао од нас, они су, бунећи се против свега онога што нам је он напричао, рекли да тако што могу говорити само учена господа, која су, све што мисле да знају, нашла у књигама, и да би они, морнари, волели видети како би се снашао један такав учен господин кад би пао у море при оваквој пратњи какву смо ми у тај мах имали.

Поједини од морнара причали су нам своје доживљаје на прекоморским путовањима. Сваки је од њих већ имао посла са ајкулом и знао је причати о случајевима када је ајкула прогутала или осакатила човека, али одиста је увек испадало да он баш није при томе био очевидац. Један од њих, који је раније био китоловац по јужним морима, причао нам је да је, као бродоломац, јео неколико дана месо од ајкуле. Месо је врло неукусно, опорно, жилаво и тешко сварљиво, али, препарисано на извесне начине, ипак се може у изузетним приликама употребити као храна. Поменути матроз је, после бро-

долома, на чамцу лутао са своја три друга по океану, немајући ништа за храну, а имајући за пиће буренце воде, које је пре бродолома већ било унесено у чамац за потребу оних који ће се одвојити од брода китоловаца и поћи за првим китом спаженим са катарке. Кад се бура стишала, спазили су у непосредној близини чамца, на површини воде, омању рибу сјајно-плаве боје, са по-

Ајкула са својим прагиоцима

пречним пругама преко леђа. Као стари морски вуци, знали су шта је то: то је, по њима, била „риба пилот”, чије присуство обично означава непосредну близину ајкуле. По тврђењу матроза, та риба путује уз ајкулу, удаљује се од ове с времена на време тражећи за њу плен, па кад га нађе, враћа се ајкули и доводи је до њега. Риба пилот, коју су матрози бродоломници били приметили, чим је дошла до чамца, окренула се од овога и по површини воде отпловила у бочном правцу. После кратког времена појавила су се, са те стране, поред

самог чамца, леђне и репне пераје огромне ајкуле. Китоловац харпунер, који је био у чамцу и зграбио харпуну нађену у чамцу са целим прибором спремљеним за лов кита, хитнуо је њоме на ајкулу, зарио јој харпуну дубоко у леђа и бадио за њом гомилу конопца за који је била везана харпуна. Није требало много времена па да се ајкула изврне на леђа. То је био знак да је, због изгубљене крви, малаксала и није било тешко брзо је довршити. Привезавши је уз бок чамца, бродоломци су са ње исекли оно што су сматрали за најбољи комад, расекли га на танке каишеве и обесили ове на чамцу да се суше на сунцу и ветру, пошто су их пре тога оставили за неко време у морској води, која их је испрала и усолила. Матроуз који је то причао, тврди да се тако препарирано месо од ајкуле може јести и да је оно бродоломницима спасло животе за оних неколико дана док није на њих наишао други један брод китоловац који их је спасао. Он је чак тврдио и то да је за урођенике многих острва у јужним морима месо од ајкула редовна храна. Уосталом, баш овога лета, јуна 1933 године, уловили су италијански рибари у Калиари (Сардинија) ајкулу дугачку нешто више од три метра, тешку близу 300 килограма, која се била заплела у њихове велике рибарске мреже; месо су распродали становницима, који су га, приуговорљено по њиховом укусу, употребили за храну. Ајкула је, свакако, из Атланског Океана прошла кроз Гибралтар, доспела у Средоземно Море и наишла на мреже италијанских рибара.

Шта је истина од свега онога што су нам испричали морнари на броду, ми нисмо могли знати. Али бар ово што ће овде бити наведено, тачно је, и ту смо били очевици. Неколико сапутника запитали су команданта да ли би било могуће уловити и извући на брод коју

од ајкула које су нас пратиле. Да би њих задовољио, а и свима нама инсценирао један догађај који ћемо памтити и који ће унети нешто живости у монотонију бескрајног путовања, командант је успорио брод и издао потребна наређења за лов ајкуле. Одмах је отпремљена велика челична удица, везана за танак и мек челични кабл и овај омотан око парног чекрка. Око удице су увезана два широка комада сланине, па је онда удица бачена у море и за њом је пуштено око сто метара челичног кабла, за који је она била добро утврђена. Иако је брод био знатно успорен, удица са затегнутим каблом пловила је њиме готово водоравно, испод саме површине воде. После дваестину минута матроз који је био постављен да пази на кабл и узимао га с времена на време у руке да би осетио да ли је удица слободна, повиче да кабл вуче терет и да се трза. Парни чекрк почео је одмах да ради, и убрзо су се на површини воде, у правцу у коме је био затегнут кабл, појавиле пераје ухваћене ајкуле. Она је прогутала удицу са оба комада сланине око ње; врх од удице, кад се кабл затегао, извукао се и дубоко зарио у ајкулину огромну чељуст, па ту запео за кост. Ајкула је, поред свег њеног очајног отимања, парним чекрком лако извучена из воде увис, поред бока брода, док није дошла на домак матроза. Ови су је тада убили, распорили је и извадили јој утробу, коју је наш сапутник природњак имао да прегледа. Али тада смо видели нешто што можда само за природњака није била новина. За трбух ајкуле стајала је залепљена једна риба, тако припијена уз њу да је матроз није могао прстима од ње одвојити. Морали су јој пребацити замку од дебелог канапа преко главе и снажно повући, док су је одвојили од трупа ајкуле. Природњак је објаснио да је то „риба пијавица”

(врста Echeuis) која се припија уз подводно камење, уз бакарни оклоп бродова и друге предмете под водом. Храни се поглавито ситним рачићима и молусцима. Лош је пливач, и кад треба да мења место, припије се уз оклоп брода или уз какву већу морску животињу. Глатка је и сјајноцрне боје; има врло кратке пераје и широка уста са продуженом доњом вилицом, која јако прелази горњу. На глави има низ ситних пипака и вантуза којима се припија уз предмете.

Ухваћена ајкула, дужине четири метра, пошто је висила уз бок брода више од једног часа, бачена је у море, пошто је фотографисана. Она је била од оних ајкула које се сматрају као врло опасне за човека. Међутим, нису све такве. Баш најкрупнија врста, морски поростас звани „џиновска ајкула”, која достиже дужину од десет метара и тежину од хиљаду килограма, безопасна је, бар у том погледу што не прождире човека. Она има затубасту њушку и ситне зубе. Живи у поларним морима и тамо се лови поглавито због коже, која има индустриске важности, и цигерице из које се преправља једно индустриско уље. Да ли мишљење по коме ајкула не напада увек човека, не долази отуда што је запажено да је баш ово џиновско морско чудовиште, ова врста ајкуле, безопасно.

Занети посматрањем ајкула и слушањем природњачких и матроских причања о њима, нисмо ни приметили да се приближујемо најсевернијем острвима Малих Антила, удаљених од најјужнијег Бахамског острва, Инагуе, око 250 километара. Тај простор бисмо прешли за неколико часова да се нисмо на путу задржавали због

лова ајкуле и посматрањем онога што оне раде око нашег брода.

Другог дана путовања од Инагуе угледали смо, у правцу у коме брод плови, удаљено бреговито острво, иза кога се на видику оцртавала дуга црна пруга, чији су се крајеви губили у океанској бескрајности. То је било Острво Корњача (шпански Тортуга), гласовито гнездо организованог гусарства у Атлантском Океану за време дуже од два века. Црна пруга у даљини, иза њега, на којој се може назрети циновски блок брда маскиран ниским облацима, обележавала је велико острво Хаити, некадашњи Сан-Доминго, исто тако гласовито поприште огорчених борби између Шпанаца и њихових крвних и вековних непријатеља, француских гусара шеснаестог, седамнаестог и осамнаестог века.

Због неприступачности обала, која произлази од подводних стена и прудова, нисмо се смели приближити острву, са његовог северног краја, на растојање мање од три километра. Зауоставили смо се даље од острва, на месту погодном за бацање котве, и на бродским чамцима, спуштеним у море, изашли на острво. Један од сапутника, који се специјално бавио проучавањем антилског гусарства и који је већ пре тога био на острву Корњача, узео је на себе улогу вођа у излетима које ћемо чинити по острву, водио нас на места где ће се видети остаци негдашњег интензивног живота на њему, држао нам дуга и необично занимљива предавања о гусарству у овим крајевима и учинио да се за време дводневног бављења на позорници великих људских авантура у мислима пренесемо у време у коме су се догађаји одигравали.

ОСТРВО КОРЊАЧА (ТОРТУГА)

На најсевернијем крају Антилског или Караибског Мора, из интензивног плаветнила морске површине обасјане чаробним антилским сунцем, издиже се омање бреговито острво, са стрмим стеновитим нагибима према мору, које, издаље гледано, има облик циновске корњаче која се одмара на површини воде. Глава је кор-

Острво Корњача (Тортуга)

њаче окренута западу; источни крај претстављао би реп опружен по води. Отуда долази име које је још Колумбо дао острву и које му је и остало. Површина му износи 330 квадратних километара.

Један морски пролаз, који је увек био, а и сад је, пун ајкула, раставља острво Корњачу од великог острва Сан-Доминго, данашњега Хаитија, са којим је паралелно. Пролаз је широк неколико километара и доста ду-

бок да њиме могу пролазити и највећи бродови. У томе пролазу се налази, као урезан у острво, доста дубок и од ветрова и бура добро заштићен морски залив, који може примити десетину великих бродова, поред мноштва малих. То је једино пристаниште на острву, и оно носи назив Бас-Тер (Ниска Земља). Нигде на другоме месту не може брод прићи обали, због подводних стена, којима је острво окружено као увек будним стражарима; на ретким местима где би то још и било могућно, стеновита обала је тако висока и стрма, да је немогућно уз њу изаћи.

Улаз у пристаниште брањен је јаким утврђењем, које је у време гусарства играло важну улогу за одбрану Француских Антила, и које и данас постоји у целисти. Некада је ту врло од живота. Многобројне бараке у којима се продавало све што је потребно за свакидашњи живот, мноштво ниских, димњивих крчмица у којима су гусари и дању и ноћу пили и веселили се, било је расуто око пристаништа, образујући једну живописну, врло живу малу варош, са хетерогеним и необичним становништвом, састављеним од највећих авантуриста онога времена. Од те вароши, данас мртве као Помпеја, још постоје трагови, сведоци негдашњег бурног живота у њој.

Нарочито је привлачан јужни крај острва, онај што је према Хаитију. Кроз цело острво у правцу његове највеће дужине, пружа се планински ланац, са мноштво извора чисте планинске воде и поточића, над које се надносе густе палме, смокве, банане, са веома бујном тропском вегетацијом и густим шумама, испреплетаним дивљом лозом и препуним најлепших тропских птица. По малобројним омањим плажама гамижу крабе, морски ракови и крупне морске корњаче.

Сасвим су друкчије остале стране острва, — источна, западна и северна. Горостасни блокови гранитних стена, које се стрмо спуштају у море, зашиљени и стрми врхови стеновитих узвишица, са мноштвом пећина, клисура и једва проходних уреза између каменитих зидова, чине да су ти делови острва не само неприступни, већ и немогућни и за најпримитивнији живот. Стене се тако спуштају у море и тако се гранају одмах под површином воде, да је и чамцем немогућно прићи обали, а да чамац не буде јаким струјама, што се ту укрштају, бачен на какву подводну стену и разбијен.

Мноштво дивљих свиња и подивљалих говеда живело је некад у непроходним прашумама острва Корњаче. Читав један свет живео је, у једно време, од лова тих животиња, обављеног у великим размерама. Лов је био толико интезиван, да је постајала опасност да се то природно благо острва сасвим уништи. Због тога су доцнији гувернери француских колонија на Антилским Острвима тај лов јако ограничили, што је учинило да је острво и данас још пуно те дивљачи.

На једном крају острва обрађује се врло плодна земља, која се по терасама уздиже и распростире до самих врхова планинског ланца. Некада је одатле извожен у великим количинама шећер, справљен на лицу места из шећерне трске, дуван, биљни зачини, индиго, памук, итд. Данас, с времена на време, пристаје уз острво понека омања једрењача која ту утоварује гуано, или крабе и ракове, или морске корњаче, којих увек има у изобиљу. Скренута нам је била пажња на један специјалитет флоре на острву: то су густе гомиле омањих дрвета, са лишћем налик на лишће од крушке, испод кога је увек влажан хлад и чији плод личи на ситне јабуке, са ванредно пријатним укусом и нарочитом аро-

мом. Шпанци на острву их зову „arbo de mancenillas„ (дрво са јабучицама). По распрострањеној фами, и само спавање у хладу тога дрвета доноси смрт. Уствари, довољно је задржати се неколико тренутака под његовим гранама, па да се на површини коже појаве црвене пеге; дрво лучи један корозив који нагриза органске материје као сумпорна киселина, а који растварају кишне капи или роса. При сувом времену корозив не ступа у акцију, али кад у ваздуху има влаге, једна водена кап са раствором тога корозива опече кожу као жишка жара. Ако се преварите да уморни, загрејани и жедни, узaberете и окусите коју од врло лепих јабучица које привлаче, то ће вам убрзо пресести: после неколико минута усне, непце и гуша биће отечени, и спопашће вас жеђ која се ничим не може угасити. Ако сте додирнули лист дрвета, кожа на месту додирала изпори и спадне; ако је притом отров дошао и до крви, он овом буде разнесен по телу, где изазива врло озбиљне последице. Отров је толико јак, да кад лишће у већој количини попада у воду над коју се дрво нагло, или га ветар однесе у воду, у овој се убрзо појави на површини мноштво угинулих риба; онај који такву рибу буде јео, разболеће се од истог отрова. Све то оправдава фаму о опасностима тога дрвета, од којих су настрадали многи дошљаци не познавајући их.

Били смо изненађени богатством острва у правим антилским плодовима: банамама, смоквама, лимуновима, поморанцама. Од банановог лишћа урођеници на острву праве своје постеле, за које кажу да су удобније од перјаних. За њих је бана божанско дрво, у облику кога се благослов божји излива на људе. По њима, Адам и Ева су изгубили рај зато што су загризли, не јабуку, већ банану. Дуван са острва Корњача сматра се да је

најбољи на свету и да је по своме квалитету, нарочито по ароми, бољи и од оног са Хаване. Шећерна трска достиже невероватне размере и садржи, пропорционално, више шећера него и она са Кубе.

То је оно мајушно и раније потпуно безначајно острво, које ће у шеснаестом веку добити сјајну историску ореолу, постати позорница највећих пустоловина, страшило за читаве државе, неприлазно прибежиште и рај за једну шаку одважних авантуриста, који ће за више од два века господарити Атлантским Океаном.

ХАИТИ

Пробавивши на острву Корњача два дана, испуњена разумљивим узбуђењима, кренули смо бродом даље, препловили морски пролаз што раздваја то острво од северне обале великог острва Хаитија, и укотвили се наспрам веома лепе плаже, на месту које урођеници зову Ушће Трију Река. Само острво, које урођеници на Тортуги зову Велика Земља и према којој Тортуга изгледа као мали сателит поред велике планете, једно је од оних које је открио Колумбо 1492 године у своме америчком походу. Становници острва, на које је он тада наишао, били су Караиби; они су ту имали доста уређену државу, а доцније су од Шпанаца потпуно истребљени. Колумбо га је назвао Хиспаниола (Мала Шпанија). Французи су, завладавши острвом, назвали га Сан Доминго, по месту тога имена које је постојало. „Налазим се — писао је Колумбо краљици Изабелы — у једној чаробној земљи, у зеленилу какво не познаје Европа. Једино наша Андалузија, са њеним вртovima, може о томе дати неку идеју. Хиспаниола је одиста једна

мала Шпанија, али Шпанија увек у зеленилу, и без зиме." Колумбо се у својим извештајима чуди риболовном богатству на које су његови бродови наишли и обилно га искоришћавали за време свога бављења у тим водама.

Наш сапутник историчар је и овде био вођ, давао сапутницима обавештења, водио их на места која је било од интереса видети и довео их у додир са појединим становницима који говоре француски и који су нам се љубазно ставили на расположење за све што нас је интересовало.

Острво Хаити припада Великим Антилима; лежи између 18° и 20° сев. ширине и $71^{\circ}30'$ и $74^{\circ}35'$ дужине. Дужина му је 650 километара, а ширина 264 километара; као његов саставни део сматра се острво Корњача. Површина му износи око 77.000 квадратних километара. Има око три милиона становника, од којих су 70 процената Црнци (Негри). Око њега су корални прудови, у које су природно урезана врло угодна пристаништа и за велике бродове.

Острво је јако бреговито. На његовој јужној страни лети често бесне страшне буре и оркани. Земља у долинама и по странама брда је врло плодна. Производи се и извози: кафа, какао, шећерна трска, дуван, памук, пасуљ, грашак, маниок и др. Стока се слабо гаји. Али у густим шумама острва има много подивљале крупне стоке, бикова, крава и свиња.

Некада је на острву Хаитију цветала трговина црним робљем, које се називало „абонос". Кад су на Антилским Острвима истребљени њихови први становници, Караиби, требало је добављати са стране радну снагу, јер нови становници нису се ту били населили да нешто раде. Тада се стао приређивати лов на Црнце са афричких обала, који је вршен у великим размерама у

шеснаестом, седамнаестом и осамнаестом веку. Цар Карло Пети био је продао Фламанцима право да сваке године заробљавају и доводе на Хаити, Кубу и Порторико по четири хиљаде афричких црнаца. То своје право Фламанци су одмах продали за 25.000 дуката једноме спекуланту из Бенове, а овај га убрзо затим продао португалској компанији нарочито организованог за трговину робљем. Компанија није непосредно, сама, ловила робове; она их је прекупљивала од арабљанских трговаца робљем, који су имали своје, за тај посао нарочито опремљене бродове (*négriers*) и нарочиту војску од опробаних арабљанских морских пирата. Експедиције су, добро наоружане, без икаквих скрупула, нападале афричка села дуж обале, па и подале од ове, заробљавале све што је било способно за рад, утоваривале све то, једно преко другог, у дубоке и добро осигуране доње магацине брода, и као робу преносиле преко океана на поменута велика острва. Процент смртних случајева при тим транспортима био је врло велики, јер су се робови формално гушили у магацинима у које су били натрпани, једни преко других, као права роба. Оно што би остало у животу, продавало се доста скупо на тим острвима, и од нових господара одмах терало на рад. Кад су Енглези и Холанђани сломили моћ Португалаца, монопол ове живе робе прешао је у њихове руке.

То је тако трајало све до почетка деветнаестог века, када је енглески парламенат донео први закон по коме је трговина робљем потпуно забрањена у енглеским колонијама. Та трговина је отада, бар од енглеске стране, сматрана као злочин, и по томе закону кажњавана не само великим новчаним казнама, већ и затвором на дуже време. То ипак није спречило да

се она продужи још за више од тридесет година после доношења тог закона. Експедиције за заробљавање црнаца вршиле су то кришом; трговина је обављана на пустим острвима, ван домашаја власти. Пренос робова од афричке обале до места предаје вршен је врло нечовечно, на начин много гори но раније, кад се могло слободно радити. Кријумчарски брод товарио је у своје магацине толико робова, да су они у путу у масама умиралаи погушени. Тортура је за њих трајала много дуже но раније, јер се морало пловити заобилазним путевима да би се избегао сусрет са енглеским бродовима. Свакоме енглеском броду била је у то време стављена у дужност контрола над трговином робљем и, према могућности, хватање и конфисковање кријумчарских бродова. Кад је такав један брод, натоварен црнцима, угледао какав брод на коме се вила енглеска застава, одмах је мењао правац и дао се у бекство. Ако није могао измаћи, и ако је енглески брод, као што је био скоро увек случај, био наоружан топовима, брод са робљем био би заплећен и поседнут од енглеске посаде; црначки робови су пуштани на палубу да се опораве, а на њихово место је, у магацине кријумчарског брода, смештена и у ланце окована посада тога брода, добро чувана од стране енглеске страже. Робови су успут пуштани на слободу где је који хтео; они који то нису хтели, предавани су успут бродовима који су се сусретали, или онима што из Енглеске плазе на пут, да их ови искрцају, у проласку, на афричку обалу. Трговци са робљем предавани су енглеским властима, у Енглеској или у колонијама. Запамћени су и случајеви да су кријумчари, не могући измаћи броду који их је гоњео, укрцавали се у чамце, а брод пун робова потапали, да би уништили доказе за свој злочин. Забележен је и

случај да је свирепи капетан кријумчарског брода, опет у том истом циљу, и пре но што је дошао на домак топова брода који га гони, повезао робове за дугачке, тешке гвоздене ланце, па их све подавио у мору, бацивши у воду цео тако искићен ланац.

Цени се да је у то време годишње одвођено у ропство око 350.000 афричких Црнаца, од којих је на другу страну океана стизало око 70.000; остали су умирали на броду и бивали бачени у море. Зна се да је крајем осамнаестог века само у Лондону, Ливерпулу и Бристолу било преко две стотине бродова који су се бавили искључиво трговином робљем. Ти бродови су редовно саобраћали између Гвинејског Залива, Антилских Острва и америчког копна, а могли су скупа понети уједанпут до 50.000 црначких робова.

Али треба поменути да и у самој Енглеској није ишло глатко са укидањем ропства. Главни иницијатор за то укидање био је велики енглески филантроп Вилјам Вилберфорс, интимни пријатељ министра Пита, који је свој век провео радећи на томе да се укине ропство. Као члан парламента, Вилберфорс је крајем осамнаестог века поднео о томе предлог, али је овај био одбијен великом већином гласова. Предлог је усвојен тек на десетину година доцније, кад га је Фокс прихватио као свој, и парламенат је изгласао закон о укидању ропства и забрани трговине робљем у енглеским колонијама. Међутим, Наполеонови ратови спречавали су да закон буде у пуној мери примењен. Тек је 1833 године донесен врло строг енглески закон о томе, а да би се тадашњим власницима робова у колонијама накнадила штета од укидања ропства, одлучено је да им држава да новчану накнаду, што је, претворено у француски новац, износило

укупну суму од пола милијарде франака. Вилберфорс, чије је дело решење тог великог социјалног питања, сахрањен је, као и други велики енглески људи, у Вестминстерској цркви у Лондону.

Трговина рибљем престала је потпуно тек у другој половини деветнаестог века, када су све европске и америчке поморске државе донеле о томе строге законе и кад су контролни парни бродови потпуно онемогућили обављање те трговине кришом. Закон донесен од Сједињених Америчких Држава је од године 1863, а од Бразилије године 1888; то су последња два закона те врсте. Од тада су и Хаити изгубили своју ранију важност у трговачком погледу.

У политичком погледу острво Хаити је подељено на две самосталне републике, али које су под јаким утицајем Сједињених Америчких Држава: Република Хаити и Република Сан-Доминго.

Чисто црначка република Хаити заузима мањи западни део острва. Има око два милиона становника, од којих су девет десетина Црнци (Негри), а остатак креоли, мулати и бели. Вароши су на обалама мора, а у унутрашњости се живи по разбацаним колебама. Државни језик је француски, а говори се већином један нарочити креолски језик. Државна вера је католичка, са великом толеранцијом за друге вере. Школа има врло мало; од 1921 године постоји и један омањи универзитет. Индустирија је незнатна. Има нешто и железничке пруге.

По простору двапут већа Република Сан-Доминго заузима источни део острва. Има нешто мање од милион становника, већим делом креола и мулата, са не-

што црнаца и белих. Интересантно је да међу становницима има доста Турака и Сиријанаца. Државни језик је шпански. Главна је варош Сан-Доминго, на обали Караибског Мора.

МАЛИ АНТИЛИ

Са Хаитија смо, после дводневног бављења на острву, пошли правцем на исток, да бисмо прошли кроз област највећих, до данас познатих океанских дубина. Све до последњих дана, до ове 1933 године, мислило се, према свима дотле извршеним мерењима, да највећа океанска дубина износи 10.000 метара. Та је дубина нађена у Тихом Океану, а измерила ју је немачка научна експедиција на броду *Емдену*. То је до почетка ове године сматрано као највећа морска дубина на земљиној кугли. За Атлантски Океан знало се да му је највећа дубина источно од Хаитија, а северно од Порто-Рика, и да та дубина износи 8526 метара.

Међутим, у току прошле 1932 године, тај рекорд је премашен. Оцеанографски Институт Сједињених Америчких Држава саопштио је тада да је једна његова експедиција успела, код једног малог острва у близини америчке обале, пронаћи место где је измерена дубина Атлантског Океана износила нешто више од 11.000 метара, и да се то место налази у једноме пространоме морском рову. Али највеће је изненађење произвела вест која је стигла после тога, да је професор Барч код великог антилског острва Порто-Рико нашао место где је дубина 13.000 метара, за коју није нико ни слутио да постоји, ма да су у околини острва пре тога вршена многобројна дубинска мерења.

Ми смо се били нашли у тим водама за који месец пре но што су нађене те рекордне дубине. У то време је важила као највећа дубина Атлантског Океана поменута дубина од 8526 метара, која се налази отприлике на 19°30' северне ширине и 70° зап. дужине, у једној пространој океанској рупи. Допловивши у ту област, нисмо, разуме се, могли видети ништа нарочито, али смо имали оно унутарње задовољство које се има кад се нађете пред нечим ретким, јединственим, што се може само ту имати, на месту на коме ће се ретко ко у своје веку наћи.

Са тога места смо се упутили правцем на југ, према Порто-Рику. Пропловили смо дуж целе северне обале великог острва, не изишавши нигде на суво. Салутници су били нашли да то не би било довољно интересантно, а хитало се да се дође на места мање приступна и за њих од већег интереса. Хтели су да, за кратко време које имамо на расположењу, виде острва Мале Антиле, која су мање приступна, а играла су много важнију улогу у историји гусарства у Атлантском Океану. Зна се, уосталом, да је Порто-Рико поприште најбешњих оркана који га, од времена на време, потпуно опустоше. Мало после нашег одласка из ових крајева, острво је опустошио један такав оркан који је за собом оставио преко 200 мртвих, преко 2000 рањених или осакаћених, и око 250.000 лица без крова. Оркан је прошао брзином од 150 километара на сат, а беснео је пуних шест часова; материјална штета коју је причинио износи неколико милиона долара.

Напустивши обале Порто-Рика, заповили смо у праве воде Малих Антила. То је једна велика група раштрканих острва која деле пучину Атлантског Океана од Антилског или Караибског Мора, и која су распоре-

ђена на једноме луку дугом 3300 километара, између 10⁰ и 19⁰ северне ширине и 60⁰ и 66⁰ западне дужине. Мали Антили зову се још и Караибска Острва, по њиховим првим становницима на које су Шпанци наишли и истребили их. Велики и Мали Антили, са Бахамским Острвима, сачињавају Западну Индију.

Зауостављали смо се наспрам појединих од ових острва, али смо се искрцавали само на понека од њих. Многа су покривена бујном тропском вегетацијом и привлаче да се на њих изађе; моји сапутници, међу којима је било и лекара, нису то допуштали због безбројних инсеката чији су уједи опасни. На острвима на која смо чамцима излазили, те опасности, истина, није било, али није ни имало баш богзна шта и да се види. То су стеновита острва, за која су везане фаме о скривиштима гусарског блага. На једноме мајушном, можда безименом острву, потпуно пустом, показано нам је место где је, пре нешто више од четрдесет година, ископано благо једнога чувеног гусара, по нађеном документу који је он сам оставио. Од времена на време наиђе на по које од таквих пустих острва брод са истраживачима закопаног блага; ретко се кад и може сазнати да ли су шта нашли или не. То се ради тајно, а према истинитом или варљивом документу до кога су ловци блага дошли на неки начин. Тако је, на пр., у своје време одиста нађено благо гусарског капетана Кида, остављено под једним дрветом на пустој острву, према, бар како се тврди, дешифрованом документу исписаном на пергаменту руком самога гусара.

Првих година прошлога века гусарио је у водама Средње и Јужне Америке злогласни гусар-пират Педро Бенито, који је у својим гусарским подухвима имао великих успеха и за кога се сматра као сигурно да

је своје огромно благо, процењено према исказима њега самога и његових гусара на више од једне милијарде данашњих француских франака, скрио на маленом острву Кюко (око 200 километара југозападно од панамског земљоуза). Године 1822 енглеска влада је била послала више својих ратних бродова у потеру за њиме. Заstraшен вешћу о томе, Бенито је, са неколицином својих гусара, закопао на томе острву своје благо, побио на лицу места све своје помагаче да ови не би проказали место, и успео да завара траг потери. Неко време после тога, енглески ратни брод *Magician* наиђе му понова на траг и успе да и њега и његове гусаре живе похвата и преда их суду. Пре но што ће се гусари растати са животом, чињено је све што се могло да би Бенито проказао место на коме је скрио благо, али, ма да је овај без устезања проказао све своје гусарске подвиге и злочинства, тајну о закопаном благу однео је собом у гроб. Прошле, 1932 године, образовано је у Лондону једно командитно друштво са циљем да претражи по острву Кюко то баснословно благо; оснивачи су му енглески аутомобилски рекордмен Малколм Камбел и два сина енглеског богаташа Фореста. Није ми познато шта је њихова експедиција урадила, али је вероватно да до данас нема никаква резултата.

Несумњиво је да је много сигурније тражење блага потонулог у морске дубине. Гомиле злата и сребра у новцу, у полугама и у скупоценим предметима, леже на дну мора. Невероватно велики број бродова лежи потопљен на дну Караибског Мора, скривајући у себи милионе у металу и драгом камењу. То су бродови којима су шпански завојевачи, потчинивши и опљачкавши доста културне староседеоце у Средњој и Јужној Америци, слали свој плен преко океана у Шпанију.

Сви ти бродови, „галиони”, нису доспевали до обала Шпаније. Неке од њих потопиле су морске буре; други су потопљени у борби са гусарима који су у то време највише и крстарили у Караибском Мору, вребајући баш те галионе.

За мноштво тих бродова не зна се ни приближно где леже потопљени. Али за понеке од њих познато је тачно место где су потонули, било према забелешкама оних који су се приликом пропасти спасли, било по забележеним тврђењима самих гусара. Тако се, на пр., зна да у близини острва Тринидада лежи око 25 милиона златних динара на дну мора, у великоме шпанском галиону *Пресвето зачеће*, који је 1670 године ту потопио чувени гусар назван „Дрвена Нога”. Тако исто једна велика златна вредност лежи на океанском дну јужно од Кубе, у потопљеном галиону *Дон Карлос III*. Њега је потопила страховита бура на једноме доста плитком месту. Кад је ведар дан и море мирно, могу се лепо видети понеки делови већ иструелог брода, који штрче из песка и муља којим су покривени. Урођеници са суседних острва долазе ту с времена на време, роне у море до потонулог брода и враћају се са по којим комадом старих златника. Али не треба мислити да је то лако. Подвиг је, због воденог притиска, опасан и могу га извршити само врло издржљиви и извежбани пливачи. Године 1692 потонула је у Караибско Море, приликом великог земљотреса, читава једна насебина гусара. Са њоме су отишли на дно мора и многи милиони које су гусари скривали у своје прибежишту.

У Америци се у последње време осећа жив покрет за вађење тих потонулих блага, која вековима леже на дну мора. Образоване су и компаније са циљем да истражују и ваде из мора то благо. Једна од тих ком-

панија била је изаслала свој истраживачки брод у Караибско Море баш у време кад смо ми пролазили кроз те крајеве. По себи се разуме да о резултатима таквих истраживања нисмо могли ништа сазнати.

Наспрам групе омањих острва која носе назив Девичанских Острва (Virgin Islands) и која припадају Енглезима, зауставили смо брод да бисмо, на једноме од њих, купили воћа. Матрози са брода, који су чамцем отишли до обале, спазили су недалеко од ове, у провидној морској води, на шљунковитом морском дну, један чудан предмет који су чакљом извукли и донели на брод. То је била једна повећа боца од дебелог стакла, херметички запушена. Кад су је отворили, у њој су нашли један листић хартије на коме се могла распознати само година 1873; остало се није могло прочитати. Листић је предат команданту брода, а боца сапутницима да је разгледају. На њеној спољној површини биле су дебеле наслаге од морских биљака и животиња; наслаге су потпуно покривале стакло и јако увеличале запремину предмета. Боца је шездесет година путовала морском пучином, ношена струјама и гоњена ветровима, док није доспела на плићак на коме је нађена. Наш сапутник природњак, кога је она нарочито заинтересовала, нашао је на њој мноштво сићушних шкољки, актинија и анемона, ситних црвених корала, неколико малих сунђера и др. Остао је да, по тим наслагама, са матрозима нагађа којим је путем боца прошла откад је доспела у море, вероватно са каквог брода, до места на коме је нађена.

Од насељених острва Малих Антила посетили смо: енглеско острво Антигуа и француска антилска острва Гваделупа, Марија-Галанта и Мартиник. Антигуа је омање острво од 280 квадратних километара, са 30.000

становника. Обале острва су стеновите и богате у морским заливима. Острво је врло оскудно у води за пиће, тако да се за то употребљава кишна вода скупљена и чувана у цистернама. Честе буре, оркани и земљотреси наносе велике штете. На острву се доста интензивно гаји шећерна трска и памук. Године 1632 населили су се на њему Енглези, од којих су га нешто доцније претели Французи, док 1667 године није дефинитивно потпало под Енглезе, чије је и сад. Ту смо разгледали стара енглеска утврђења, која је доцније, и за једно кратко време, био освојио француски гусар Касар. О француским антилским острвима биће говора у идућем одељку ове књиге.

„У ЦАРСТВУ ГУСАРА“

ПО ФРАНЦУСКИМ АНТИЛИМА И ПОВРАТАК У ЕВРОПУ

ФРАНЦУСКИ АНТИЛИ

Под Француским Антилима, на којима смо провели неколико дана, раумеју се велика антилска острва Гваделупа и Мартиник, са неколико омањих оближњих острва као што су: Дезирад, Марија-Галанта, Острва Свих Светих, Сен-Бартелеми, Сен-Мартен. Та су острва више пута мењала припадништво, припадала су час Шпанцима, час Енглезима, час Французима, док нису дефинитивно остала у припадништву Француза. Њих је све открио Колумбо у своме другом путовању године 1493. Прво од тих острва на које је наишао, било је Дезирад, које је доцније играло доста важну улогу у историји антилског гусарства.

Највеће је од тих острва Гваделупа, која, са поменим малим оближњим острвима, сачињава једну француску управну област, са гувернером чије је седиште на томе великоме острву. Сама Гваделупа састоји се из две повеће, по површини скоро једнаке области: Велика Земља (Гранд-Тер) и Ниска Земља (Бас-Тер), састављених једним кратким и уским земљоузом. Прва је више равна, са многобројним језерцима и барама око којих се гаји стока; друга је, и поред имена које носи,

врло неравна, са многобројним изворима, потоцима, речицама и водопадима.

Острво су 1635 године заузели француски флибустири и онда су се о њега отимали Французи и Енглези. Од 1816 године оно је дефинитивно прешло у припадништво Француза и данас њиме, као и целом том управном облашћу, управља француски гувернер чије је седиште варош Бас-Тер у поменутој области истога места, са 8000 становника. Међутим, највећа варош на острву је Поент-а-Питр, у области Гранд-Тер, са 23.000 становника и са великим, добро уређеним трговачким пристаништем. Постоји и добро уређено ратно пристаниште које носи назив Фор Наполеон. Трговачко пристаниште су подигли Енглези за једно време кад је острво било у њиховим рукама, од 1759 до 1763 године. То је било скопчано са великим техничким тешкоћама које су за време од четири године савладане захваљујући одлучности двају енергичних енглеских гувернера тога доба. На томе је радило 30.000 црначких робова доведених са афричких обала и који су сами, купљени као роба, стали енглеску државу преко 41 милион данашњих француских франака, издатих ловцима робова. Морале су се искрчити простране непроходне шуме, засути баре, продубити природни басени местимице од самог камена, регулисати токови речица и потока, озидати дуги и широки кејови и др. Миазме од бара и прекопаних мочварних простора сатирале су раднике у масама, али је посао ипак довршен за коју годину интензивног и непрекидног рада. Данас је то најлепше пристаниште у целим Антилима.

Нешто је мање од Гваделупе француско антилско острво Мартиник, са главним местом Форде-Франс; то је негдашња варош Фор-Роајал, из кога је пореклом

била француска царица, Наполеонова супруга Јозефина. Фор-де-Франс је, као главно место острва, заменио негдашњу напредну варош Сен-Пјер, са 40.000 становника, коју је 1902 потпуно затрпао лавом и усијаним камењем вулкан Пеле, висине 1350 метара. Источна обала острва пуна је коралских прудова; са свију страна обала је искрзана многобројним, за бродове тешко приступним морским заливима. Једини залив, погодан за веће бродове, простран и дубок, налази се на западној обали острва и на њему се налази Фор-де-Франс са својим лепим пристаништем.

И Мартиник је открио Колумбо 1493 године, али га није присвојио за своју земљу. Тек 1630 године населили су га први Европљани, и то Французи. Године 1664 напала га је холандска флота под командом тада прослављеног адмирала Рујтера, али га није могла освојити. Тако су исто били безуспешни и напади Енглеза 1693 године. Међутим, оно је ипак било у рукама Енглеза у размацама времена од 1761—1763, од 1794—1802 и од 1809—1814 године; први Париски мир вратио га је дефинитивно Французима. Црначки робови на острву ослобођени су године 1848.

Острвом управља француски гувернер са седиштем у Фор-де-Франсу. Уз њега је један општи савет од 12 општинских одборника и 12 чланова које он сам бира; поред тога постоји још један савет, назван Савет диветорице, који даје своја мишљења лично гувернеру на његов захтев. Гарнизон се састоји из моринских артиљераца и колонијалне жандармерије.

На свима острвима Француских Антила влада прва тропска клима. Средња је годишња температура 24⁰ Ц. Велика топлота са јаком сушом траје од априла до јула, а са бујном тропском кишом од јула до новембра.

Страшне запаре и плаховита топла киша, која испаравањем ствара једну топлу, влажну, загушљиву, неиздржљиву атмосферу, чини живот за то време тешко издржљивим. Кише су у то време тако плаховите, да својом механичком снагом пробијају слабије кровове на кућама и стакла на прозорима и верандама. Улице и путеви се претворе у праве водене бујице које плаве дворишта, куће и плантаже, упропашћујући и носећи собом све покретно на шта наиђу, уништавајући производе напорног људског рада. Један такав пљусак траје по неколико сати, па се онда одједном разведри и укаже се жарко антилско сунце које, производећи нагла испаравања о-влажене земљине површине, напуни атмосферу густом паром и врелом маглом, после чега опет настају плаховите кише.

Има места на острвима на којима, за 365 дана у години, киша не престаје по 300 дана. Такво је једно место село Морн-Руж на Мартинику, у које сунчани зраци улазе само кроз вечиту врелу маглу, па и то само за једно кратко време. Алфонс Доде, помињући острво на које је Тартарен упућивао своје земљаке, живописно је описао такав један тропски пакао. Необична влажност на тим местима, поред врло високе температуре и бујне вегетације, производи неочекиване, код нас непознате ефекте. На свакој дрвеној, кожној, вуненој, памучној и папирној површини хвата се плесан; све што може трулити, трули врло брзо и постаје неупотребљиво. На даскама и скоро направљеним дрвеним предметима оживе клице које су у њима заостале и местимице се на њима појави по каква биљчица; на рубљу се укажу ситни биљни створови који се на њему почну брзо развијати. Слепљени комади дрвета одвоје се један од другога и предмет се распадне; хартија, картон, крпе,

иструну за кратко време; одела прво изгубе боју, па затим иструле. Металне површине се оксидишу, гвоздене површине пожуте и поцрвене, бакарне поплаве; кутије од конзерви буду пробушене. За 24 сата кухињска со се претвори у течност, саламуру; свако месо, па и добро усолјено, одмах се почиње кварити. Инсекти се толико размноже, да се од њих нигде и ни на који начин не може имати мира. У то време становници носе танко платнено одело, одмах до тела; ово се мора мењати преко дана по неколико пута, због јаког знојења. Они у то време ништа не раде, нити се може шта радити и у затвореним просторима; они тада по цео дан леже у обешеним постељама од јаке мреже, премазане нечим што је штити од труљења.

Али, кад настане сезона лепих дана све то буде заборављено, и Антили постају прави земаљски рај. Влага врло брзо ишчезне, све се исуши и чаробно антилско сунце брзо поврати нормалан живот, радљивост, расположење и веселост. Земља се за врло кратко време покрије интензивним зеленилом, биљке процветају и биљно шаренило даје једну живописну и веселу слику какву је немогућно угледати у нашим крајевима. Живот је од тада на острвима врло пријатан, и сваки Европљанин који је за време такве сезоне наишао на које од антилских острва, био је задивљен оним у чему се нашао.

Но, и поред свих ти природних лепота, за Европљанина је живот на тим острвима, баш и у сезона лепих дана, тешко издржљив. Природа, која је острво обдарила толиким лепотама и привлачностима, дала је и мноштво не само непријатних, него и штетних, па и убитачних ствари, које те лепоте и пријатности кваре. На острвима је мноштво непријатних и опасних животиња и животињица, на које се у нашим крајевима не би

ни пажња обратила, или које би се брзо затрле да бисе отклониле непријатности и опасности што од њих долазе.

Тако, острва су пуна змија, које по њима шире страх, како међу путницима и дошљацима, тако и међу самим урођеницима. Змија има свуда и на сваком месту. На змију ћете наићи под цветом или плодом који бисте хтели узабрати, у густој мекој трави на коју бисте уморни легли, у обући коју на ноге навлачите, у углу фотеле на коју бисте сели, у постељи под покривачем, итд. Обично су смотане у спирални котур из чије средине вири глава са језиком који палаца. У тренутку кад котур додирнете, или му се сувише приближите, клупче се развије као спирална опруга у вашем правцу, ујед вас и одмах га нестане. Ујед је, ако се одмах не употребе позната за то средства за спасавање, обично смртоносан. Змије су нарочито распрострањене по Мартинику, где су право страшило и за дошљаке и за урођенике.

Међу опасне инсекте, нарочито на Мартинику, рачунају се црни мрави, који се толико припију уз кожу, да их је немогуће живе од ње одвојити, и црвени мрави, чији су уједи смртоносни. И од једних и од других немогућно је одбранити се у месту у коме се појаве. Њихови густе ројеви зачас испуне куће, из којих се тада мора безобзирце бежати. Оно чега смо се на Мартинику наслушали о мрављој опасности, толико је невероватно, да се уздржавам то овде наводити.

Један сићушан, скоро невидљив инсект, који се на острвима назива „шик”, не мање је опасан. Он се увлачи под кожу, ту се расплоди и распростре, производећи врло непријатне и опасне последице, од којих се лечи само хируршки. Па и то није све; уједи мноштва других

инсеката су опасни, било сами по себи, било због преноса разних болести.

Као опасност треба навести још и крабе и скорпионе. Ма колико то изгледало невероватно, краба коју и деца, и без помисли на какву опасност, хватају рукама по нашим морским обалама, постаје опасна животиња кад се на њу наиђе у врло великим гомилама. Такав је случај на Антилима, али са једном нарочитом крупном врстом краба. У својим периодичким миграцијама, оне се крећу у тако густим гомилама, да кад у путу наиђу на плен, наслажу се преко овога једне на другу до висине од по неколико метара и прождеру плен за кратко време, остављајући за собом само скелет. Дешавало се на Мартинику да су на тај начин страдали болесници, остављени на морској обали, не могући се спасти бекством. За скорпионе је и сувише познато на који су начин и у којој мери опасни.

Поред опасних животиња и животињица, на острвима се налази и мноштво штетљивих и опасних биљака, о којима дошљаку не би ни на памет пало да води рачуна, али које могу учинити да се прође врло рђаво, ако се само додирну или окусе. Такво је на пр. дрво са јабучицама, овде описано приликом говора о острву Корњача, које је довољно само додирнути, или окусити му плод, или провести неко време под њиме, па да се осете опасне последице. Такво је и оно дрво чији убоди производе исте ефекте као уједи комараца; или траве *драмонт* и *дантлер*, које јако ударају на леш животиња и врло су отровне; или бодљикава биљка *страмосн*, која има ефекте опиума; или *колеџа*, која носи назив дрвета што опија, или *морел* названа отровном јабуком; или *ајосин*, од кога се одмах заспи да се више не пробуди, итд.

Све то чини да је Европљанину, тиме примораном да непрестано одржава напрегнуту пажњу, врло тешко прилагодити се животу на овим лепим и чаробним острвима; тако лепим да, као што се тамо каже, онај који их је једном видео, има целога свог века, неодолјиву жељу да их још једном види. Међутим, урођеници црнци су већ одвајкада на то навикли и то им све много не смета. Под црнцима (негрима) разумеју се урођеници не само црне боје већ и осталих загаситих боја, са нијансама од црне као камени угаљ, до боје јако разблажене црне кафе. Они се тамо, по тим нијансама, разликују на *капре* (рођене од црнца и мулаткиње), *трифе* (од црнца и капре), *местифе* (од белог и капре), и *квартероне* (од белог и местифе). Станују у кућерцима саграђеним од земљаног набоја, покривеним банановим лишћем. Кућица је обично једном танком преградом подељена у два мала одељења, од којих једно служи као кухиња, а друго као соба за спавање. С лица су врата и по један прозор без стакла, који више служи за излазак дима него за улазак светлости. Али, кад под је то могућно, кува се напољу, пред кућом, на трпачици од три већа камена, у једној врсти земљаног казанчића који зову *канари*. Уосталом, и сав њихов врло примитиван живот проводи се много више напољу него у кући. Урођеници су иначе врло говорљиви, говор им је увек сликовит и праћен мимикама и гестовима свих врста. Чак и кад нема никог пред собом, црнца гестикулишући разговара сам са собом, прича сам себи своје историје, своје намере и планове и расправља своје односе са другима. Иначе су то већином доброћудни и услужни људи, како према странцима, тако и међу собом.

Поред поменутих опасности на острвима Француских Антила, као и страшних бура и оркана што руше и пустоше, постоји још једна, која производи и праве катастрофе. То је вулкан Пеле на Мартинику, који је право страшило не само за становнике острва, већ и за бродове што пристају уз обалу. Урођеници га поетски називају пастирем облака, ковачем муња, творцем кише. При лепом времену брдо Пеле привлачи и згушњава око себе водену пару; врх му је увек окружен белим облацићима од згуснуте паре. Стране су му покривене делимично остацима избачене лаве, а делимично зеленилом, протканим црвено-жутим пругама, у којима се распознају плантаже са шећерном трском; нијансе боја се мењају према осветљењу и правцима сунчаних зракова.

Добро су запамћене тако зване страшне године, кад се лепота и чаробност тога, иначе мирног природног створа, претварала у највеће ужасе какве људска машта може замислити. Срећом, такве године нису честе, али кад се десе, оне остављају за собом траг који се генерацијама не може изгладити. Једна од таквих година, која је нарочито добро запамћена, била је 1902. Активност вулкана почела се осећати још првих дана те године; вулкан је почео избацити сумпорне еманације, и то сваким даном све јаче. Становници су почели сузити и кашљати, али званични изасланици, слати од стране гувернера острва, умиривали су свет убеђујући га да се нема чега плашити.

После четири месеца земља се почела трести; из црних облака почела се спуштати киша врелог пепела и покривати површину земље. Животиње су се биле узбуниле; птице су престале певати, пси су почели урликати, а поведа мучати; у становнике је почела ула-

зити права паника. Море је било мирно и равно као огледало, а изнад њега су пролазили тамни облаци са муњама и грмљавином; становницима је то изгледало као циновска борба облака, која ће све то срушити у потпуно мирно море, које као да само то чека па да и оно пређе у акцију.

Ноћу између 2 и 3 маја вулкан је почео издавати звуке који су личили на рикање лава. Преплашен свет, пробуђен из сна, изашао је из станова и онако необучен потрчао у цркве да се моли за спасење. Вулкан је избацивао ватру која је као ватромет осветљавала стране и обронке брда Пеле, преливајући се из једне боје у другу. Ујутру није ни било сванућа; облачан пепео из кратера задржавао се у ваздуху и чинио атмосферу непроходном за сунчане зраке. Спуштајући се полако на земљу, пепео је засипао просторе куће, савијао и ломио гране на дрветима. Црнци и бели, обасути тим пепелом, нису се разликовали једни од других, па и најинтимнији међу собом нису могли један другогa распознати. Затим је одједном из густих облака почела падати таква киша, каква се не памти ни у тим крајевима у којима је пљусак као из кабла обична ствар. Механичка снага пљуска, праћена ојканом, била је толика да је пооткидала све лишће са грана које су остале несломљене на дрветима, рушила и обарала кровове са кућа, обарала омање куће и носила их собом као играчке.

Дан праве катастрофе био је 8 мај. Још од јутра тога дана вулкан је почео избацивати циновски стуб црнога дима, са грмљавином и рикањем много јачим но дотле. Затим, као да је разнесен експлозивом, почео је избацивати на све стране, као бомбе, усијано камење у огромним количинама, као и усијану лаву, која

је као река текла по странама брда и разливала се по просторима око овога. За кратко време све је то било затрпано; лава и усијано камење образовали су на површини земље дебелу кору која је изгледала као да кључа и под којом се нашло ухваћено, сагорено и претрпано четрдесет хиљада становника острва, заједно са свима другим животињским и биљним створовима који су се на томе простору нашли.

Ни на мору није било боље; страшан ђоркан узбуркао је за тили час његову дотле мирну површину. Огромни, дотле невиђени таласи покидали су ланце укотвљених бродова у пристаништу затрпане вароши Сен-Пјер, дизали бродове на велику висину, спуштали их у морске поноре и полупали их једне о друге. Мноштво је бродова притом било још и запаљено усијаним камењем и пепелом избаченим из вулкана. И они који би се пливањем, или дохвативши се каквог пловног предмета, могли спасти бежећи даље на море, губили су живот још пре но што би то покушали, погођени камењем или опарени врелом водом. Температура воде у пристаништу је била толико висока, да су се на њеној површини појавиле угинуле рибе, упола скуване.

Кад су званични изасланици и стручњаци, они исти који су пре тога убеђивали застрашено становништво да се нема чега плашити, приспели на лице места да размотре трагове несреће, застали су запрепашћени пред оним што им се указало пред очима. На целој простору између брда Пеле и морске обале, на коме се налазила и напредна варош Сен-Пјер, са читавом околином урођеничких агломерација, није се више могао распознати ни траг од онога што је пре тога ту било. Дебела кора лаве, избаченог камена и пепела покривала је гробље онога што су природа и људска рука на томе

простору били створили, гробље које за вечита времена неће одати оно што се крије. Стручњаци су проценили да је температура коре морала достићи хиљаду степени и да је све живо морало бити под кором у тренутку сагорено, пре но што је њоме било заувек покривено. Нико из вароши и околине није из катаклизме изашао жив, да би могао описати ужас који је гледао. Тек се на неколико километара даљине од Сен-Пјера могао срести понеки становник који је из даљине био очевидац призора, али који је био у таквом физичком и менталном стању и растројству да се од њега није могло извући никакво обавештење. Редак је био очевидац који је измакао ужасима и био у стању исказати оно што се пред његовим очима дешавало, да би се могла саставити ма и бледа слика катаклизме.

Али све те опасности и катастрофе нису сметале да Француски Антили постану врло напредне колоније и да њихова економска вредност достигне завидну висину. Поред природног богатства које пружају та острва, на њима се одувек интензивно гаји шећерна трска и кафа, а из њих се извозе у огромним количинама шећер, рум, кафа, какао, банане, ананас и ванила. И та економска важност датира још од времена Ришелјеа, који ју је био добро схватио и учинио све што се могло да Француска то не испусти из својих руку. Велики кардинал је у томе циљу био образовао јаку француску компанију за обављање трговине са Антилима, основану године 1626, која је носила име *Компанија Светој Христофа*. Компанија је имала да се бори са Енглезима који су у то време држали један део Антила, али је из те борбе излазила без велике штете. Године 1635 капитал Компаније био је јако повећан и она је тада добила назив *Компанија Америчких Острва*. Међу обаве-

зама које је тада на себе примила, налазила се и та да на острва превезе и насели 4.000 досељеника, мушких и женских, што је било лако остварити у то време кад је маса света у Европи била жељна прекоморских авантура. Компанија је обављала своје послове на острвима Гваделупи, Мартинику и Доминику. Године 1642 Француској је већ економски припало 14 острва Малих Антила, са белим становништвом од 5.000 душа, са мноштвом црначких робова, под управом гувернера кога је постављао сам краљ.

После неког времена неслога је учинила да се Компанија растури и да послови застану, док Колбер није 1665 године основао другу поморску компанију, са називом *Компанија Западне Индије*, која је прихватила и наставила догле застале трговачке и колонизаторске послове. Поред свих ратова које су колоније имале да воде са Енглезима, Шпанцима и Холанђанима, оне су непрекидно напредовале, тако да су пред крај седамнаестог века имале становништво од 25.000 белих и 70.000 црнаца; преко две стотине бродова обављало је трговачки саобраћај између острва и пристаништа у Француској, а годишњи обрт је био око 30 милиона данашњих француских франака. За време Револуције тај промет је већ прелазило 400 милиона франака; 15.000 морнара живело је искључиво од тих транспорта, и процењено је да је у то време четвртина од целокупне француске спољне трговине произлазила од послова са острвима. Те цифре су биле јако смањене за време блокаде коју је према Француској одржавала Енглеска за време Наполеонових ратова 1805—1815 године, као и за време револуције 1830 године, и одмах после укидања црначког ропства. Томе укидању доскочено је тиме што је од 1854 до 1884 године доведено

на острва и ту насељено преко 25.000 индуских и кинеских кулија, као и неколико хиљада афричких црнаца, који су добровољно прешли са афричких обала да ту раде и зарађују. Ради олакшања послова створене су на Мартинику и Гваделупи моћне банке, као и филијале банака у Француској.

За време Светског рата, од 210 фабрика шећера које су на острвима постојале у почетку 1914 године, пропало је њих 135, али се то допунило по престанку рата. Према поузданим подацима, који су нам за време путовања били стављени на расположење, годишњи промет самога Мартиника прешао је 1928 године 480 милиона франака, од којих неколико десетина милиона више долазе на партију извоза. За Гваделупу је тај промет износио 340 милиона франака, опет са којом десетином милиона више за извоз но за увоз. Прво место у извозу заузимају рум (око 128 милиона франака) и шећер (око 83 мил. фр.), за њима долазе: какао (са 2,6 мил. фр.), чоколада, ананас, банане (око 1 милион фр.), кафа, ванила и памук. Плодност земље чини да се број досељеника повећава сваке године. Према попису од 1927 године, Мартиник је у то време имао 227.798 становника (231 по квадратном километру). Па ипак изгледа да је Гваделупа по плодности земљишта подеснија за велику производњу но Мартиник, само што још није у толикој мери рационално експлоатисана као овај. На Мартинику су сами власници плантажа саградиле железничку мрежу уског колосека од 200 километара дужине, а на Гваделупи од 160 километара. На Гваделупи се још интензивно експлоатишу и простране шуме, у много већим размерама но на Мартинику.

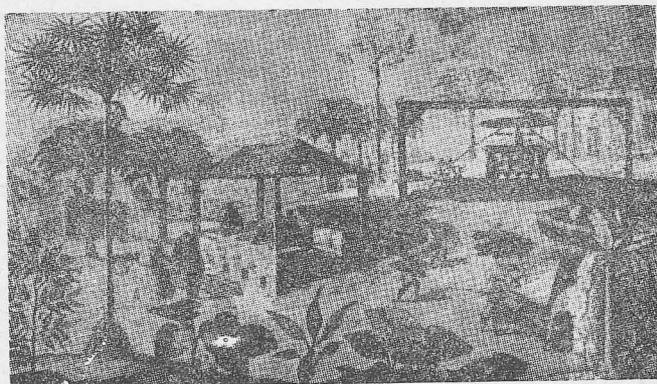
Имали смо прилику видети на Гваделупи експлоатацију банаана, шећерне трске, начин производње рума,

плантаже кафе, какао и ваниле. Банане се секу са стаблом у великим гроздовима, који се малом железницом, воловским колима или на леђима магараца доносе на место на морској обали где ће се утоварити на брод. Оне се беру још зелене, незреле, јер је дуг пут до потрошачких места, до којих би се, да су зреле, већ распале. На обали се утоварају у нарочите, специјално за то конструисане мање бродове, обојене потпуно бело, да би што мање упијале топлоту сунчаних зракова. У одељењима брода у којима су наслагани гроздови са бананама, нарочите инсталације одржавају сталну температуру. Бродићи се, тако натоварени, журе у потрошачка места Европе и Америке, где се одмах, без оклевања, истоварују, и банане носе у стоваришта, где ће неко време стајати, да пожуте и омекшају. То бива у нарочито за то опремљеним одељењима, где се опет стално одржава потребна температура и где се довршује сазревање под надзором специјалиста, а за шта се тражи нарочито разумевање и пажња. Кад су банане тако добиле потребну боју, велики гроздови се распарчавају на мање и у таквом облику се пуштају у потрошњу. Од интереса је навести на шта се притом може наићи. Још пре но што су банане убране, у велики грозд, између банана, увукло се мноштво ситних животиња и животињица, мањих змија, гуштерова, инсеката разне врсте, и др., због хладовине коју ту налазе. Гроздови се при брању и утоваривању не прегледају, да се банане не би гњечиле и повредиле, већ се утоварују онакви какви су убрани. Сав тај животињски свет остаје у гроздовима за цело време превоза, и све дотле док се не изврши распарчавање гроздова, укочен од хладноће којој су дотле ови изложени у расхлађеним просторијама транспортних бродова и стоваришта на суву.

Кад се, пред само пуштање у потрошњу, гроздови почну распарчавати, појави се сав тај свет, више пута на изненађење и ужас радника који то врше. Тешко је поверовати, али је то факт који је лако проверити, да се у Зоолошком врту у Цириху налазе крупне змије 1146
1 које су, док су још биле мале, унесене у Европу на тај начин, — скривене у великим гроздовима антилских банана. А како ће се још поверовати да се између тих, на тај начин приспелих егзотичних дошљака, налази и један примерак змијског цара (*Boa Constrictor*)? Да би се то разумело, треба имати на уму да је у време када је змија извађена из банана, она била малена, дуга коју десетину сантиметара, и радник, који је на њу у тај мах обратио само толико пажње да се увери да то није каква гуја отровница, није ни слутио да ће за коју годину то постати један змијски горостас и једна од највећих атракција циришког Зоолошког врта. Нека је поменуто и то да банана, која расте у дивљем стању, нема плода; она која се увози у Европу плод је вештачко одгајиваних стабала, добивених укрштањем са неким другим биљкама.

Плантаже шећерне трске личе издалека на кукурузна поља. У новембру стабло почиње жутети и добива на своме горњем крају по једну белу перјаницу; гледана издалека, или са висине, пространа поља, покривена таквим перјаницама које се лелујају на ветру, имају изглед узбурканог и запенушаног мора. Жетва почиње у јануару. Стабла трске, са кога је дотле већ опало лишће, пуна су шећерног сока, који се ту, као у каквој лабораторији, постепено формирао за време од године дана. Кад дође време жетви, жетеоци, распоређени у врсте, са великим оштрим ножевима у руци, почињу сећи стабла, певајући и шиштећи на један особити на-

чин, да би расплашили и растерали змије које су скривене под трском. Једна женска, водоноша, непрестано иде од једног жетеоца до другог, нудећи их водом којом гасе жеђ. Надзорник на коњу обилази врсте, ободравајући жетеоце на рад и пазећи да сви остају за време рада добро уврстани. Волowska кола, са шкрипом точкова, односе снопове њтсечених стабала у ра-

Примитивна фабрика шећера

дионицу; ту их један тежак котур од камена или гвожђа, окрећући се, добро изгњечи, па се шећерни сок, који притом испуштају, слива у један добро очишћен басен. Сок се оставља да се избистри, бистра течност се оцеди, концентрише се испаравањем на сунцу, и затим се у великим казанима кува, док се шећер у њему не сконцентрише у густу меласу мрке боје. Један део меласе се оставља на страну за производњу рума, а други се пречишћава узастопним кувањем и таложењем, док се из њега не извади кристаласт шећер. Исцеђена стабла од трске, кад буду избачена из пресе, личе на

крупно сено и тамо их зову *бајас*; она се употребљавају као гориво у пећима за пречишћавање исцеђеног шећерног сока и издвајање шећера из њега.

Из онога дела меласе који је резервисан за производњу рума, овај се добива превирањем, дестилацијом и пречишћавањем. Првом дестилацијом се добива једна безбојна алкохолна течност, која се назива „тафија“, и којој се додаје сагорен шећер (карамел), да би добила укус и мрку боју. То је један рђав рум који пали непце и гушу, и којим се задовољавају већина становника острва и морнари. Други рум се добива дуготрајним држањем таквог рума у буради од храстовине, што има да траје више година. Најбољи рум који постоји добива се дестилацијом, не непосредно меласе, већ пречишћеног шећерног сирупа после превирања, а пошто таква алкохолна течност такође буде остављена да стоји неколико година у храстовој буради. Занимљиво је посматрати утоваривање рума у брод у местима где овај не може, због плићака или подводног стења, прићи морској обали. Мноштво црнаца заплива тада у море у правцу брода, потискујући пред собом сваки по једно или по два бурета; кад су ова догурали до брода који ће их примити, враћају се обали за нов товар, и то тако траје док се све не утовари.

Плантаже кафе се, у пространом и интензивном околном зеленилу, издвајају својом мешавином зеленила са мркоцрвеном бојом, јер је плод трешњастог облика и мркоцрвене боје, а лист је дугуласт, на крајевима зашиљен и зелене боје. Биљка даје свој плод после шест година. Плод се тада обере и суши у уским и плитким бетонским басенима, у којима се често преврће, па се онда, млинским нарочито за то опремљеним, одваја спољна љуска од унутрашњег зрна. На острвима постоји

предање да је кафу донео из Арабије на острво Француз Деклије, и то у своме шеширу; на дугоме путу до Антила он је, са биљком коју је носио и која ће унети богатство у Антиле и Јужну Америку, делио порцију воде коју је добивао на броду. По истом предању, Деклије је умро у својој деведесет седмој години као пуки сиромаш.

У плантажама кокоса гаји се једна биљка чији су цветови распоређени не само по гранама, већ и непомредно по стаблу биљке. Плод је једна врста бадема, чије језгро, зрно, лежи у љигавој белој маси. Кад је свршена берба, бадеми се у плитким басенима, пошто се одозго добро поравне, притисну даскама добро оптерећеним тешким камењем, да би се спречило клијање. Из бадема издвојена пасуљаста зрна имају карактеристичну горчину од које и долази назив чоколаде: реч „шоколат” састављена је из две старе урођеничке речи, од којих прва, *ксокол*, значи горак, а друга, *атл*, значи вода.

Сва су острва Француских Антила имала у прошлости своју бурну историју, испуњену догађајима важнијим но што их има историја и понеке од великих држава.

ПОРЕД КАНАРСКИХ ОСТРВА И МАДЕРЕ У ШЕРБУР

Повратак у Шербур није био правом пругом. Сврнули смо са ове и упутили се скоро право на исток, да бисмо прошли поред Канарских Острва и Мадере. Ни на једном од ових острва нисмо се задржавали, већ је брод само успорио ход у проласку поред њих, да бисмо их дуже и боље могли из даљине посматрати. Мислим да ће бити од интереса изложити овде податке

о тим острвима које знам је, у томе успореном проласку поред њих, дао љубазни командант брода.

Прво смо, путујући од Малих Антила на исток, наишли на Канарска Острва. Њих има седам великих и пет малих, на једноме луку удаљеном од западне афричке обале око сто километара. Прво што смо угледали, била је висока купа, која, као да лебди у ваздуху, штрчи над воденом површином, а чија је подлога заклоњена плавичастом измаглицом. То је био чувени Пик на Тенерифи, висок 3730 метара, који, гледан из даљине, даје одиста величанствену слику.

Велика су острва густо пошумљена, са субтропском вегетацијом. Она су насељена већином Шпанцима, са норманским, фландриским, арављанским и црначким дошљацима. Клима је врло блага и здрава, нарочито погодна за плућне и нервне болеснике. Острва су пуна птица, којих има око 50 врста; све су европског карактера, осим дивље канаринке са жутозеленим перјем, која живи у великим јатима по шумама острва. Једини сисари су две врсте слепих мишева. Поглавита су занимања становника: пољопривреда, сточарство и бродарење; јако је развијено виноградарство и воћарство.

Главна су пристаништа Санта-Круз (на Тенерифи) и Ла Лиз (на Великом Канарском Острву). У првоме је седиште гувернера; ту је и један мали шпански гарнизон. Гледан издаље, Санта Круз приказује једно необично шаренило боја: беле, зелене, црвене, жуте, од вртова и разнo обојених кућа. У пристаништу Ла Лиз могу се видети највише и најлепше палме које уопште постоје, лепше, више и гранатије од афричких. Између острва је доста јак саобраћај једрењачама и омањим шпанским поштанским бродовима.

Вредно је на овоме месту поменути и једно важно научно откриће, извршено на Тенерифи ове, 1933 године, о чему, наравно, није могло бити речи у командантовим објашњењима. Зна се да су староседеоци Канарских Острва, још много пре открића тих острва од стране Европљана, били тако звани Гуанхи, којих је у току последњих векова нестало у мешавини са дошљацима. Сматра се да је то била једна исконска, чиста раса, одвајкада изолована од утицаја других раса и од које једва да још постоји по који траг. Овога пролећа, 1933 године, код села Сан Мигуел, на Тенерифи, на дну једне пећине, пуким случајем је откривено око шездесет добро очуваних мумија, мушких и женских, одраслих и дечјих. Утврђено је да су то остаци негдашњих Гуанха, и то ће бити драгоцен материјал за проучавање те ишчезле расе, о којој се данас мало шта поуздано зна. То што су мумије тако добро очуване, има се приписати веома сувом ваздуху у пећини, поред свега тога што се ова налази доста близу морске обале. Од великог је интереса и то што су поред мумија нађени и разноврсни алати, као и, у добром стању, коже разних животиња, од којих, откако се зна за острва, није никад било ни трага на њима, између осталих и кожа афричког лава.

Прошавши поред Канарских Острва, окренули смо право на север, у правцу Мадере, до које се има прећи око 360 километара. То је наш брод прешао за нешто више од једне ноћи, и сутрадан имали смо пред собом велико, интензивно зелено брдо крунисано белим облацима.

Мадера (португалски Мадеира) припада Португалији. Становници су највећим делом Португалци, који живе готово сви на јужној обали острва; северна обала је

ненасељена. Цело је острво у зеленилу и у цвећу. Поред свих честих киша, клима је на острву изванредно блага, непроменљива и пријатна; средња годишња температура је 18⁰, од које су врло слаба отступања у току целе године. Влажност, коју наносе кише, компензирана је сувим пустињским ваздухом који долази из Сахаре. Острво има велики глас као санаторијум за плућне болести. Флора је изванредно богата; на острву је, стога, у свако доба године, мноштво ботаничара из целога света. Некад је све то било покривено густом, непроходном прашумом, коју су португалски досељеници морали палити, да би раскрчили нешто земље за обрађивање. Поред субтропске, има и чисто тропске културне вегетације: шећерне трске, банана, палма и др. На све стране се чује цвркулт и певање птица најразноличнијих врста, које ту налазе обилну храну, јер на острву има преко 700 врста инсеката. Пољопривреда је слаба, јер мало има земље за обрађивање; та је земља сва у рукама неколицине велепоседника. Највише је развијено виноградарство, чији се продукт, чувено мадерско вино, извози на све стране света.

Португалски гувернер седи у малој, лепој вароши Функалу, која има око 20.000 становника. У њој је концентрисана и сва трговина на острву, која је готово искључиво у рукама Енглеза.

Околина Канарских Острва и Мадере била је у току векова поприште арауљанског морског разбојништва у великим размерама. Главна гнезда пирата у тим водама биле су мароканске вароши Рабат и Сале, на западној афричкој обали, управо наспрам Мадере. У Рабату је било и мирног становништва, које се одавало сточарству, занатима или трговини, али Сале, у непосредној близини Рабата, било је насељено искључиво

урођеничким морским пиратима. Одатле су се пирати, на својим лаким, окретним и брзим једрењачама нарочите конструкције и облика, разлетали по океанској пучини или поред афричких обала, пресретали трговачке бродове свих народности, бродове и робу запленивали, а све што на њима после борбе остане живо, мушко и женско, старо и младо, одводили у ропство, па у Рабату или Салеу продавали као робље. Робови су, без икаквог обзира на старост, пол, положај у друштву, итд., употребљавани на најгрубље и најтеже физичке послове; само их је откуп, ако су до овога у току времена могли доћи, спасавао од ужасног живота у ропству.

Пре три године походио сам ту обалу и поменута пиратска гнезда, у којима су пирати истребљени тек око половине прошлога века. Сале, са својим као снег белим кућама, управо рушевинама од некадашњих богатих пиратских обитавалишта, стоји и данас онако како се нашло у време истребљења његових становника. Гледана с мора, варош изгледа весела и примамљива; кад се у њу уђе, види се да је, осим оно мало урођеничких рибарских породица што у њој живе, пуста као Помпеја.

„У ЦАРСТВУ ГУСАРА“

ПУТ ДО ЊУ-ФУНДЛЕНДА

ОД ЛА-РОШЕЛА ДО СЕН-ПЈЕРА И МИКЛОНА

Прилика да видим океанске рибаре на раду указала се претпрошлого лета 1933 године када сам, по једноме послу сасвим друге природе, имао да прођем оним делом Атлантског Океана на коме су најбогатија светска ловишта рибе, идући по други пут у северну поларну област, овога пута преко Њу-Фундленда и Ла-брадора.

Пошли смо, моји сапутници и ја, почетком јуна из живога француског пристаништа Ла-Рошела и запловили засебним парним бродом на пучину Атлантског Океана у правцу Њу-Фундленда. Седам дана, док се не преплови океан, нећемо око брода видети ништа осим неба и бескрајне морске површине, час слабо узбуркане, час добро заталасане, љуљајући се на развученим таласима од по неколико метара висине. Дешавало се да су пенушави таласи препљускивали и чистили палубу брода, на којој је тада било немогуће опстати, али је све то било у програму и обична ствар.

Иначе, као што је обично на дугим прекоморским путовањима, није на путу било ничега што би било вредно описивати. Као и обично, главно занимање са-

путника било је читање и *dolce fer niente*.* Од времена на време се сретао по који трговачки карго или рибарски брод који је ловио на пучини, или се враћао у своје пристаниште. Галегови нас испрва стално прате, па их другога дана нестаје. Дуги разговори са особљем брода обавештавају нас о ономе што ће се имати прилике видети у току дугога путовања.

Седмога дана путовања, по подне, угледали смо у даљини, у правцу у коме се пловило, земљу коју је стража са катарке брода спазила на десетину минута пре нас и то радосно објавила. То је био рт Рас, крајња југо-источна тачка великога острва Њу-Фундленда, са његовом јаком кулом светиљом, која као прва претстража дочекује бродове што преко океана долазе из Европе у Канаду. Место је чувено и злогласно због честих и страшних бродолома који су се пред њим десили, због чега га становници, и не знајући за Виргила и Дантеа, називају „вратима пакла”. На томе се месту од 1860—1900 године десило 77 катастрофалних бродолома, а од 1900—1918 тридесет, при којима је пропало готово све људство са бродовима. Узрок су подводне стене на које морске струје и страшни ветрови наносе бродове. На рту је и јака станица за бежичну телеграфију.

Продужили смо пут поред злогласног рта, на прописном растојању, да не бисмо осетили оштрину његових подводних стеновитих шиљака, и упутили се право ка француској рибарској колонији Сен-Пјер. Пловило се лагано и опрезно због бродарских опасности, и рано изјутра сагледали смо из далека колонију.

* ленчарење.

Малена рибарска острва Сен-Пјер и Миклон су, са једном групом острваца, једини данашњи остаци некада простране француске колоније из 16-ог и 17-ог века. То је једино што је Французима остало од непрегледних нових земаља које су, после Колумбовог открића, пронашли њихови морепловци и заузели у име свога краља. После толиких ратова у тим крајевима, са Енглезима који су данашњи господари простране северне колоније, веће од целе Европе, Французи су све то изгубили, а задржали, и то једино као базе за своје океанске рибаре, само та острвца.

Први утисак који оставља Сен-Пјер није повољан. Улаз у пристаниште је закрчен масом стена разноврсних облика које штрче из мора, па пошто је у пролеће и лети све то готово увек обавијено маглом, тај улаз је право страшило за бродове који долазе у колонију. На једној од таквих поширих стена, већој од осталих, а који носи име „Псећег Острва”, живи око 500 рибарских породица. Острво се сматра као предграђе вароши Сен-Пјера. Дугачко је нешто више од једног километра, а широко око 400 метара.

Сама варош, гледана са брода који је ушао у пристаниште, не даје никакву нарочиту слику коју би било вредно описати. Са брода се види мноштво дрвених, разно обојених кућа и кућица, налик на оне у северној Норвешкој. Кад се изађе на суво, задахне вас јак задах свеже и усолјене морске рибе, на коју се наилази и по улицама, у колицима која вуку велики њу-фундленски пси, и по стовариштима, и по пијацама, и по двориштима кућа. Кафанâ за путнике и странце нема; уколико их има, то су обични морнарски и рибарски барови у којима клијенти стојећи и пијући препричавају своје авантуре и расправљају своје узајамне односе и спорове.

Но, ипак, отскора је подигнут за странце један модеран и доста удобан хотел, који у последње време привлачи америчке и канађанске туристе. Вреди још поменути и зграду за гувернера колоније и врло лепу цркву са два торња, која својим спољним изгледом потсећа на цркву Сен-Венсен-Де-Пол у Паризу.

На плажама острва је мноштво чудних дрвених конструкција на пилотнама, које служе за прераду и сушење рибе и за становање радника који ради тога послату живе у време великога риболова. Поред плажа издижу се високе стеновите хридине, са мноштвом омањих залива између њих. На једној од највише уздигнутих хридина налази се кула светиља, а најпространији од тих залива је пристаниште острва које се назива „Барашоа”. На подножју куле светиље смештена је сирена за оријентисање бродова по магли или вејавици. Раније се то вршило пуцњавом из топа. Иначе, цело је острвце Сен-Пјер једна помила стена, хридина и баруштина. Између стена налази се нешто бедне вегетације, лишаја и маховине, без зеленила. Местимице, али врло ретко, може се спазити и по који закржљали четинар.

Раније је у Сен-Пјеру живот био много интензивнији но данас. Острво је било база за снабдевање хиљада француских океанских рибара који су једрењацима препловљавали Атлантски Океан и долазили у ове крајеве ради великог риболова. У то време се око њега могла видети шума од катарки и огромних мрежа што о овима висе, кроз измаглицу пуну задаха од рибе, саламуре и катрана. Морнарски и рибарски барови, којих је некад било много више но данас, били су препуни рибара који су се, после неколико месеци проведених на мучним пословима на океану, дочепали крчме, одакле им је било тешко одвојити се. Трговине са рибарским потрепштина-

ма радиле су и дан и ноћ. Кад би се који брод снабдео, он би дизао котве и враћао се на ловишта, а пристизали су непрестано други бродови који су их смењивали у луци. Колонија је једно време имала преко 12.000 становника.

Тако је то било од почетка овога века, кад се све то доста изменило. Појавили су се европски рибарски парни и моторни бродови који поступно потискују и смењују некадашње рибарске једрењаке. Па и једрењаци, који су ипак остали, добили су много веће размере, сменивши раније много мање рибарске гоелете. Данашњи једрењаци и парни бродови довољно су пространи да могу собом понети све што им треба за цео пут, лов и повратак у своју луку. Они немају потребе долазити на Сен-Пјер ради снабдевања храном и водом за пиће, јер они то собом носе у пространим бродским магацинима и цистернама, а воду за пиће најчешће добивају дестилисањем морске воде. Рибарски парни бродови обично носе довољно угља или мазута за цео пут; ако им то не буде доста, они угља траже не на Сен-Пјеру, већ у богатим угљеним рудницима сиднејским, на обалама Нове Шкотске, која није далеко од области у којој лове. Осим тога, некада су сви рибарски једрењаци, прелазећи из Европе на њу-фундленске прудове на којима ће ловити, најпре свраћали на Сен-Пјер ради набавке велике количине шкољака, пужева и других морских организама који се употребљавају као мамци на милионима удица на великим рибарским струковима што се распростиру по дну океана. Ту је, у непосредној близини маленог острва, био јако развијен лов тих организама који су у великим масама продавани европским рибарима за добар новац. Та је трговина цветала и становништво је од ње лепо зарађивало и водило један

врло угодан живот. Сад је и та трговина готово сасвим престала. Европски рибарски бродови лове сами, на лицу места, мамац за своје струкове, и немају потребе куповати га на Сен-Пјеру. Све је то учинило да се и број становника у колонији знатно смањило и да је нестало благостања какво је тамо било до пре 30—40 година.

Иначе, сам риболов је око острва Сен-Пјера и данас необично развијен, и он је, поред обилатог сувоземног лова, готово искључиви извор за живот целокупног становништва не само на томе острву, већ и на онима око њега. Сигурно је да би сва та острва остала луста да није тако јаког риболова. Преко две стотине само урођеничких рибарских једрењака, поред мноштва чамаца, излазе у време лова на океанске прудове у близини Сен-Пјера, довлаче рибу на то острво, ту је прерађују, соли, суше, продају је и извозе у разне земље Америке и Европе. Вредност годишњег извоза, само за рибаре урођенике, износи око 35 милиона франака.

Острво и варош Сен-Пјер само су један део француске колоније која се распростире на читав један архипелаг острва и острваца, на простору од 40 километара дужине и 10 километара ширине, око 46°46' северне ширине и 58°30' западне дужине. Највећа су од тих острва Миклон и Ланглад (некадашњи Мали Миклон), некада растављена узаним морским пролазом, који је данас затворен наносима у току времена, од страшних бура што руше обале и материјал ту наносе. Данас су оба острва везана једним колским насипом од десетину километара дужине, који је за два метра виши од највише површине мора. Сужени део, комад земље што саставља острва, изложен јаким бурама, био је у току векова попрште великога броја бродолома, због чега

се и назива „гробом бродова”. С једне и друге стране тога суженог простора налазе се поразбациани остаци од бурама разлупаних рибарских једрењака; становници острва Миклона ту се снабдевају дрветом за гориво и друге потребе.

Острва Миклон и Лангланд су знатно већа од острва Сен-Пјера; прва два острва имају скупа површину од 21 хиљаду хектара (а последње 2.500 хектара), али су много слабије насељена. По последњем попису целокупна колонија нема данас више од 4.000 становника. Раније, кад их је било много више, један велики део живео је искључиво од кријумчарења алкохолних пића. Кад је за то престала потреба, велики део становништва напустио је острва, на којима су остали само рибари од заната и они што живе од трговине са потребама морнара и рибара. У последње време примећено је све јаче досељавање рибарских породица из енглеске колоније Њу-Фундленда, што је већ почело да забрињава француске власти на Сен-Пјеру и Миклону.

На острвима Сен-Пјеру, Миклону и Лангланду говори се искључиво француски, са примесцима неког енглеског поморског жаргона који могу разумети само мештани. И новац је француски: франак који тамо вреди четири цента америчких.

Ма да је Сен-Пјер много мањи и дивљји од Миклона, јер на њему има пространих и лепих шума, на њему живи највећи део француских насељеника и на њему су најразвијенији живот, промет и трговина; ту је и седиште свих власти у колонији. Становништво Миклона се непрестано смањује, јер прелази на Сен-Пјер, на велико незадовољство староседелаца на Миклону. И то поред свега тога што је Миклон и већи, и питомији, и што има врло пространу луку која може да прими

и највеће прекоморске бродове. Шта је томе узрок? Узрок је познат и њега знају сви они које забрињава напредовање Сен-Пјера на рачун Миклона. Он лежи у томе што, — док сама природа штити луку Сен-Пјера од северних ветрова, бура и ледених брегова што пролазе поред острва, — ради осигурања луке Миклона имале би се потрошити огромне суме, о чему не може бити ни говора. Улаз у луку често је за дуго време блокиран од леда, а за време честих бура и северних ветрова немогућан је за рибарске једрењаке који, ако нису на време кроз њега прошли, морају тражити прибежишта у омањим заклонима између стена на обалама острва.

Као што је поменуто, на Сен-Пјеру су развијени живот, промет и трговина рибом и рибарским потребама. Али увече све то занеми и престаје. У баровима нема никога, улице су пуне, у пристаништу нема живе душе. Сав је живот пренесен у мале дрвене куће, осветљене до неког доба ноћи, из којих се чује весео жагор, често и песма. У више махова покушавало се да се уведе биоскоп, али је овај увек остајао празан и предузетник је морао бежати. Покушавано је и са путујућим позориштима, али без и најмање успеха. Свет је научио на кућевне, породичне и пријатељске седељке за време дугих и врло хладних зимских ноћи, и не тражи, нити прима, икаква друга разонођења. Разуме се по себи да је реч само о зимској сезони, кад су сви код својих кућа, и за време од неколико хладних и суморних месеци очекују дане кад ће се са својим једрењацима и чамцима отиснути на пучину, или у околину острва, у рибиолов. Иначе, од половине пролећа до половине јесени, острва опусте; све што може руковати веслом и рибарским алатом напушта обалу и иде у рибарске авантуре.

Ма да се налазе на истој географској ширини као многа топла места у Европи, на Сен-Пјеру и Миклону влада оштра клима, под утицајем хладне морске струје што долази из леденог Бафиновог Залива. Средња годишња температура је $+ 5^{\circ}$ Ц.; хладноћа дотера до $- 22^{\circ}$ Ц., а обичне зимске температуре су око $- 15^{\circ}$ Ц. Па ипак се и зими дешавају нагла повишавања температуре која изазивају топљење снега и леда. Пролећа скоро и нема, јер је нагао прелаз од ниских температура на више; лето траје од јуна до септембра, са средњом температуром од $+ 14^{\circ}$ Ц.

Острва леже у зони јаких и честих бура и густих магла. Најјаче су магле спролећа и лети; забележено је непрекидно трајање магле за педесет узастопних дана. Зима је већином без магле, али са снежним вејавицама које не дају ока отворити и чине сваки саобраћај и на суву и на мору немогућним.

Температура околне воде је испод нуле, па ипак су доста ретка смржњавања воде око острва. То се дешава једанпут или двапут у десет година, и тада се може преко леда прелазити с једног од острвца архипелага на други. Али зато се сваке године, у марту и априлу, нагомилавају око њих огромне масе леда који долази из велике северне реке Сен-Лорана, кад се у њој лед почне топити и у непрегледним масама спуштати на југ, заливом Сен-Лорана. Санте се задржавају око острва све дотле док их јаки северни ветрови не потерају на океанску пучину, где се поступно топе и ишчежавају. Нешто доцније, у току лета, појаве се у ма сама ледена брда (icebergs) која произлазе из глечера на Гренланду, и која морске струје и ветрови наносе на Сен-Пјер и Миклон, као и на Њу-Фундленд.

На острвима су врло честе магнетне буре и појаве северне (бореалне) светлости, која је покашто величанствена, и за коју се зна да је у вези са магнетним појавама. Становници острва ту појаву називају „марионетом”, због њене велике покретљивости и наглих промена.

Фауна је на острвима врло сиромашна (по броју врста) и састоји се из морских птица, зоља и комараца. Лов на птице је врло издашан; то је омиљена забава становника на дугој зимској доколици. Поред све хладноће, они проводе по читаве дане у заседама поред морске обале, са својим њу-фундлендским псима који, кад погођена птица падне у море, појуре к њој, запливају и донесу је ловцу. Комарци су невероватно многобројни и насртљиви. Од јуна до септембра околине баруштина и сва заклонита места препуни су тог досадног и опасног инсекта, од кога за тили час отекне лице пролазника. Срећа је становника што су у то доба године готово сви на мору, у риболову, или на самој морској обали, где се у то време населе ради прераде и сушења уловљене рибе.

ОД СЕН-ПЈЕРА ДО МАГДАЛЕНСКИХ ОСТРВА

После довољног бављења на острвима Сен-Пјер и Миклон, изашли смо из пристаништа и упутили се на запад, правцем на групу Магдаленских Острва, кроз мореуз Кабо, између Северног Рта и југозападног њу-фундлендског рта Реј. Прешавши овај рт, заповили смо у пространи залив Сен-Лорана, и после путовања од неколико часова угледали Магдаленска Острва, у тај мах обавијена белом измаглицом. Убрзо затим смо

се искрцали на једно од њих, на коме је лепо мало село Хавр-Обер, са лаким приласком од стране мора.

Група, састављена из једанаест острва и острваца, распростире се на простору од 85 километара дужине. Сва су острва округла и врло мала; највеће од њих нема пречник већи од седам километара. Њих је пронашао француски морепловац Жак Картије 1534 године, при своме првом преласку преко Атлантског Океана. Зачудио се кад их је видео пуна бујне вегетације, густих шума и огромних морсева који су ту излазили из мора на обалу и на овој дремали, дотле никад ничим неузнемиривани. Густа трава покривала је росне ливаде; местимице је, на великим површинама, растао дивљи грашак, а уз дрва се пела и савијала дивља лоза.

Све то сад изгледа сасвим друкчије. Шуме су исечене, а са њима и дивља лоза. Морсеви су се одавно одатле иселили и потражили места за пландовање где се мање цени и тражи њихова кожа, месо, маст и зуби. Једна су острва остала сасвим гола, без иједног дрвцета, али су пуна лепих, зелених, травних ливада, протканих изванредно лепим пољским цвећем. На другима је ипак остало нешто шуме. Сва острва имају стеновите обале, са малим изузетком све стрме, вертикалне и које показују водоравне слојеве разних боја. Местимице се виде оголела брдашца која, гледана с мора, ипак изгледају импозантна, јер је око њих све равно. На неким од њих виде се некадашњи вулкански врхови који су, чвршћи но околна земља, одолели леду и бурама, док је земља однесена у морске дубине.

Острва су раније била давана у концесију приватним лицима која су експлоатисала њихове шуме, плодну земљу, лов и риболов. Године 1905 она су дата у

експлоатацију једној канађанској компанији, у чијим су рукама и данас.

Село Хавр-Обер, у које смо изашли са брода, има расуте чисте, беле кућице са црвеним крововима. Све у селу заудару на рибу; ова привлачи крупне муве које страшно досађују. Старији људи и жене су необично крупни, снажни, озбиљни, меланхоличног лица, али отворени и искрени. Међу њима преовлађује француски елеменат, остатак од негдашњих норманских, бретонских и бискајских досељеника рибара. Млађи свет у последње време јако пати од туберкулозе, која почиње да задаје бриге. Риболов и прерада уловљене рибе је готово искључиво занимање и мушких и женских. Сви напори канађанске владе да се становништво приволи на земљорадњу остали су досад без успеха.

Док становници Сен-Пјера и Миклона лове готово искључиво бакалара и ситну рибу, као и друге морске организме што служе као мамац на бакаларским струковима, а од лова имају само морске птице, дотле је лов и риболов којима се баве становници Магдаленских Острва, много разноврснији. Они, пре свега, лове у великим размерама фоке које у одређено време наилазе у ту област у непрегледним масама. Од риба се лови навелико: бакалар, харинга, макрела (скомбри), а поред тога и морски рак (јастог).

Да би се могла добити слика о размерама у којима становници обављају лов и риболов, овде ће бити наведени званични подаци о средњем годишњем лову. Професионални ловци са острва улове годишње, просечно, по 75.000 фока, за време једномесечне сезоне лова од 15 марта до 15 априла. Успех лова зависи поглавито од тога да ли ће повољни ветрови, какви

су обично у то време, притерати обалама острва про- страна ледена поља са безбројним чопорима фока. Већ од почетка марта страже, постављене на хридилама по- ред обала острва, пажљиво посматрају видик на мор- ској површини, а за то време се ловци опремају за лов. Чим од страже буде дат знак да су фоке ту, ловци полете на својим великим саоницама. На ове се утовари и мали чамац за спасавање кад који ловац при раду падне у воду. Фоке се убијају ударом тешке оковане полуге по глави. Ту им се одмах, на лицу места, скида кожа и сало, а остатак се остави на леду. Коже, увезане у дењкове, ловци вуку за собом по леду, про- дужујући лов од чопора до чопора. При томе су послу- изложени опасности да ледено поље препукне, па да се онај део на коме су они развоји од онога што је у вези са острвом и отисне на море. У таквом случају нема им спаса, јер немају никакав брод ни већи чамац који би пришли и примили их. Дешавало се тако да по више десетина ловаца пропадну на санти од хладноће и глади пре но што стигне помоћ. У изузетним случа- јевима санте са чопорима фока буду неповољним ве- тровима отеране на друге стране; такве године су го- дине беде и сиромаштва на острвима, јер је лов фока један од главних фактора за живот становника.

После 15 априла, чим нестане фока, отпочиње лов харинге, која ту наилази у густим масама. Тај се лов обавља великим мрежама, или помоћу огромних вршки које стају 1000 долара по комаду. Високе цене рибар- ског алата чине да се лов харинга обавља само са у- друженим капиталима. Он траје свега 15 дана, од 15 априла до 1 маја, али за то се време ту излови око 20.000 буради усолјене харинге. Ова се ту продаје не- вероватно јевтино и, ма како то изгледало чудно, највећи

део се прода рибарима што лове бакалара, за мамац на удицама.

Одмах после тога настаје лов крупнога морског рака, јастога (homard), који је невероватно богат у водама око острва. Десило се пре неколико година да је са једнога чамца, за време сезоне лова од три месеца, извучено из воде 40.000 комада јастога. Ма да је то био изванредан случај, он ипак даје слику о томе колико мора бити у томе погледу богато морско дно у тој области. Тај би лов био веома лукративан кад би они што га обављају имали потпуну опрему за такав посао, а то је: моторни брод са пространим резервоарима за одржавање јастога у животу до времена продаје и до потрошачког места, и мноштво скувих великих вршки нарочито удешених за тај лов. То захтева капитале какве не могу имати ни удружени становници острва, који, уосталом, и не воле да раде у друштву. Међутим, страна акционарска предузећа те врсте, која су покушавала да обављају тај лов у водама око Магдаленских Острва, била су дочекана врло непријатељски од домаћих родоца и принуђена да траже лов на другим странама. Један локални ловац узме за време сезоне по 200—300 долара за уловљене јастоге, поред тога што је у могућности да, док чека време да дигне своје вршке, лови и рибу.

Око 10 маја појављује се нестрпљиво очекивани бакалар, који треба да донесе благостање и чији се лов око острва обавља искључиво великим струковима. О издашности тога риболова може дати идеју овај податак: једна добра сезона лова доноси једноме чамцу са два рибара по 700 квинтала бакалара (рачунајући квинтал усолјене рибе по 55 килограма). Нису ретки дани кад један чамац излови по 700—800 килограма

рибе за неколико сати. А рибари се ту не морају ни много журити, јер се бакалар у тим водама задржава чак до друге половине децембра.

Али, најомиљенији риболов за становнике острва је лов макреле (скомбри). Он је, поред све своје економске вредности, и једна врста спорта за становништво и оно му се одаје са највећим задовољством. Обавља се искључиво удицама и један рибар излови дневно по 300—400 комада те рибе. Али у пролеће, кад је ту само у проласку, идући у лабрадорске воде ради икрања, та се риба лови у масама великим аловима. Резултат лова је око 30.0000 буради усољених макрела.

Као што се види, у погледу лова и риболова, Магдаленска Острва су једна од природом најобдаренијих места на кугли земаљској, и већ по томе изгледало би да би требало да су становници острва врло богати људи. Али све то мења недостатак онога што је потребно да се то природно богатство добро уновчи. Ловци и рибари имају само најобичније чамце који нису подесни ни за лов, а још много мање за транспорт продуката лова у потрошачка места. Међутим, они не трпе никакво посредништво и претпостављају да им се лов уквари и да се баца, ако га не могу сами непосредно, ма и будзашто продати. Трговци који им на ноге долазе ради куповине лова, добивају га по ценама и у количинама које они хоће; остатак се пушта да пропадне. Тако исто пропадају и сви покушаји да се међу рибарима оствари каква кооператива.

Као што је напред речено, моји су сапутници имали засебан и брз брод који нам је за све време пута стајао потпуно на расположењу у погледу правца пута, пристајања у лукама и задржавања на појединим местима која смо ми сами одређивали. За онога који нема тако

што на расположењу, једини начин да дође на Магдаленска Острва био би тај да се у пристаништу Пикту, у Новој Шкотској, укрца на омањи парни брод који из тога места, двапут недељно, полази за разна острва и места у заливу Сен-Лорана. Тако раде доста многобројни амерички и канађански туристи, привучени лепотом острва, вегетацијом на њима и занимљивости насеља као што је Хавр-Обер.

Туристи наилазе у ове крајеве само лети. Зиме је сваки саобраћај обустављен и немогућан. Уосталом, опште је уверење код необавештених туриста да је и сам живот у тим, зими хладним и туробним крајевима, немогућан, да су становници остављени на милост и немилост снегу и леду, и да проводе живот као Ескимима у очајној поларној пустињи. Међутим, у томе се јако varaју. Баш лети Магдаленска Острва опусте, јер се становници отисну на море у лов и риболов. Зиме су, напротив, сви на окуцу и проводе, као и они на Сен-Пјеру и Миклону, врло весело другарски живот, у породичним и пријатељским ноћним седељкама, забавама, игранкама и међусобним посетама. Тешко је поверовати становнику острва кад вам каже да је код њих баш зими прави рај, и да Магдаленци не би у то време мењали своја сеоца ни за најлепше и највеселије вароши на кугли земаљској.

Дању се већином спава, а ноћу забавља. Позивају се родбина и пријатељи на пантагруелске обеде и страшно се много једе. Игра се томбола, при чему се као добитак дају послastiце које тога ради спремају домаћице. У то се време обављају и свадбе, јер је то преко лета немогућно; притом се још и данас могу видети старински обичаји који су још пре два-три века преци пренели из Нормандије и Бретање.

Истина је да су за све зимско време од шест месеца становници потпуно осамљени од осталог света, да им за то време никако не долазе до руке ни листови, ни пошта, и да немају појма о ономе што се у то време дешава у свету. То је, уосталом, у последње време знатно измењено, јер је на једноме од острва подигнута јака станица за бежичну телеграфију, која, и у тој зимској осамљености, доноси дневне вести из целог света.

Вреди навести још и једну поморску трагедију, која се на Магдаленским Острвима често препричава. Она је 1881 године задесила становнике једнога од тих острва што се из мора помаља у облику округле плочасте стене, налик на острво Хелголанд; на стени постоји мало рибарско село са лепом црквицом. У лето поменуте године гоелета *Флеш* са тога острвца, пловећи својим путем, стигла је један енглески брод, са којим је од тада пловила упоредо. Енглески брод је после неког времена стигао својој мети, али од *Флеша* није било ни трага, ни гласа. Распитивало се на све стране, али без икаква резултата, тако да се сматрало као сигурно да је гоелета, са свим својим људством, пропала при каквој бури. Доглађај се расветлио тек после петнаест година. Године 1896 умро је у Енглеској бивши кувар на енглеском броду, и, исповедајући се пред смрт свештенику, изјавио је да је особље тога брода, на отвореној пучини на којој на видуку није било ништа, ноћу крадом прешло на рибарску гоелету, побило на овој све њено људство и потопило брод, пробивши га на неколико места. Последње речи грешника су биле: „Капетан гоелете борио се као лав и имали смо много муке док смо га савладали”.

Уосталом, бродарске трагедије су обична ствар у овим крајевима, изложеним страшним и честим бурама.

Остарели рибари са острва тврде да становник острва који живи 60 година, доживи око 500 бродолома, који се дешавају на зашиљеним врховима подводних стена. Велики број тих трагедија остао је у живој успомени код становника острва, и та се успомена предаје са генерације на генерацију, при дугим зимским ноћним седељкама. Таква је, на пр., катастрофа великога брода који је 1847 године довезао из Енглеске у Канаду ирске досељенике; катастрофа од 1856 године, при којој су, у току једнога дана, потопљене тридесет и две једрилице са целокупним људством; бродолом од 23 августа 1873 године, који је био фаталан за четрдесет бродова разне величине, итд. У великоме броју кућа на острвима налази се на намештај, бродарске инструменте и разне друге предмете који су прикупљени са остатака бродова разбијених о стене острва. Од дрвоног материјала са тих бродова подигнуо је мноштво кућа и грађевина за прераду и сушење рибе. Канађански песници су узели неке од тих трагедија за предмет својих поема, од којих су понеке врло узбудљиве.

ПОРЕД ОБАЛА ЛАБРАДОРА

...Са острвом Антикости смо се растали на његовом узводном врху и упутили се бродом на североисток, у правцу мореуза Бел-Ил, омеђеног лепим, белим стеновитим обалама. Његова десна обала припада великоме енглеском острву Њу-Фундленд, а лева полуострву Лабрадору. Изишавши из мореуза којим смо пловили поред његове северне, леве обале, и прешавши његов крајњи источни врх, Рт Чарлс, окренули смо правцем на север, поред самих источних обала Лабрадора.

Обале Лабрадора су очајно пусте и хладне, хладније но обале Шпицберга и Гренланда, који су ипак севернији. Насеља су поред обала врло разређена. Она се одржавају једино због посла ради кога су и основана: ради трговине са крзнима. Обале су стеновите и без икакве вегетације.

Међутим, у унутрашњости Лабрадора има огромних шума од четинара, брезе и других дрвета која се могу одржавати на таквој хладноћи. По шумама живи читав свет од животиња које дају крзно: медведи, северне лисице, северни зечеви, даброви и др. Ту су и многобројни чопори крупних и крвожедних курјака који су права напаст за те крајеве.

Од те дивљачи живе многобројни ловци расути, појединачно или у групама, по пространим шумама, експлоатишући то ловачко богатство. Лови се пушком или ловачким ножем, али најчешће великим кљусама, клопкама (трапе) или замкама од жице. Ситнија дивљач се искључиво и лови на ове последње начине, да јој се не би кварила кожа. Лов замкама сматра се као споредан, кад се, због рђавог времена или одмора, не обавља лов животиња са скупоценијим крзном.

Живот ловаца (трапера) је дивљи, али и романтичан. Живећи подинама у колеби, у непрегледној шуми, а често не излазећи из ове док га не савладају године, трапер по цео дан тумара по шуми, посматрајући све што му се укаже пред очима и бирајући погодна места за своје клопке или замке, према кретању дивљачи у то време. Предвече разаципе на изабраним местима свој ловачки алат, па сутрадан изјутра зором иде да га прегледа и покупи дивљач која се ухватила. Коже од уловљених животиња доносе се, с времена на време, саоницама које вуку пси или јелени, у ретка насеља

на источној обали Лабрадора, где их прекупљују агенти старе, чувене и богате *Хјудзоске компаније*, основане још у седамнаестом веку, па их предају бродовима који, једном или двапут годишње, долазе у та крзнарска насеља ради пријема и транспорта крзна. Ти се агенти често и сами, са својим саоницама и псима, разилазе по шумама где има трапера, траже колебе ових и прекупљују од њих крзна на лицу места. Исплата се тада врши већином не у новцу, већ у разним намирницама, баруту, олову и др.

Хјудзонска компанија је играла врло важну улогу у упознавању и колонизирању ледених области северне и источне Канаде. Она се тим именом назива по пространоме Хјудзонском Заливу, једноме делу мора што улази дубоко у северни део Канаде, протеже се на југ до 51-ог степена северне ширине, завршавајући се на северној ширини на којој се налази Њу-Фундленд. То је море открио 1610 г. енглески морепловац Хјудзон, који се настанио на његовој обали, где је остао до своје смрти, оставивши му своје име. Године 1668 једна мала једрилица, *Nonsuch*, пошла је из једнога пристаништа на Темзи да испита погодбе за трговачке послове између Енглеске и Хјудзонског Залива. Том се приликом видело да се од урођеника што живе по непрегледним шумама те области, могу за јевтине европске прерађевине добити читава богатства од скупљених крзна. По повратку брода у Енглеску одмах се образовало једно поморско трговачко друштво, које се назвало мало чудним именом *The Governor and Company of Adventurers of England trading into Hudson Bay* (Гувернер и компанија енглеских авантуриста за трговину у Хјудзонском Заливу). То је била убрзо затим по целом свету чувена и моћна Хјудзонска компанија, која је отада, у току пуна три

века, имала готово монопол за трговину са крзнима у северним и источним областима Канаде и на томе стекла огромно богатство. Читава војска њених агената разилазила се по обалама и шумама тих области Канаде, куповала за ништавне цене крзна за компанију и закључивала са урођеницима и траперима погодбе за размену европске робе за крзна. Агенти су били одважни авантуристи, који би најпре научили језик урођеника, Индијанаца по шумама и Ескимима по обалама, и који нису презали ни од каквих тешкоћа и опасности, да би дошли до што више и што скупоценијих крзна. Пролазили су по стотине и хиљаде километара крчећи пут својим сасницама кроз бескрајне и непроходне шуме, пуне медведа и вукова; прелазили преко недогледних равница покривених снегом и ледом, преко кршева од нагомиланих ледених санти, завејани снежним мећавама, где су често губили и своје животе, али се компаниски брод, који је с времена на време долазио са обала Темзе да прими од њих прикупљена крзна, увек враћао претоварен скупоценом робом.

У лабрадорским шумама су се, до почетка овога века, дешавали чести злочини, ловачке крађе и убиства. Поједини од трапера имали су више умешности или ловачке среће но други и у својим стовариштима накомилавали крзна за продају. Кад би се међу траперима рашчуло за тако што, понеки би се од њих решио да срећног ловца огуљачка и крзна присаједини своје стоваришту. Па пошто би оштећени ловац убрзо сазнао ко га је оштетио и траперски би му се за то осветио, крадљивац је био принуђен прво да га из заседе убије, па тек онда да присвоји плод његовог труда. Сад је то спречено тиме што канађанска полиција има за тај посао нарочите одважне, издржљиве и добро плаћене

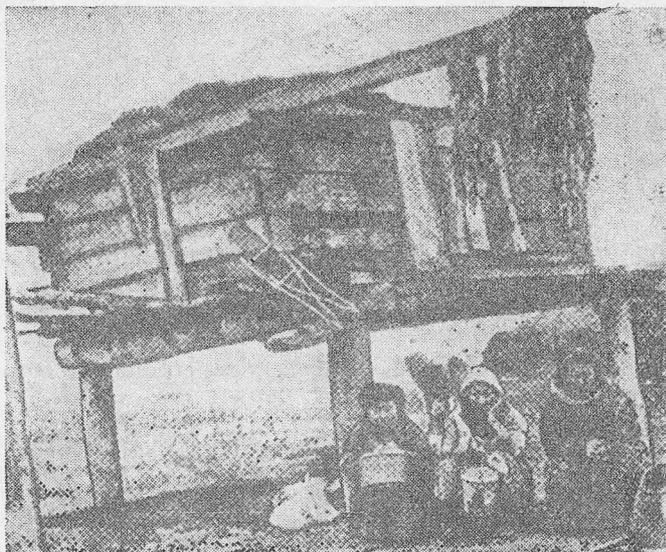
полицајце који непрестано, и по најгорем времену патролирају по пространим шумама, распитују се за кривице и злочине, и скоро се никад више не дешава да кривци остану непронађени, непохватани и неосуђени.

Моји сапутници и ја посетили смо два крзнарска насеља, Картрајт и Окак. Прво се насеље састоји из једне групе дрвених барака где су станови агената компаније и стоваришта за откуп, смештај и чување крзна које трапери из унутрашњости доносе, често после путовања саоницама од по неколико недеља кроз лабрадорске шуме и степе. Место је тако прозвано по имену некадашњег крзнарског трговца Картрајта, који је први, у другој половини осамнаестог века, ту поставио своја сместишта за скупљање крзна. У то су се време крзна куповала од урођеника Индијанаца, који су били искључиви ловци у лабрадорским шумама. Доцније су они мало помало потискивани у непроходне шуме, а заменили су их европски авантуристи, трапери, који и данас тамо лове.

Ескимско насеље Окак састоји се из групе дрвених колеба, већином подигнутих на кољу, због опасности од гладних зверова, крупних и насртљивих медведа и курјака. Становници Ескимима баве се ловом и риболовом. Крзна продају агентима Хјудзонске компаније, која ту има своје сместиште.

Пре неколико година, одлуком енглеске владе, полуострво Лабрадор је (28 фебруара 1927 године) дефинитивно уступљено доминиону Њу-Фундленду, од кога га раздваја само мореуз Бел-Ил. Том је приликом у јавности много расправљано питање: шта доминион добива присаједињењем једне, истина простране, али пусте, хладне, готово поларне земље снега и леда? Одговор је био прост: неизмерно и разноврсно природно богатство.

На првоме месту, необично риболовно богатство. Њу-Фундленђани су и пре тога често долазили да поред обала Лабрадора лове бакалара, јер је ту риболов био много лакши но на отвореној пучини. На пучини су морали недељама остајати на својим рибарским бродовима ловећи и солећи рибу, а излазити на суво само

Ескимске жене

онда кад се напуне магацини брода. Међутим, у Лабрадору се могло ловити у непосредној близини саме морске обале; могле су се на обалама саградити бараке за преноћишта, прераду и сушење рибе, и цео посао се обављао много лакше и удобније но на отвореноме мору. То чини да становници Њу-Фундленда, који се баве риболовом бакалара, долазе ради риболова у ла-

брадорске воде са својим женама и целом породицом, на обали подижу бараке, настане се ту на дуже време, па људи иду у риболов, а жене и деца остају на обали да прерађују уловљену рибу. А колико је тај риболов

Еским производи ватру трењем

издашан, види се из тога што се наводи пример једнога рибара самца који је, ловећи поред саме обале, за три и по месеца уловио 260 квинтала бакалара, кога је његова кћи од четрнаест година, за време док је он ловио, сама на обали прерађивала, солила, сушила

и слагала у бараку. Цени се да преко лета око пет стотина њу-фундлендских рибарских бродића, са четири хиљаде рибара, долазе на лабрадорске обале ради лова бакалара.

Лабрадор је врло богат и у другој једној индустриској врсти рибе, у лаксу. Та фина риба, са црвенкастим месом, која достиже тежину од 20—30 килограма, има нарочите своје навике, које чине да се она лако хвата, и у великим масама. За време икрања лакс у гомилама улази у ушће реке, плови уз ову и прелази стотине километара од ушћа до места икрања. У томе га ништа не може спречити, — ни јаке водене струје, ни падови река, ни препреке у води. Падове и препреке он прелази наглим скоком којим се избаци над површину воде и прескочи препреку. У стању је прескочити препону и од осам метара висине; водопаде прелази брзим пливањем и искакањем из воде. При томе путовању он се лови у великим количинама рибарским мрежама и одвози се у фабрике, где се прерађује у конзерве.

Од природног богатства долази на друго место дивљач за крзна. Осим трапера који стално живе у дубинама непрегледних шума у унутрашњости Лабрадора, велики број оних који у лето поред његових обала лове бакалара, зими одлазе у шуме и одају се лову дивљачи.

Велико природно богатство лежи још и у неразрађеним рудницима, у огромној воденој снази коју могу дати падови великих лабрадорских река, и у неизмерним шумама. Баш у време кад смо се ми бавили у тим крајевима, пронађене су у Лабрадору врло богате наслаге злата (кварц који садржи златна зрна), што се распростиру на простор од 300 квадратних километара. Три моћне компаније образоване су прошлога лета за вађење тога злата, а влада је ставила приватним лицима

на располагање један простор од 70 квадратних километара ради тражења злата. Очекује се навала истраживача слична оној какве су биле раније у Калифорнији и Аласки после проналаска златних жица у тим областима, и влада је већ предузела мере да се спрече злочини који се обично дешавају у таквим приликама.

Шуме у Лабрадору покривају површину коју укупно заузимају Холандија, Белгија и Португалија. Што се тиче водене снаге, сами падови Велике Реке (Grand River) имају знатно већи пад од Ниагаре, скоро исти као и Викторијини Падови на Замбези. Цени се да би сам басен Хемилтонове реке могао давати снагу од 7 милиона коња.

У последње време се на Лабрадору почео развијати и туризам. Ко би то рекао за земљу за коју је Жак Картије, кад је 1534 године први пут наишао на та места, очајно узвикнуо: „То је земља коју је бог поклонио Каину“! Међутим, претпрошлого лета, кад смо ми тамо били, мали парни брод *Кује* превозио је у неколико пута америчке и канађанске туристе, из Сен-Џонса на Њу-Фундленду у Хопдал и Нејн на источној обали Лабрадора. У чему лежи интерес ових хладних, пустих и суморних обала за туристе? Пре свега у дивљој романтици обала и фјордова, какву воле сви туристи. Затим, у могућности да виде живот Ескимима, сместишта Хјудзонске компаније, ледена брда која лети у масама пролазе на неколико километара од обале, ношена океанским струјама и гоњена северним ветровима. Понајчешће групе туриста и не излазе на обалу, већ обаве пут тамо и натраг до Хопдала, изишавши у томе маломе пристаништу на суво само за кратко време док се брод истоварује. Излет од Сен-Џонса до крајње северне границе, докле иде мали парни брод, траје, са повратком,

15—18 дана, а стаје 90 долара, са правом на засебну кабину и обеде на броду. Засад није још ништа учињено да се такав туризам потстакне и развије; нема ни хотела, ни путева, али се рачуна да ће и тога бити кроз коју годину. Лабрадорски Ескимии, много културнији од гренландских Ескимиа-номада, већ су навикли да туристима нуде разне „успомене”, које ни један туриста не пропушта од њих да купи: луткице са ескимским оделом, ескимске саонице у минијатури, разне играчке, ситнице од зуба морсева, путничке торбе и кесе од крзна, обућу од коже фока, итд.

До скоро није на целоме Лабрадору било ни једног лекара. Рибари и трапери нису ни од које стране могли добити никакву лекарску помоћ (која им је, уосталом, ретко кад и требала). Од скоро има у Хопдалу једна школована лекарка, и она је Ескимка. Али недалеко од Лабрадора, са друге стране мореуза Бел-Ил, у њу-фундлендској варошици Антони, постоји једна већа санитетска установа, коју је основао један енглески лекар и која на сваки позив шаље своје лекаре у Лабрадор. Установа има и свој парни брод-болницу, који с времена на време обилази ретка насељена места на обалама Лабрадора и прима оболеле или рањене рибаре и трапере.

НИЗ ХЛАДНУ ЛАБРАДОРСКУ СТРУЈУ

Атлантски Океан је уопште богат у морским струјама. Најзнатнија међу њима, Голфска Струја, излази из Мексиканског Залива, као огранак северне екваторијалне струје, чији један огранак тече поред Малих Антила као „Америчка Струја”, а други улази у Караибско Море и продужује даље ка Мексиканском За-

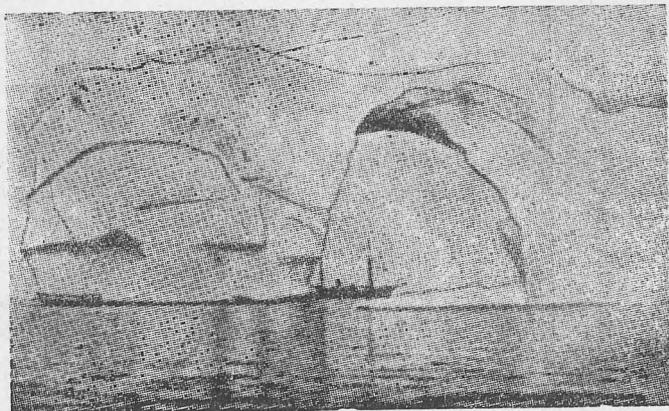
ливу. У томе се заливу вода загреје, па тако загрејана излази из залива кроз Флоридски Мореуз, као топла Голфска Струја. Ту је, код свога изласка из залива, струја широка 50—60 километара, дубока око 650 метара и достиже брзину од 8—10 километара на сат.

Ушавши у Атлантски Океан, који се упоређује са „реком топле воде што тече између двеју обала састављених од хладне воде”, струја тече паралелно обалама Флориде, па нешто северније од Рта Хатераса почиње скретати на северо-исток, ка Енглеској и Норвешкој; текући поред тих земаља скоро паралелно њиховим обалама. При своме изласку из Мексиканског Залива она има температуру од 32 степена; за све време док прелази океан, од америчке обале до европске, њена је температура непрестано за по неколико степени виша од температуре воде кроз коју пролази. Она се, од америчке обале, почиње ширити и лагано хладити, али задржавајући температуру још доста високу да би над њоме загрејан ваздух могао осетно ублажавати климу земаља поред којих струја пролази и у којима би, без тога топлотног утицаја, владала велика хладноћа.

На своме преласку од америчких обала ка Европи, топла голфска струја се, нешто јужније од Њу-Фундленда, сукобљава са хладном Лабрадорском Струјом која долази из најсевернијих поларних области. Долазећи са севера, та струја силази на југ, пролази средином арктичког мора између Шпицберга и Гренланда, обилази крајњи јужни врх Гренланда, Рт Фервел, па се одатле почиње пењати северно у правцу Бефиновог Залива. Пењање престаје отприлике наспрам данске колоније Готхаба на западној обали Гренланда, па струја одатле силази, приближујући се Лабрадору, и паралелно његовој источној обали, иде на југ до Њу-Фундленда, про-

лази са источне стране овога, па се испод њега сукобљава са голфском струјом.

У области на океанској пучини, у којој се хладна струја сукобљава са топлом, настају разне појаве које налазе своје објашњење у томе сукобљавању. Једна од таквих појава је, на пр., готово непрестана густа магла у пролеће, у лето и у рану јесен; или пропаст сићушних

Тунел у леденом брду

организама у маси, услед нагле промене температуре воде, јер се и једна и друга струја одликују нарочитим својим организмима који траже и подносе само нарочиту температуру, итд.

Лабрадорска Струја, пре свога срастања са топлом струјом, — а то је изнад Њу-Фундленда и поред овога, — носи лети огроман број санти и ледених брегова. Порекло једних и других није једно исто. Уопште, у северним морима се налази на две врсте леда. Један је земаљски и произлази од глечера који клизе низ обронке

голих брда и скрхају се у море, или од наслаганог леда великих северних америчких и сибирских река који, у пролеће и лети, набујала вода истера у море и ту га згомила, па га морска струја и ветрови носе и гоне по хладноме мору на врло велика растојања. Други је лед морски и постаје смржавањем морске воде по површини. Морски је лед мутан, док је земаљски провидан, стакласт, и кад је осветљен сунчаним зрацима, прелива се на зелено и плаво.

Од земаљског леда постају ледена брда (icebergs), толико опасна за пловидбу у северним морима. Део леденог брда који је под водом, не види се и увек је већи од онога што је над водом. Колики ће бити тај део под водом, зависи од његовог облика и од густине. Облик може бити плочаст, купаст, призматичан, пирамидалан, лоптаст, итд. Густина се може мењати у широким границама, јер ледено брдо може садржавати још и велику запремину у леду затвореног ваздуха. Кад тога не би било, свакоме кубном метру леда што је над површином мора одговарало би осам кубних метара леда испод површине. Према томе, кад би брдо имало облик усправне призме, оно би под водом било осам пута толико дубоко колика му је висина. Уствари је ретко кад тако, јер брдо има неправилне облике, а потово увек садржи у појединим својим деловима затворен ваздух, а покаткад и понеку стену коју је глечер силазећи низ обронке висова, ишчупао и собом понео у море.

Највећи део ледених брда која собом носи Лабрадорска Струја, произлазе од огромних глечера на Гренланду. Међу њима су најопаснији за пловидбу они са плочастом основицом која је, под притиском масе што почива на њој, потонула под површину воде. С брода се види само део над водом; невидљива плочаста осно-

вица може се ширити и на коју стотину метара око видљивог дела. Брод, за који крмар мисли да ће брдо обићи, превари се у рачуну и изненада удари на тврду подводну плочу, којом буде пробијен.

Такав је, на пр., био познати случај који се десио у поноћ 15 априла 1912 године, са великим прекоморским бродом *Титаником* од 46.000 тона, на његовом првом путовању из Енглеске за Америку. Те ноћи била је на броду велика игранка. Ова се одједном претворила у панику: брод је, пресецајући Лабрадорску Струју, добио страشان удар леденог брда на коме је наишао, и, кроз начињене отворе на подводном делу бродског корита који су зјапили, вода је почела у широким млазевима куљати у машинска и остала одељења. Интересантно је сазнати за једну чудну игру судбине. Један од ретких путника што су били спасени, (спасао их је брод *Кар-Иатија*, позван у помоћ безичном телеграфијом) био је амерички трговац Џемс Крук. То је био човек изванредне среће, који је био постао већ легендарна личност, јер је преживео бродолеме и на *Титанику* и на *Лузитанији*, као и још неколико катастрофа, судара возова при којима је било људских жртава. Међутим, једнога дана месеца марта прошле, 1934 године, у шетњи у близини своје куће, у тренутку кад је хтео прећи преко једног поточића, он падне лицем у поток, дубок свега тридесет сантиметара, при чему га удари капља и у потоку се удави.

Данас се опасност судара са леденим брдима отклања на један начин који захтева доста материјалних жртава од стране бродских компанија. По међународном споразуму од 20 јануара 1914 године, у тим се областима, а нарочито испод Лабрадора и са источне стране Нју-Фундленда, одржава читава једна мала флота, која

носи назив „ледена патрола” (ice patrol), и која има за задатак да, у време кретања ледених брда што долазе из северне поларне области, крстари по зони у којој се брда крећу, и да бежичном телеграфијом извештава путничке и трговачке бродове о положајима и правцима кретања тих брда. Кад је то од потребе и користи, та флота раздробљава ледена брда експлозивом. То се, међутим, ретко ради, јер ледено брдо осредње величине садржи по више стотина хиљада тона леда, кашто и по који милион, што је немогућно разбити и раздробити средствима којима располаже патролни брод.

У последње време покушава се да се избегне скуп начин извиђања помоћу патролних бродова. Један од начина за то је извиђање помоћу усавршених, врло осетљивих физичких инструмената. То је, уосталом, и био главни посао учесника у овој нашој експедицији. Том приликом провераван је такав један начин, који је већ био покушаван приликом раније поларне експедиције од 1931 године. То се вршило помоћу врло осетљивог термо-мултипликатора, чистим рачуном, из података које такав инструмент даје померањем својих галванометарских скалачки у близини ледених брда. На тај би начин била постављена једна сигурна физичко-математичка метода за сигнализирање и праћење кретања тих брда, невидљивих кад је магла или помрчина. Постоји и једна метода основана на одбијању звука од леденог брда, али је било од интереса проверити и методу основану на променама јачине радијација које избацује невидљиво брдо и испитати јој тачност и поузданост.

У томе циљу, од ескимског насеља Окак, у коме смо провели неколико часова, брод се отиснуо од обале право на пучину, у сусрет Лабрадорској Струји, која туда пролази паралелно обали, а на отстојању од не-

колико десетина километара од ове. На струју смо брзо наишли и онда окренули брод на југ, у правцу кретања струје. Ова је са собом носила велики број ледених брда разне величине и разних облика, а то је било баш оно што смо ми и тражили. Посао се састојао у томе да се, изабравши једно од брда у кретању, која су на видуку, одреде помоћу инструмената његова маса и елементи кретања, па да се провери у колико се то слаже са онима до којих би довео рачун основан једино на индикацијама инструмента, који је у затвореноме простору, тако да његов посматрач не види ледено брдо. Тај се посао обављао за све време силажења брода низ струју, са мноштвом ледених брда која смо у путовању пристизали и заобилазили. Упоређивање елемената добивених посматрањем, са онима што су добивени рачуном, показало је довољно слагање.

Опасности од ледених брда на северном делу Атлантског Океана нарочито су биле велике прошле, 1934 године, јер је број брда те године био много већи но обично. Још у априлу ледена патрола је известила бродарске компаније да четрдесет огромних брда, свако од по неколико милиона тона, силази Лабрадорском Струјом у воде Њу-Фундленда, и да је запажено десетину брда чији само врхови извирују над површином океана, а остатак им је под водом, сигурно под тежином стена које са собом носе. За време овога лета стотинама великих брда прошло је том струјом и поступно се топило силазећи на југ. Топећи се тако, брда ишчезну најдаље до четрдесетог степена северне ширине; одатле јужније их више никако нема.

У обављању поменутога посла сишли смо Лабрадорском Струјом до доста велике и лепе њу-фундлендске вароши Сен-Џонс (Сен-Жан), на источној обали тога

великог енглеског острва. Ту смо ушли у пристаниште, изашли на суво после толиких дана лутања по океану, и у вароши пробавили три дана у одмору, посматрању необичности и обавештавању о ономе што нас је интересовало.

Од интереса је знати да је за места поред којих смо овом приликом пловили, везан један културно-историски догађај који је био од пресудног значаја за успостављање бољих саобраћајних веза између Европе и Америке. Наиме, пре равно сто година са крајњег источног рта мореуза Бел-Ил кренуо је за Европу први парни брод који је препловио Атлантски Океан без помоћи једрила, једино, као што се онда говорило, „помоћу ватре”. То је био путнички парни брод Royal William тако назван по имену краља Енглеске. Брод је конструисан у Канади и потпуно је довршен 1831 године. Био је дуг око 50 метара; парна машина је имала 200 коњских снага. Облик му је био доста здепаст, јер је на 50 метара дужине имао 13 метара ширине. Према времену у коме је био конструисан, био је доста луксузан; имао је 50 удобних постеља за путнике, салоне, трпезарију и доста пространо шеталиште. Његова конструкција је стајала 400.000 француских франака, а конструисан је за рачун једне компаније трговаца из Кебека и Халифакса, уз материјалну помоћ енглеске владе. Међу власницима брода била су и браћа Кенар Cunard за чије је име везано оснивање данашње најмоћније енглеске бродарске компаније за саобраћај између Европе и Америке.

Прве године свога путовања брод је обављао редован путнички саобраћај реком Сен-Лораном, од Монреала до Кебека, па одатле по појединим местима западне обале Залива Сен-Лорана. Године 1831 и 1832

био је извучен на суво ради оправака, али кад су ове извршене, компанија падне под стечај.

У пролеће 1833 године основана је једна нова компанија, која откупи брод у циљу да га употреби на туризам дуж источних обала Северне Америке. Месеца јула те године брод, избацујући густе облаке дима кроз свој високи димњак, са развијеном енглеском заставом, триумфално уђе у пристаниште у Бостону, дочекан одушевљеним клицањем сакупљеног и зачуђеног света. Али кад се вратио у Кебек и кад су прегледани рачуни, показало се да је посао нерентабилан, па се власници брода одлуче да овај пошаљу у Енглеску и тамо га продаду. Намера да се њиме преплови океан, изазвала је у бродарском свету потсмехе; говорило се и писало да је то тако исто паметно као што би био пројекат да се из Кебека отпутује на месец. Али власници брода, поред свега тога, остану при својој одлуци. Они објаве позив на трансокеанско путовање „ватреним бродом” са канадских обала у Енглеску, и 17 августа 1833 године брод се отисне из мале луке Пикту на океанску пучину. На себи је носио 648 тона угља за пут, једну кутију испуњених птица, један сандук робе и седам путника, одважних Енглеза, који су испраћени са дивљењем као необично куражни људи што своје животе излажу највећим опасностима ради остварења једне смеле идеје.

Другога дана путовања, на пучини наспрам Њу-Фундленда, брод подухвати јака бура; бродско корито почне пропуштати воду, а једна од двеју машина откаже послушност. Инжењер који је руковао машином саопшти капетану да је брод у опасности, али енергични и хладнокрвни капетан, не испуштајући лулу из зуба, изјави да је то у програму путовања и да га неће спречити

да продужи пут за Енглеску. И одиста, брод после двадесет и пет дана путовања, пошто се неколико пута морао заустављати на сред океана, да се из њега избацује вода и да се оправља машина, срећно стигне у једно мало енглеско пристаниште. Успут су му прилазиле једрилице које је сретао, чије је људство, видећи облаке дима који се диже са брода, мислило да је то брод који запаљен гори на океану.

На четири године после тога, брод буде из Енглеске послат у Бордо на генералну оправку. Али приликом прегледа буде утврђено да му је дрвено корито толико иструлело и ослабило, да би му оправка стала толико исто колико и ново. Машине му тада буду премештене на други један брод коме је задржано исто име. Тај је брод отада вршио службу ратног брода све до 1860 године, кад га је поред обале Алжира захватила бурна и потопила га.

Тако је завршио своју бурну каријеру први парни брод који је са источне обале Канаде препловио Атлантски Океан, прешао у Европу и отворио пут саобраћају који се доцније диновски развио. Путовање које је Royal William обавио за двадесет и пет дана, око половине августа претпрошле године 1933 године извршио је велики луксузни прекоморски брод Empress of Brity, идући за Европу једним још дужим путем, за четири дана и седам и по часова, што за данас претставља рекорд брзине на тој трансокеанској прузи.

„СА ОКЕАНСКИМ РИВАРИМА“

ЊУ-ФУНДЛЕНД И ЊЕГОВО СТАНОВНИШТВО

ОСТРВО И ЊЕГОВА ГЛАВНА ВАРОШ

Велико енглеско острво (самостална колонија) Њу-Фундленд (New Foundland, француски Terre Neuve) на које смо наишли, има површину од 110.670 квадратних километара, једнаку укупној површини Швајцарске, Белгије, Холандије и Лотрингије. Тој колонији, као што је напред казано, припада и цео Лабрадор. Њега је открио, крајем петнаестог века, морепловац Џон Кебот. Кад је своје откриће саопштио енглеском краљу Хенрику Седмом, овај га је наградио са десет шилинга.

Непосредан саобраћај између Европе и колоније данас одржавају врло модерни трансокеански бродови, као што су New-Foundland и Nova Scotia од по 7000 тона, који прелазе океан од Ливерпула до Бостона, додирујући главну њу-фундленску варош Сен-Џонс.

Острво Њу-Фундленд се састоји из два неједнака дела, једног великог острва и једног његовог узаног продужења, полуострва Авалон, састављеног са острвом једним малим земљоузом. Најсевернији крај му је Рт Болд, најјужнији Рт Рес. Полуострво Авалон, ма да је десетину пута мање од великог острва, ипак претставља главни, најважнији део колоније. На њему су

најважнија места колоније: варош Сен-Џонс, Харбор-Грас, Пласенсиа, Робертс итд. Важност полуострва долази поглавито отуда што је Сен-Џонс место на обали Америке најближе Европи: од крајњег западног рта Ирске до Сен-Џонса нема више од 2465 километара у правој линији. То је учинило да од полуострва Авалон полазе једанаест телеграфских подморских каблова који везују Америку са Европом; осим тога, путем којим су положени каблови дно океана је готово сасвим равно.

Клима Њу-Фундленда не личи на климе европских земаља које леже на истој географској ширини (Сен-Џонс је, отприлике, на 47⁰ северне ширине). Најнижа и највиша годишња температура у Сен-Џонсу је - 18⁰ Ц. и + 28⁰ Ц; на великом острву хладноћа је знатно већа и зима много оштрија. Лето је топло, али тешко подношљиво, јер је тада ваздух пун густе, топле водене паре. Зима је оштра, али с времена на време јужни ветрови чине да се лед почне нагло топити, што не траје дуго, па се опет стегне. Пролеће је врло дугачко и непријатно због хладноће и влаге којом је испуњена атмосфера, и која не да сунчаним зрацима да продру до површине земље. Све то произлази од непосредне близине огромне масе леда и ледених брда, која се тада почињу појављивати дуж источне обале великог острва, а долазе са обала Гренланда. Најподношљивија је клима на западној обали острва, где су лети дани врло сунчани, и где нема оне неподношљиве атмосферске влаге и оних наглих промена температуре као на источној обали и на полуострву Авалону. У пролеће и лети врло су честе јаке кише. Снег обично почиње падати у јануару, али тада напада у огромним количинама, покрије све и држи се до половине марта.

Иначе, свет што живи у колонији налази да је клима врло угодна. Изненађује број старих људи и жена који се срећу по колонији. Показивали су нам престарелог рибара, који је прешао стоту годину и који, у друштву са својим братом, такође стогодишњаком, улови и усолити годишње по десетину квинтала бакалара. Једна жена је пре кратког времена умрла, пошто је напунила 125 година. У једно место близу Сен-Џонса дошла је недавно жена од 110 година да зове лекара да прегледа њено болесно дете; лекар је застао изненађен кад је видео да је „дете” претурило 90 година.

За оне који ту не живе, клима Њу-Фундленда има рђав глас. Замишља се да је острво увек обавијено хладном маглом, да је на њему лети увек влажно, кишовито, а зими неподношљиво хладно. Томе су гласу на првоме месту допринели европски океански рибари, који долазе у њу-фундлендске воде да лове бакалара. Они ту лове од пролећа до јесени, а за то време су у тој области, због сукобљавања топле Голфске и хладне Лабрадорске Струје, густе магле и плаховите кише. Али је то тако само на рибљим ловиштима где се те струје сусрећу, а ова су удаљена на неколико стотина километара од самога острва. Поред тога, томе су гласу допринели и неуспели подухвати авијатичара, од којих су многи од Њу-Фундленда погубили животе.

Главни место колоније је варош Сен-Џонс, на источној обали полуострва Авалона. Ту је седиште гувернера, кога поставља енглеска влада. Њему су придодати један извршни савет састављен од десет министара, од којих је половина без портфеља, и два парламента: један, законодавни, састављен од двадесет чланова избраних доживотно, и други састављен од четрдесет чла-

нова, које с времена на време бира становништво. Све то изгледа да је и сувише за тако малу земљу и за тако мало посла.

Сен-Џонс је лепа, потпуно модерна и уређена варош, са електричним осветљењем, електричним трамвајима, аутобусима, великим базарима, првокласним хотелима, што све необично изненађује кад се помисли где је све то. Из вароши полази железничка пруга за унутрашњост колоније, сиромашне и са врло разређеним становништвом.

Главна индустрија у Сен-Џонсу је прерада рибе, поглавито бакалара. Риба се види и осећа на свакоме кораку. Ваздух је пун задаха од рибе. О риби се само и говори, и по кућама, и по кафанама, по рибарским и морнарским баровима, по улицама, на трамвајима и аутобусима. На улици срећете трговца, чиновника, учитеља, свештеника, свакога са по којим бакаларом у руци; људе, жене, децу, царинске и полициске службенике, шофера који једном руком управља аутомобилом, а другом држи за вилице бакалара, са кога путем капље свежа крв. Кад се уђе у какву галантериску радњу, или дрогерију, одмах се на вратима застане од рибљег задаха: ту је неко време пре тога било стовариште уловљеног бакалара, или је такво стовариште још у подруму зграде. Деца се на улици бију и гађају комадима бакалара.

УНУТРАШЊОСТ ЊУ-ФУНДЛЕНДА И СТАНОВНИЦИ

Кад се пође возом из Сен-Џонса за унутрашњост колоније, наилази се на пределе већим делом пусте, суморне и слабо настањене. Изузетак су само поједина

усамљена места поред морске обале, нарочито у фјордовима, који су лепо, романтични, и на којима се изда лека виде лепе виле и беле кућице. Иначе, куће у крајевима удаљеним од мора, поред железничке пруге, доста су бедне, саграђене од дрвета, кратке и уске, тако да изгледају као кавези. С места на место, кад се пруга приближи обали, виде се доста честе куле светиље, којих на великоме острву и полуострву Авалону има преко стотине. Морнари нам кажу да би их требало још толико па да се приступ колонији и пловидба поред њених опасних обала потпуно обезбеди.

На острву има врло мало река; безброј речица и поточића утичу непосредно у море. Највећа је река Експлоитс, вијугава и дугачка око 300 километара, а најлепша је Хјумбер-Ривер, која протиче кроз врло романтичне пределе и утиче у врло леп фјорд истога имена. У близини те реке налази се велика и чувена стругара и фабрика хартије у Корнер-Бруку, од које живи највећи део оближњег становништва. Моћна компанија New-Foundland Pover and Paper Comp. преуређена је 1923 године, и њен данашњи капитал износи 18 милиона долара. Избацује до 400 тона хартије на дан.

Права унутрашњост Нју-Фундленда, његов централни део удаљен од морских обала, готово је потпуно пуста и слабо испитана, јер нико тамо и не иде. Она се састоји из једне висоравни нагнуте ка северо-истоку, испресецане брежуљцима који се јављају у паралелним редовима, или као осамљена, купаста, зашиљена брда. Долине су пуне мочвари и баруштина окружених шумама и шумарцима. Читава једна трећина острва покривена је језерима. Највећа су међу овима: Велико Језеро, дугачко 84 километара, које се назива рајем

за печаче пастрмке и лакса; Индијанско Ред-Језеро и Дир-Лак, свако дугачко по 50 километара.

Од свога открића у шеснаестом веку, па све до 1822 године, дакле за 325 година, унутрашњост Њу-Фундленда била је потпуно непозната. Те, 1822 године, један одважан турист, Кормак, у пратњи једнога урођеника Индијанца, прешао је са нечувеним напорима простор од западне обале острва до источне, за шта му је требало пуна два месеца. Оно што је он на томе путовању видео, био је први материјал за упознавање те области.

Од падова река, искоришћених као водена снага, најважнији су: на првоме месту напред поменути падови у Корнер-Бруку, затим Велики Падови код поменутог Индијанског Језера, на којима је велика фабрика Anglo - New-Foundlanud Developpement Comp. Компанију је основао познати лорд Нортклиф 1909 године, са капиталом од шест милиона долара; она располаже шумама по површини већим од целе Корзике. Затим, на четрнаест километара ниже низводно, Владичини Падови, итд. Скоро сви приступачни падови су искоришћени за стругаре и фабрике хартије или других израђевина за које је потребно дрво као сиров материјал. Једна од тих фабрика лиферује хартију искључиво за велики лондонски новинарски синдикат. Око падова и фабрика су јака насеља радника и фабричких чиновника. То је читава једна радничка варош, развучена по великом простору и необично жива, са трговинама, школом, црквом, баровима и важном железничком станицом. Насеље припада компанији чије су и фабрике.

У тој централној области некад су становали праседеоци острва, Беотуци, који су доцније, по доласку Европљана, потпуно истребљени. Године 1820 било их

је још нешто у животу и на њих је наишао истраживач Кормак. Први пионири колонизирања су их гонили као дивље звери, а тако исто и Ескимима, који су ту долазили из Северног Лабрадора. Гоњен са свих страна, преостатак Беотука повукао се у скривита места у унутрашњости острва. Године 1825 енглеска влада је послала једну експедицију да потражи тај остатак и да му омогући даљи безбрижан живот. Експедиција је, у близини поре поменутог језера где су данашње велике фабрике, наишла на напуштена одела од коже, остатке поразбијаних чунова, гробове и расуте људске кости. Последњи остатак Беотука била је једна жена на коју су 1823 године наишли трапери, ловећи по шумама, и повели је са собом; она је умрла 1829 године у Сен-Џонсу као служавка у једној приватној кући.

Становници целе ове северне области новог света: обала на ушћу Сен-Лорана, Гаспезије и Њу-Фундленда, потомци су негдашњих француских и енглеских досељеника. Од енглеских, то су били већином Ирци и Шкотланђани; од француских, то су били Норманци, Бретонци и Бискајци, највећим делом рибари који су препловљавали океан ради риболова, па су се ту и насељавали. Једним много мањим делом то су били обични досељеници које су из Француске довозили бродови колонизаторских експедиција да се ту населе, или, напослетку, дезертери француских бродова који су ту из буди каквих разлога пристајали.

Француски досељеници су се, гоњени Енглезима, груписавали у засебне колоније, као што су оне на острвима Сен-Пјер и Миклон, или на појединим местима Гаспезије. Одатле су, као што је напред казано, били с времена на време прогањани и смењивани енглеским досељеницима, па се, после извесног времена, опет

враћали на своја стара огњишта кад би какав пакт о миру, или обичан уговор, враћао Французима оно што им је било од Енглеза отето.

На данашњем Њу-Фундленду становништво је готово искључиво енглеског порекла. То су до скора били здрави и снажни људи, веома издржљиви у тешким приликама за живот. У време последњег светског рата њу-фундлендски пук, који је учествовао у борбама на Дарданелима, ма да су људи имали да издрже невероватне напоре и незгоде, не свлачећи се по месец дана, стојећи по неколико дана и ноћи у рову, у води, изложени свима атмосферским непогодама, са врло слабом храном, није за све то време изгубио, због болести, ни једнога јединог човека, док су остали, француски и енглески пукови, губили у истим приликама по стотине људи.

Али у последње време развила се у колонији туберкулоза, која је захватила масе млађег света и почела да коси. За узрок се зна: слаба храна и крајње нехигијенски живот код највећег дела становништва, рибара и радника. Томе доприноси и општи узрок који се јавља у мањим, осамљеним људским агломерацијама: избегавање брачних веза ван насеља и неизбежно ступање у брак међу сродницима. А број лекара у колонији је врло мали према броју становника и њиховој раштрканости. У целој колонији нема више од деведесет лекара, на становништво од 250.000 душа; од ових су њих 45 на полуострву Авалону, а осталих 45 расподељени на остатак колоније, тако да ту долази по један лекар, недовољно плаћен, на 3000 раштрканих становника. У понеким крајевима лекарске су посете, због удаљености и непроходности краја, немогуће.

Ових последњих година једна санитарна установа (New-Foundland Outport Nursing and Industrial Association),

чини у томе погледу неоцењиве услуге. Она шаље своје nurses у најзабаченија места, у која је лекару врло тешко доћи, или би његов долазак, због великог губитка у времену, био на штету његових редовних болесника. Те су жене извежбане да указују лекарску помоћ за обичне и познате болести и од велике су користи за удаљене и забачене крајеве колоније. Поред тога, санитарна установа зими раздаје незапосленим женама на острву потребан материјал за плетење вуненог одела; та одела она продаје у својим продавницама, па се један део добивеног новца дели радницама, а други део установа употребљава на своје сврхе. Жене nurses имају врло напоран живот, који захтева велико пожртвовање и самоодрицање. По најгорем времену, по бурама и циклонима који обарају дрвета и руше куће, по цичи и снежним вејавицама, по густој и студеној магли, те жене, у саоницама које вуку верни и издржљиви њу-фундленски пси, прелазе по 50 до 100 километара даљине, носећи за болеснике лекове, храну, понуде, и указујући им, кад преморене и малаксале стигну на лице места, потребну лекарску помоћ. Установа има помоћ од владе од 4000 долара, помоћ од добровољних прилога, и приход од 15—20 хиљада долара, колико се годишње добије од њених продавница.

Један од фактора који јако утичу на услове живота у колонији, јесу високи царински ставови за све што није неопходно потребно за живот. Стога се највећи део становништва ограничава само на оно без чега се не може, и живи, на пр., од брашна, кромпира, усоленог меса и рибе. Одело увезено са стране врло се ретко купује; жене га саме израђују за време дугих зимских ноћних седељки у топлим одајама. Лекови се избегавају, јер плаћају 75% царине. Угаљ се не троши, јер

се мора увозити, па плаћа велике царинске дажбине. Због истог узрока кујна је на острву врло упрошћена и једнолика: по које просто јело од бакалара, кромпира, морнарског бисквита, усоленог меса и уловљених фока. У време кад се враћају кућама ловци фока, настаје по неколико дана опште чашићење обедима тако званим „flipper dinners“ од самих фока, како у приватним кућама, тако и у гостионицама. Чудна је ствар да се за исхрану становништва од све похватане рибе употребљава само бакалар и хадок; сва остала уловљена риба, па и многа финија од тих двеју врста риба, враћа се у воду.

Главна су, и поново искључива занимања становника колоније: рибар, ловац фока и фабрички радник. Обрада земље и рад у шуми само је споредан посао тих истих људи и њихових жена. Један мали део становништва бави се каквим занатом или трговином, али и то је све у непосредној вези и у сразмери са потребама рибара, ловца и радника са острва.

ЗАНИМЉИВОСТИ О ЖИВОТУ У КОЛОНИЈИ

Етнографски, становништво колоније се дели на Ирце, Шкотланђане, праве Енглезе и Французе. Али, класификација која има практичан значај је она по верским убеђењима. Становници се, према овима, деле на католике, англиканце, методисте и чланове Војске спаса. Ови су последњи најмоћнији и већина просветних и санитарних установа је у њиховим рукама. Свако, па и најмање место има бар по три основне школе, јер би свака од поменутих верских секта хтела да има своју школу. Тако је и онда кад би и само једна школа

била једва потребна. Услед тога у наставним програмима нема јединства и становништво нерадо даје децу у школу. По званичним извештајима од 1924 године, било је тада 45% неписмених; тај је број 1926 године спао на 17%. У извештају се изрично каже: „Не можемо се ни у коме случају похвалити да имамо становништво школовано и просвећено”. Томе доприноси нарочито то што је и прво школовање необавезно, а скопчано са дажбинама; на острву се мисли и говори, вероватно погрешно, да Управа нарочито не допушта да се становништво школује, а из тога чудног разлога што налази да колонији не требају интелектуални радници и господа, већ само рибари, ловци и фабрички радници.

Таквим се разлозима приписују и велике отежице за досељавање на Њу-Фундленд. Са нарочитом намером шире се гласови да је клима на острву врло неугодна и да на њему могу становати само они који су ту рођени и на све те невоље од малена навикли. Раније је било и драконских мера да би се спречило досељавање. Моћне компаније које експлоатишу риболове на острву и око њега, а које се у колонији зову „рибљи набоби”, биле су у једно време израдиле код енглеске владе да се женама са стране забрани долазак, јер би оне могле отстранити рибаре од посла. Затим је изашао закон који је забранио сваку сталну индустрију или рибарску инсталацију која не би радила за коју од компанија. Ишло се чак дотле да су попаљене куће и инсталације нових досељеника, и овима нису признавала никаква грађанска права. Тек од 1811 године допуштено је овима да раде за свој рачун и да имају иста права као и домороци.

Полициску службу у колонији врши нарочита врста полицајаца (constabulary), којих има свега око сто педесет (у самоме Сен-Џонсу 81), растурених по насељеним местима дуж обале и у унутрашњости. Они се бирају са нарочитом пажњом; тражи се да буду крупни, снажни и издржљиви. Достојанствени су, одважни, хладнокрвни, енергични, али не и груби. То је, несумњиво, и у очима свих који су их видели и упознали, најсавршенији тип полицајца, уколико се тиче понашања према становништву и онима са којима треба да имају посла.

На острву не постоји „суви режим”, али постоји државни монопол и контрола за продају алкохолних пића. Покушано је са системом забране, као у Сједињеним Државама, али се то показало као неизводљиво. Становници су били научени на пиће; онај који није могао купити по фантастичним ценама кријумчарено пиће, вино, ракију, коњак, рум, које је кријумчарски пристизало са француских острва Сен-Пјера и Миклона, почео је пити разблажену колоњску воду, алкохолне течности за глачање паркета или медикаменте што садрже алкохола. Било је мноштво тровања, али то није ни за тренутак угасило жеђ за пиће. Пред таквим стањем ствари Управа је обуставила забрану, али да би спречила прекомерну употребу алкохола, увела је један мешовит систем оградичења. По новој уредби, алкохолна пића се продају само у државним продавницама, и то само у допуштеним количинама (Liquor Control). Хотели и ресторани имају нарочита овлашћења за веће количине пића, које се не могу премашити, тако да се мора бити врло обазрив при служењу клијента. Међутим, резултат је опет никакав. Онај који испије своју легалну порцију, снабдева се нелегалним путевима како

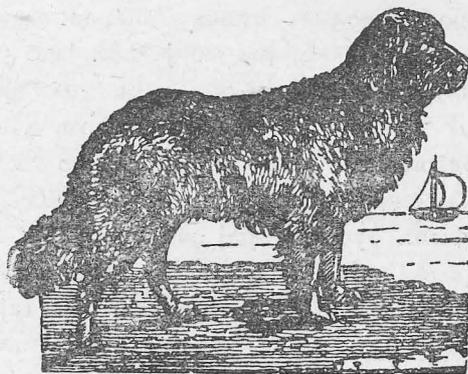
зна и може. У баровима ћете видети жене које траже своје порције алкохола да би их предале својим мужевима који их чекају пред продавницом у који су исцрпили оно на шта су имали право. На улици ће вас зауставити по који професионални пијанац који ће вас, тетуралући се, најучтивље замолити да за њега узмете своју неисцрпenu количину ракије, коњака или рума. А пијанство је развијено много јаче но што је било у ранија времена кад није било никаквих ограничења.

У свакидашњем животу становништва доста важну улогу игра надалеко чувен њу-фундлендски пас, који је у колонији јако распрострањен. То су крупни пси са сјајном длаком, мало коврцастом, са великом главом. Само је тешко видети таквога пса чисте расе; такви се могу видети само код професионалних одгајивача или аматера који су их од њих купили. Тај пас је потомак пиренејске чобанске расе паса, коју су ту у седамнаестом веку пренели француски досељеници ради заштите од курјака.

Пас је врло разуман, одан своје господару и брзо схвата оно што се од њега тражи. Рибари на њу-фундлендским острвима често имају на своје броду по једног таквог пса, кога брзо науче да стражари на предњем врху брода и објављује приближавање каквог другог брода или чамца, што он осети много пре но што то човечје око може назрети у тами, магли или снежној вејавици. Ако човек, или какав предмет, падне са брода у море, пас одмах скаче за њим и вади га из воде. Два таква пса не смеју бити на једноме броду; чим један од њих скочи у море, други скаче одмах за њим да га спасава, па се притом и покољу. Ако који рибар, кад брод наиђе на топлу морску струју, скочи у море

да се окупа, пас одмах скаче за њим и извлачи га зубима из воде против његове воље; од тога се рибар ничим не може одбранити.

Њу-фундлендски пас чисте расе тежак је око 60 килограма. Обично је црн, ређе црн и бео, а сасвим ретко потпуно бео. Главно му је обележје крупна округла глава и ноге са шапама подесним за пливање. Ход му је лаган и достојанствен. Одличан је гњурач и ванредно

Њу-фундлендски пас

је користан ловцу кад треба да из воде изнесе убијену или рањену птицу, а притом треба гњурати и пазити да се птица не исквари.

У северним крајевима колоније тај се пас употребљава и за запрегу. Он је тада у стању да замени три лабрадорска пса, од којих је не само много јачи, већ и послушнији и питомији. Упрегнут у саонице, он их вуче без одмора од изласка до заласка сунца, са сталном брзином од 12—15 километара на сат; кад је потреба,

а за кратко време може у трку, са саоницама, прелазити и по 40 километара на сат. Врло мало једе; две суве харинге, поједене за време док вуче саонице, доста су му за цео дан.

Њу-фундлендски пси су извршили безбројна спасавања при бродоломима око обала острва. Нарочито је чувен један такав случај који се десио 1919 године у непосредној близини источне обале острва, поред које има мноштво подводних стена. Локални брод *Ети*, са двадесет и два путника, ударио је при јако узбурканом мору у такву једну стену, био њоме пробијен, опасно се накривио и почео се пунити водом. На заповест свога господара, који је бродолом гледао са обале, његов млади пас скочи у воду, заплива ка броду кроз бесне таласе и шчепа зубима крај конопца који му је био бачен са брода, па са тим крајем у зубима исплива на обалу и донесе га пред господара. За тај крај конопца буде на обали везан крај једнога металног кабла, који матрози са брода, вукући конопац чији је други крај био остао код њих, привуку на брод и за овај га добро притврде. Помоћу тога тако опруженог и добро затегнутог кабла, који је спојио брод са обалом, извршено је спасавање свију са брода, и путника и особља, са једним новорођенчетом које је спасено са писмима у поштанској врећи.

Тако се може разумети натпис који је ставио Бајрон на гроб свога љубимца, њу-фундлендског пса: „Овде почивају остаци једнога створења које је имало лепоту без сујете, снагу без бруталности, кураж без дрскости, и све врлине човека без његових мана”.

ЛОВЦИ ФОКА НА ЊУ-ФУНДЛЕНДУ

Овде неће бити речи о лову као забави коју становници колоније, у дугој зимској беспослици, приређују по морским обалама, ловећи морске птице више због забављања но због какве потребе или стварне користи. Реч је о великом, индустријском лову од кога живе хиљаде људи са својим породицама, и који је важан извор прихода за колонију.

У унутрашњости великог острва, по густим шумама, живи у доста великом изобиљу врста крупног јелена, ирваса, тамо званог „Карибу”, који достиже тежину до 250 килограма. То је један лак и приносан лов од кога живи доста велики број становника. У Лапонији је тај јелен припитомљен и рачуна се у домаћу стоку; на Њу-Фундленду то се није никад ни покушавало чинити. Јелени се ту налазе у слободи, па лети у великим чопорима излазе из шуме на чистину, гоњени од насртљивих шумских комараца и других инсеката који им досађују; а зими се повуку дубоко у шуму, где под снегом налазе своју храну. Тада се и лове у масама, јер се много не крећу, а и лако је приближити им се. Није их могуће убити обичним челичним метком, који прође кроз тело као игла и убије животињу само онда кад прође кроз главу или срце. Тај јелен је једна врста амблема за острво; он се види и на поштанским маркама Њу-Фундленда. Према званичним извештајима о лову на острву, преко зиме се на њему излови око две хиљаде комада јелена. То није ништа тако велико, али ипак олакшава иначе тежак живот становника у унутрашњости острва.

Али друга једна врста лова има несразмерно већи економски значај за становништво колоније. То је ве-

лики индустриски лов фока који даје скоро невероватне резултате. Норвежани и Њу-Фундленђани су највећи ловци фока на свету, а ови други ни у чему не уступају првима по предузимљивости, умешности и резултатима лова.

Годишњи почетак лова фока је велики догађај у колонији и он је пропраћен читавом узбуном становништва. Већ од половине фебруара отпочиње у Сен-Џонсу традиционално узајамно клађење о будућем резултату лова, као што се у Европи клади о резултатима коњских трка. Клађење има обележје праве лутрије. У изложима трговина, у баровима, у посластичарницама, фризерским радњама и на зидовима надлештава, па и приватних кућа, излепљене су велике објаве са позивом на клађење, са обавештењима о начину клађења и о томе где се и по каквим ценама могу купити карте. Клади се на разне начине: о томе којим ће се редом вратити бродови ловачке флоте, колика ће бити разлика у броју кожа између појединих бродова или појединих фирми, итд. Карте за клађење су у почетку доста јевтине, а доцније, кад их остане мало непродатих, постају скупље и цена им достиже један долар. Са једном картом може се добити од 50 до 3000 долара. Такве су лутрије на острву врло популарне, и оне су, од половине фебруара па до краја маја кад се ловачка флота враћа, готово искључиви предмет разговора и маштања. Лутрија нема званичан карактер и управа колоније се у то не меша. Њу, на своје начине, организују најразличније установе у колонији: приватна удружења, клубови, цркве, орфелинати, па чак и поједини барови. Она доноси доста велике приходе онима који су је организовали. Тако, на пр., диоцеца Св. Ђорђа продала је пре

две-три године карата за 12.000 долара, а исплатила 4.900 долара; остало јој је 7.100 долара као чист добитак.

Мало после почетка клађења излазе у локалним дневним листовима огласи у којима поједине ловачке предузетничке фирме траже људство или лекара за своје бродове које опремају за лов фока. У исто време изложи трговина испуне се артиклима потребним ловцима фока: судови од алуминиума или калаја, лампе за кување, наочари од обојеног стакла које ловци међу на очи кад снег или лед сувише бљешти, месарски ножеви са канијама за убијање фока и скидање коже и сала, оштрачи за те ножеве, кожне и гумене чизме, каишеви разних димензија, конопци и једна врста амова за превлачење убијених фока или њихових кожа по леду, итд. Књижари извлаче из својих стоваришта књиге у којима се до појединости описује лов фока. Ма да сваки од купаца зна све то боље но писац књиге, ипак се то радо чита и такве се књиге продају на јагму. Локални листови доносе чланке о лову и ловачке слике, и то се све у то време чита, ма да се из године у годину понавља.

У исто време улице Сен-Џонса необично оживе. Две хиљаде до две хиљаде и пет стотина људи, придошли нарочито са севернога краја острва, навикнути на хладноћу и непогоде, купују у главној трговачкој улици Water street шта им треба за лов. Они су у варош дошли да се погоде са појединим фирмама као ловци фока, а то погађање фирме увек уступају капетанима својих бродова. Ловци носе на ногама тешке дугачке чизме; ход им је тром, и они у то време својом многобројношћу закрчују улице, а својом тромошћу отежавају саобраћај на улици. Кад се стану укрцавати на ловачке бродове фирми са којима су се нагодили, по кејовима у пристаништу обустави се сваки саобраћај. Дуги ни-

зови тромих људи у дугачким чизмама пењу се на бродове, носећи на леђима и раменима своје вреће, покриваче, ловачки прибор, намирнице, итд., што се све одмах слаже у одређене просторије брода у коме ће они становати три месеца.

За лов фока у ранија су времена употребљаване гоелете једрењаци, подељени на просторије за обитавање ловаца и магацине за смештај кожа фока. Сваки је ловац плаћао фирми кирију од три фунте стерлинга за сезону, да би имао засебну постељу на броду и право на извесне удобности. Приход од лова ловци су делили напола са фирмом, сопствеником брода. Живот је на броду био доста угодан, јер се сваки ловац сматрао као џртак предузећа. Храна је на гоелети била добра; кафа се пила по цео дан, колико је ко хтео. Кад фирма не би све то осигурала, бивало је побуна на броду, што је фирму скупо стајало, јер су се пропуштали богати ловови који би брзо напунили магацине брода.

Данас је све то измењено. Бродови су парни или са мотором, — али имају много мање простора и удобности за ловце, — а са много пространијим магацинима за коже. Ловаца је на броду много више но некада на једрењацима, а услови за живот су много гори. Фирма сматра ловца као свог обичног радника, а не као џртка, па се не стара много за његову удобност. Сва је брига фирме скоцентрисана на то да се коже што више гомилају у магацинима брода, а брига о људству сведена је само на најнужнији минимум, колико да лов не трпи штете.

Први ловови фока у овим крајевима почели су 1593 године. Те је године из Енглеске стигла у њу-фундлендске воде једна ловачка експедиција са циљем да лови

фоке по тим водама. Али се то није више поновило све до 1793 године, кад су почели, опет из Енглеске, пристизати бродови са ловцима и са искључивим циљем да траже и лове фоке. Године 1805 педесет гоелета је обављао тај лов. Број ловачких бродова и ловаца повећавао се из године у годину, јер се посао показао као врло рентабилан. Године 1857 тај је лов био на своме врхунцу: четири стотине ловачких бродова, са четрнаест хиљада ловаца, изловило је те године, у водама о којима је реч, невероватан број од 680.000 фока, за време кратке сезоне од два месеца. Отада се то из године у годину смањивало, тако да је 1866 године учествовало у лову свега 177 бродова са 6000 ловаца, који су изловили око 400.000 фока. Данас тај лов, у тим водама, обавља свега једанаест парних бродова са две до три хиљаде ловаца; лов у једној сезони не прелази 230.000 фока, што за ловце претставља вредност од 300.000 долара. За лов се употребљавају чак и аероплани, као извиђачи. Прерађене коже се употребљавају за одела, обућу, бунде, женске огртаче и др. Као сировина, коже немају велике цене, али је цена јако повећана после прераде. У Сен-Џонсу женски огртач од најбоље коже фока стаје по сто осамдесет долара.

Да би се видело како се у пракси врши лов фока и на какве се сцене и призоре притом наилази, овде ће бити преписано оригинално писмо једног учесника у таквом једном лову, коме је то било прво учешће у нечем таквом, и који још није био постао довољно прекаљен и блазиран тим сценама да би постао неосетљив и индиферентан према ономе што је притом видео. Писмо је послато пријатељима, са ловачког брода *Немезис*, са места удаљеног око 800 километара источно од рта Фога на њу-фундлендској обали. Оно гласи:

„Драги пријатељи, користим се проласком обалног патролног брода да вам пошаљем новости о себи. Ми смо брод позвали бежичном телеграфијом да прими једног од наших људи који је, пропустивши да метне на очи наочаре, био изгубио вид од снежног бљеска.

„Што више посматрам лов на фоке, тај ми лов све више личи на војну експедицију. То ће вам изгледати мало чудно, али пођите за мојим размишљањем. У великим данима тога лова износио је толико исто колико једна добра дивизија пешадије: четрнаест хиљада људи. Првога марта стотине бродова полазило је из Сен-Џонса, са високо уздигнутим заставама и са громком песмом ловаца на њима. Дивизија полази на фронт. Данас то још више личи на војни поход. Авиони иду са бродовима као извиђачи; бродови се држе у међусобној вези бежичном телеграфијом. Кад је пронађена и угледана група фока, на команду капетана брода све људство, са великим добро изоштреним ножевима и оштрачем за појасом, са тешко окованом полугом у руци и са пушком обешеном преко леђа, излази на лед. Кад се са стране погледа на приказ што се има пред очима, види се дуги низ црних тачака које се једна за другом крећу преко беле ледене површине, а пред њима се носи застава о чијој ће улози мало ниже бити речи. Сличност са војним походом утолико је потпунија што, кад се има напасти гомила одраслих, маторих фока, то мора бити пушком, и тада се људи растуре у стрелачки строј.

„Али доста са маштањем; вратимо се стварности. Индустриске се фоке разликују на оне са капом и без ове. Капа је једна врста кожне кесе коју мужјаци имају на челу и коју они могу надувати тако да садржи 7—9 литара ваздуха. То им служи зато да у борби заштите

главу. Такве су фоке веће од оних без капе и ловци тврде да оне долазе са Гренланда. Оне без капе имају на леђима једну широку црну пругу и мисли се да долазе из Хјудзонског Залива. Фоке долазе у њу-фундлендске воде у засебним групама, срећу се почетком зиме на пучини Лабрадора, па затим, не мешајући се, силазе на југ у правцу великих њу-фундленских рибљих ловишта. О тим њиховим миграцијама још није ништа тачно утврђено, али се зна да се крајем фебруара фоке обеју врста враћају на север и да у томе повратку, у близини мореуза Бел-Ил, излазе све на лед и ту рађају своје младунце.

„Био сам јако узбуђен кад је наша стража са катарке на броду први пут јавила да се у даљини, на леду, виде гомиле фока и да су то све младунци. То се врло радо напада, једно стога што је маст младунаца боља и скупља од оне одраслих фока, а друго стога што лов није скопчан ни са опасностима, ни са напорима; младунци се убијају ударцима оковане полуге по глави. Одмах смо изашли из брода на лед, али на моје велико запрепашћење овај није био једноставан и сигуран, већ састављен из хетерогених делова и таласао се. Морао сам скакутати са једне санте на другу и пао сам неколико пута пре но што сам се навикао на такву гимнастику.

„Кад смо се приближили фокама, видео сам да је велики број њих покривен белим крзном. Другови су ми у ходу казали да су то младунци фока без кожане капе и да су они бели до шест недеља старости, па онда беле длаке отпадају и смењују се загаситом. Од једном сам се нашао пред једним од тих створења које ме је без страха гледало својим округлим, црним и благим очима. „Што не ударате”, викнули су ми љутито

другови иза мене. Аутоматски подигнем своју тешку полугу, снажно је спустим, али не погодим фоку по глави, већ по леђима. Сирота животиња почела је да дречи као дете и да лије сузе. То ми је било страшно гледати; сагнуо сам се, и сав очајан, узео сам јој главу у руке и нисам знао шта да радим са њом. Иза мене разлегао се грехотан смех мојих другова који су ме почели исмевати. Али један од њих, седих бркова, узео ме је у заштиту викнувши осталима да ме оставе на миру, јер ни многи од њих није био бољи од мене при своме првоме лову, а ја ћу се брзо излечити од осетљивости и сентименталности. Затим је потрчао да полупом убије другога једног младунца који је пузио по леду на неколико корака од нас. То је био стари и искусан ловац фока (sealer) око појаса увек је носио нанизане на канап сирове цигерице и срца фока које је побио, и то је целим путем грицкао као предохрану од скорбута.

„Оно што највише изненађује ловца који први пут узима учешћа у великоме лову фока, јесте невероватна брзина са којом извежбани ловци скидају кожу са убијене фоке. Оштрим ножем ловац прореже кожу, једним потезом, од гуше до репа, кроз 7—8 сантиметара дебело сало; другим потезом десне руке он одједном скине целу кожу од главе до репа и одмах је простре по леду, па иде даље да убија опкољене фоке којима су ловци, постројени у ланац, пресекли повратак у море и које пузећи беже по леду. Кожа младунца има око 90 сантиметара дужине, а са салом на њој тешка је до 20 килограма. Све остало од одеране фоке оставља се на леду, а коже сваки ловац слаже једну на другу; кад их буде шест на гомили, он повеже пакет конопчићем и вуче их за собом по леду. То превлачење је

најнапорнији посао у лову, нарочито кад се ради на простору од неколико километара дужине и кад је лед неуједначен, тако да треба ускакати из једне гомиле леда на другу и прескакати пукотине. Најчешћи је случај да се нема времена превлачити сваки пут пакет на брод који чека плен; коже се тада прикупе и наслажу на какво сигурно место где неће лед препући, па се сутрадан ловци, преноћивши на броду, враћају на место и одвлаче коже у магацине брода. Поред таквог стоваришта кожа на леду пободе се она застава коју ловци са собом понесу полазећи са брода у лов; то се чини зато да се обележи својина, па да не би било спора са ловцима других бродова.

„Као што је горе казано, лов младунаца је најпростији и најлакши. Са одраслим фокама то не иде тако лако, а са маторима је још теже, каткад и опасно јер се ове знају и бранити. Тада се мора употребити пушка; ловци се распу у стрелачки строј и отпочињу палбу на фоке, и сувише троме на леду да би могле утећи. Палба се не обуставља док и последња фока у чопору не буде убијена.

„Посао ловца фока веома је напоран, често и опасан. Није редак случај да, пошто су цео дан без прекида убијали фоке на леду, ловци морају један већи део ноћи провести у превлачењу кожа на брод, јер лед није сигуран; бура може преконоћ учинити да се лед разбије и да море прогута све што је прошлога дана учињено. Такав се, на пр., случај десио једној ловачкој експедицији од девет бродова, 20 марта 1927 године. Ловци, њих неколико стотина, наишли су на огромне чопоре фока, за три дана побили их око 50.000 радећи без одмора и немајући времена да коже превуку на своје бродове. У том отпочне јака бура, лед препукне и цео

товар кожа оде у море. Али бар ни један од ловаца није том приликом страдао.

„Међутим, дешавало се да и ловци страдају, било да се помрзну од хладноће, било да се подаве у мору. У пролеће 1914 године 78 ловаца са парног брода *Њу-Фундленд* однела је са собом на пучину једна велика санта која се била одвојила од остале масе леда на којој се ловило. Ниједан од тих ловаца није изнео главу; сви су на санти лагано поумирали од хладноће и од глади. Скоро у то исто време брод *Southern Cross*, враћајући се из лова претоварен кожама фока, потонуо је са свих 170 ловаца. Такве су ловачке трагедије доста честе. Најтежа је била она од 1838 године, кад је за један дан, због страшне буре, потонуло четрнаест ловачких поелета са три стотине ловаца. Та је катастрофа опевана у једној од најлепших песама тадашње енглеске књижевности.

„Осим таквих, постоје још и друге опасности за ловце фока. Ако је ловац напао младунца какве маторе фоке, а ова се у тај мах десила у близини, ствар постаје опасна. Полуга не може убити матору фоку која надува своју кожну капу ваздухом, па је ова штити од удараца. Ако ловац тада нема при руци пушку, или је дотле потрошио сву муницију, он може лако изгубити живот. Фока ће га, пузећи, снажно гурати до краја ледене санте и ту га гурнути у море, где је она много спретнија и јача; ако ловац притом посрне или се на леду оклизне и падне, она ће га поклопити, притиснути и угушити. Био сам очевидца кад су четири наша ловца морала бежати од једне маторе фоке.

„Уколико сам у почетку лова био желео да се лед што боље стегне да бисмо ловећи на њему били што сигурнији, утолико сам био очајнији кад сам видео

другу једну страну појаве којој сам се радовао: наш брод нашао се са свих страна ухваћен у леду приликом једног наглог снижавања температуре, и на место лова морали смо проводити време разбијајући лед и вукући кроз ове брод по пруженом каблу. Са великом муком извукли смо се из опасности која нам је претила, да брод ледом буде заробљен.”

Једно се питање често поставља на острву Њу-Фундленду, од кога много зависи и сам опстанак колоније: шта ће бити у будућности са ловом фока? Јер, утврђено је као несумњиво да је фока око острва, иако их још има врло много, из године у годину све мање. Ловци се не слажу у томе шта је узрок тога поступног нестајања. По једнима, фоке мењају правце миграција и не ударају на Њу-Фундленд у околним масама као некад; те се фоке осећају безбедније у заливу Сен-Лорана, чија је пространа ледена кора неприступна ловачким бродовима. Али већина налази да главни узрок треба тражити у непрекидном тамањењу младих фока, којих се за кратко време сезоне лова побију само у њу-фундлендским водама по која стотина хиљада. Па и зараде ловаца нису више онекакве какве су биле раније. Некада, кад се радило са ловачким гоелетима једрењацима, добит од лова се делила напола: једна половина припадала је фирми, а друга се раздељивала на ловце; број ових био је знатно мањи, а лов издашнији, па су и делови били већи. Кад је добар лов, још се и може имати неког рачуна излагати се напорима и опасностима скопчаним са ловом фока. Тако, на пр., 1928 године 253 ловца са брода *Силвија* добили су за два месеца рада сваки по 35 долара; ловци са брода *Тетис* примили су сваки по 63 долара. Али зараде су понекад

ништавне, као што је то недавно био случај са једним ловачким бродом на коме ловци нису у име зараде примили ни једне паре, и још су морали из свога џепа плаћати своју опрему за лов.

Доскора су се полагале наде у користи које ће за индустриски лов фока донети употреба аероплана као извиђача. Показало се, међутим, у пракси, да су те наде биле неосноване. Пре свега, из аероплана је тешко спазити чопоре фока младунаца, чија се боја готово не разликује од боје леда. Затим, — и то још бива понајчешће, — и кад се са аероплана спазе велики чопори фока, ловачки брод не може прићи на толику близину тога места да би ловци могли благовремено стићи да их опколе или им пресеку повратак у море; или је то место толико удаљено од онога где би се ловци могли на лед искрцати, да би било немогућно превући на брод оне хиљаде кожа што би се ту прикупило. Извиђање не доноси тада никакве користи.

Некада је повратак ловачке флоте у Сен-Џонс био прави народни празник. Бродови су дочекивани пуцњавом из пушака и клицањем раздраганог света. На њима су биле истакнуте заставе, и кад би се приближили улазу у пристаниште, паљба из топа на броду објављивала би број фока изловљених од ловаца тога брода; сваки пуцањ означавао би по једну стотину кожа које брод доноси. Од свега тога данас нема ништа. Становништво Сен-Џонса сазнаје из локалних дневних листова да се флота вратила. Једино што је још остало, то је радостан дочек ловаца од стране њихових породица. Препланулог лица од сунца, ветрова и бљештавог леда на коме је провео два месеца, са искрвављеним, масним и прљавим оделом, са дивљим изгледом, изнурен од напора, те-

шкоћа и опасности са којима се борио, ловац се баца у загрљај својих милих и драгих, збацује са себе чизме и одело и предаје се одмору и породичним задовољствима.

ЛОКАЛНИ РИБАРИ СА ЊУ-ФУНДЛЕНДА

Риболов бакалара је неоспорно најиздашнији и најважнији извор доходака за становништво Њу-Фундленда. Он је толико везан за живот колоније, да би и опстанак ове био немогућан кад би тај извор пресушио, или ослабио преко одређене мере. Риболов је био и једини разлог колонизирања целе те области, и то још у време кад су прелазак преко океана и колонизирање били скопчани са великим тешкоћама и опасностима. Око тога риболова су вођени ратови између држава; он је и данас, с времена на време, предмет међународних спорова који се решавају међународним преговорима и дипломатским интервенцијама.

Локални рибари са Њу-Фундленда обављају риболов у заливу Сен-Лорана и на светски чувеним њу-фундлендским рибљим ловиштима. Ова последња су експлоатисана и од европских и од северо-америчких рибара и имају међународни карактер. Риболов у водама залива Сен-Лорана привилегија је и специјалност професионалних рибара са Њу-Фундленда; у то немају права мешати им се рибари са стране.

Риболов је сезонски; лови се од почетка пролећа до краја јесени. Припреме за риболов почињу у колонији још почетком јануара. Локални бродови почињу довозити са свих крајева колоније рибаре који су прву половину зиме провели код својих кућа, па се тада

прикупљају на обалама острва да би ступили у службу власника рибарских предузећа. За извоз рибе са острва влада даје рибарском броду нарочиту премију, али под условом да брод има потпун раднички персонал, одређен према тонажи брода.

Око две стотине локалних рибарских гоелета полазе сваког пролећа са острва у риболов, свака од 80—100 тона. Како на самоме острву нема довољно људи за ту рибарску флоту, људство се на бродовима попуњава дошљацима са острва Сен-Пјера и Миклона, који тада долазе у потребном броју на позив предузећа, или и без тога, тражећи рада.

Риболовна област, у којој лови локална рибарска флота, јесу морски прудови око острва и залив Сен-Лорана. Та флота лови и данас на исти начин како је ловила од првих почетака риболова у тим крајевима, искључиво удицама. Али то се ради на разне начине, према навикама рибара и према месту на коме се лови.

Најстарији и најпростији начин састоји се у томе да рибар са брода завитла око себе и баца у море дугачак, јак и мек канап, на чијем је крају што се баца добро увезана крупна оштра удица и комад олова да би она брзо потонула. На удици нема никаквог мамца; њу одмах, чим је бачена у воду, рибар брзо тргне и привлачи себи, а она у пролазу кроз воду или закачи рибу, кад је ова ту у густој гомили, или буде од рибе прогутана заједно са комадом олова, коме се обично да облик мале рибе да би намамио страшно проджрљивог бакалара да појури за њиме и прогута га заједно са удицом. Рибари се распореде дуж ивице брода, са једне и друге стране овога, само на толиком растојању између себе да не би једни другима у раду сметали. Тај се риболов обавља само на појединим, рибарима по-

знатим местима, где се накупила риба у густим масама. Он је у последње време законски забрањен, јер се показало да, иако се много рибе улови на тај начин, још много више буде израњављено и испуштено без користи ни за кога. Међутим, такав се риболов ипак обавља кришом, јер је врло прост, лак и не може се контролисати, а у колонији има мноштво рибара који су се томе одали још од детињства, у томе се извежбали и специјализирали, па не мисле напустити користи које од тога могу имати.

Други начин, много више распрострањен, разликује се од правога само тиме што се на удицу меће мамац за рибу, понајчешће једна врста морских пужева извађених из љуштурса, или ситна риба која се нарочито зато лови. Рибари стоје поређани дуж плитке оgrade брода, сваки у по једноме добро учвршћеном бурету без горњег дна, да се не би оклизнули и пали у воду. Завитлавши око себе удицу са оловом испод ње, рибар је баца у море и лагано је привлачи себи. Кад се има среће да се наиђе а место где је згомиланна риба, — а таквих места има врло много у тим водама, — он осети трзање свога струка чим је удица потонула у воду; рибар тада полако и пажљиво привлачи себи ухваћену рибу, откачује је са удице и баца на под брода. Кад се наиђе на добро место, један рибар може тако изловити за дан по 4—5 квинтала рибе. У многим случајевима количина рибе која ће се на броду изловити зависи само од тога за које ће време рибар издржати напор око завитлавања удице и извлачења рибе на брод. И за тај посао има на острву рибара специјалиста који то раде кроз цео свој век.

Али најраспрострањенији и најрентабилнији начин је риболов помоћу великог рибарског струка. Један јак,

3—4 километра дуг конопац, опружи се по морском дну, на месту где се очекује издашан риболов. На сваки метар до метара и по растојања везан је по један кратак, а јак струк, који на своме крају има добро изоштрену удицу. На удицу се меће исти онакав мамац као и при горе описаном начину риболова. На оба краја дугачког конопца, о коме тако виси 3—4000 кратких струкова са једном удицом, кад је већ положен по дну мора, увезан је по какав тежак предмет, лангер, камен или комад олова, који утврђује те крајеве за дно.

Пре почетка рада тај се дугачки конопац, са својим струковима, прениже у дубоке корпе од прућа, сваки конопац у засебну корпу. При томе пренизивању, кад која удица дође рибару до руку, овај набоде на њу мамац што стоји поред њега и продужава пренизавање. Кад све то буде довршено, корпе са струковима уносе се у чамце, који се тога ради спуштају са брода у море. За сваку корпу са струковима има на броду, по један чамац. Кад је она спуштена у чамац, у овај силазе са брода два рибара који ће руковати тим алатом; за њима се са брода спусти у чамац нешто мало хране и воде за пиће, па се онда рибари, веслајући, отисну од брода да струк опруже по морском дну. Један од њих весла и управља чамцем, а други поступно баца у море дугачак конопац и за њега привезане удице. Кад цео конопац буде избачен и опружен, избаци се из чамца једно празно буренце, везано за терет који на дну мора држи утврђени крај конопца; уже које везује буренце за терет толико је дугачко колико је на томе месту дубина мора, тако да буре буде на површини мора. За њега је утврђена 2—3 метра дугачка мотка на којој се лепрша застава; то служи зато да се из даљине може видети где се налази крај струка.

Са тим моћним рибарским алатом локални рибари лове најчешће на местима где је дубина мора 60—70 метара. Риба, тражећи по дну храну, наиђе на мамац, прогута и њега и удицу и остаје тако закачена отимајући се да се откачи, док рибар не подигне струк са морског дна. Струк се увек баца увече, а вади из мора рано изјутра. Рибари који су разбацили свој струк, враћају се на брод да на њему преноће, па сутрадан зором спуштају опет свој чамац у воду и полазе да ваде струк и на њему ухваћену рибу. Како је која риба дошла до руке, рибар је откачи са удице и баци на дно чамца, па продужи вађење струка. Чамац се брзо пуни рибом. Кад се пало на добро место, дешава се да се чамац препуни, па да се, нарочито кад је море узбуркано, мора један део рибе враћати у море. Дешава се и то да се чамац напуни рибом још пре но што је цео струк из воде извађен; тада се са вађењем престане, па се за оно место струка где се стало, а пошто се струк пресече, веже какав пловац, као сигнал по коме ће се то место опет моћи наћи, а чамац се са товаром врати броду, где се риба извади на палубу; рибари се онда враћају са празним чамцем да продуже са вађењем струка оданде где су стали. Доста је обична ствар да један чамац, при једном вађењу струка, донесе на брод по 4—500 комада ухваћеног бакалара, у тежини од 500—1500 килограма.

Кад се сви чамци, са повађеним струковима и ухваћеном рибом, врате броду, рибари узимају у руке ножеве, па отпочну чишћење и сољење рибе. Кад је усољена довољна количина рибе, брод се крене обали, где је бродовласник већ пре тога подигао сушаре на слободном ваздуху. То су непрегледни паралелни низови дебелих дрвених штапова, с места на место по-

дупрти кратким рачвастим кочевима који их држе водоравно, уздигнуте од земље. Преко тих штапова пребаци се усолјена риба, тако да буде изложена сунцу и ветру. Свако вече риба се скида са сушаре и наслаже у камаре које се покрију непробојним платном, да влага не би спрала са рибе со. То се исто ради и при врло јаком сунцу, да се риба не би ужегла. После 2—3 недеље таквог сушења, исушени бакалар се распростире по пространој пешчаној површини поред морске обале, да би ту добио, као што то рибари кажу, „последњи удар сунца”, па се онда слаже у магацин, спреман за продају. Један део уловљеног бакалара суши се на диму. Он се онда боље усали, па остаје у саламури до 12—15 дана, и онда се обеси у затвореном и задимљеном простору, изложени диму од четинара. Рибље цигерице се изложе ферментацији; продукт који се добије служи као сиров материјал за рибљи зејтин.

Радници око свих тих послова нису они рибари који су рибу уловили и предали је у сушару, и који се, чим предаду робу, враћају на ловиште. Те послове обављају нарочити радници, специјалисти, који само то раде, а не баве се ловом. Они су, понајчешће, на лице места долазили са Сен-Пјера и Миклона; кад их нема у довољном броју, доводе се чак из Француске. За њих је предузетник дужан подићи, поред сушаре, станове за обитавање: за то се подижу простране дрвене бараке, са добро катранисаним крововима. Кроз бараку иде срединном дугачак ходник за пролаз; са једне и друге стране ходника су поређани, у хоризонталним редовима, дуги редови четвртастих удубљења, а таквих је редова по неколико, постављених једних изнад других. У свакоме од удубљења виси обешена по једна постеља од јаке

мреже, са широким окцима (хамак), и то је стан за по једног радника.

Риба се лови, соли и суши од почетка пролећа до краја октобра. По свршеном лову бродови се враћају у своја стална пристаништа; рибарски алат и прибор износе се из брода, и кад је све то предано бродовласнику, прегледа се обрачун између овога и рибара. При том се поступа на овај начин (што вреди само за локалне рибаре), регулисан краљевском уредбом од 1745 године, а која и данас важи: подели се процењена вредност рибе на три једнака дела, па два дела припадају предузетнику, а један део рибарима. Тај рибарски део подели се на једнаке делове, тако да и од њега предузетник дигне два дела, рибарски мајстор, који рукује послом на мору, један део и једну четвртину; сваки од рибара добије по један део, новајлије у послу по три четвртине једнога дела, а мали на броду половину дела. Предузетник, после извршеног обрачуна, даје рибарима напојницу, чији износ зависи од успеха у лову и од његове добре воље. Пошто се обрачун прави пре него што се риба прода, једна нарочита уредба, донесена још у време кад су почели долазити досељеници из Европе да у овим водама лове рибу, — уредба која такође и данас важи — одређује да се обрачун прави према средњој цени рибе, котираној на острву Сен-Пјеру.

У време кад се почне правити обрачун, појављује се кредитор, који је и предузетника, и рибаре, и њихове породице, кредитирао за све време трајања риболова. Са предузетником он лако излази на крај; ту је све рађено написмено, по требовању, и ту не може бити спорова. Али друкчије иде ствар са рибарима, који, немајући ништа написмено, оспоравају и цене онога што су узи-

мали они и њихове породице, и количине тога. А поред свега тога што рибар, кад се даје на кредит, троши без мере, тачно је и то да га кредитор намамљује на трошење и на куповање и онога што ни њему, ни породици, није баш од преке потребе. Спорови се често завршују пред судом, а овај је увек више на страни рибара, бришући немилосрдно из обрачуна дуговања оно за што нађе да није била прека потреба, и за шта зна да је купљено само на наваљивање кредитора у згодном тренутку.

Поред овде описаног риболова у већем стилу, становници Њу-Фундленда обављају и тако зване мале риболове, са мањим рибарским лађицама на једра, или са малим мотором, у којима су 2—4 рибара. Лађица полази у лов изјутра и враћа се увече у своје пристаниште, доносећи увек доста велике количине рибе. Тај риболов не захтева велике капитале; стога се он све више развија, а нарочито риболов са моторном лађицом, која иде брже и сигурније од једрењака и окретнија је од овог, па се са њом губи мање времена при кретању, а доноси се више рибе. Таквих је мањих локалних рибарских предузећа врло много на Њу-Фундленду, као и на острвима Сен-Пјер и Миклон.

„СА ОКЕАНСКИМ РИВАРИМА“

ПО ОСАМЉЕНИМ ОСТРВИМА ЈУЖНОГ ИНДИСКОГ ОКЕАНА

ОД ФРАНЦУСКЕ ОБАЛЕ ДО МАДАГАСКАРА

Ове 1935 године моји сапутници и ја преживели смо две зиме једну за другом, без лета које би их раздвајало. Једну обичну, редовну и мирну, сваки у своје месту; другу заједничку, пуну авантура. Ову смо другу зиму имали у време кад бисмо се сви, у редовним приликама, одмарали од послова и тражили заклоне од жарких летњих дана. Њу смо, међутим, провели у далеким морима од којих почиње јужна поларна област и где средина зиме пада у време кад је у нашим крајевима средина лета. То ће, вероватно, бити и моје последње прекоморско путовање. Посао, отпочет 1931 и 1934 године у северној поларној области, довршен је овога пута у јужној области. Поред тога, оно што сам за свога века нарочито волео видети, виђено је, и више нема потребе за путовања овакве врсте.

Крајем пролећа ове године наш засебан брзи брод опет нас је носио у далеке крајеве у које смо хитали, не задржавајући се онде где се доспева лако и угодно кад се за то има обичних материјалних средстава. Немам интереса овде се забављати описом обичног путовања

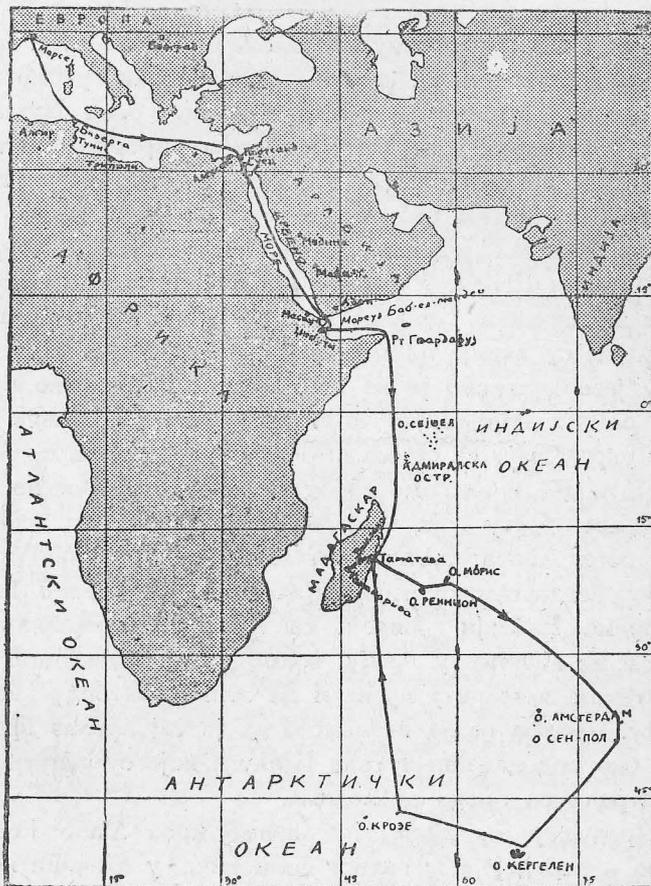
од Марсеља преко Средоземног Мора. На путу смо се сретали или укрштавали са великим прекоморским бродовима компаније Messageries Maritimes који одржавају редован саобраћај по обалама тога мора до Суецког Канала, као и са другима који су се враћали из даљних, али путницима приступачних крајева Индиског Океана, долазећи из Египта, италијанске, француске и енглеске Сомалије, са Мадагаскара, острва Реинион и острва Маурициус. Сретали смо и стизали енглеске бродове који путују за Индију, или се враћају из ове, као и теретне бродове разних народности, натоварених робом из Европе, или продуктима удаљених колонија.

У Пор-Саиду мора се сваки брод задржати због формалности које треба испунити за пролаз кроз Суецки Канал и плаћања такса за пролаз. Ту смо одмах били опкољени чамцима продаваца простирача, чипака, воћа, поштанских карата и марака, као и мењачима новца и домороцима који се нуде за вође. Одмах настаје погађање и ценкање које почиње са астрономским цифрама, а свршава се често са по којом десетином франака. И кад брод већ пође у канал, чамци још иду за њим, а веслачи прстима показују цене по којима нуде робу.

Ушавши у канал, брод је брзо прошао поред Лесепсове статуе, која као да руком позива бродове да пролазе. Иде се лагано, прописном брзином од тринаест километара на сат, да се од таласа које би правио брзи брод, не би обурвала пешчана обала и правила плићак који би закрчавали бродовима пут. Са обе стране канала отегла се недогледна пешчана пустиња, у облику дуна од песка. С времена на време спази се у даљини по која омања оаза или караван од натоварених камила.

Затим се укаже Ел-Кантара, оаза са нешто мало кућа и великим тргом на коме каравани везују своје

камиле. То је месташце мост између Египта и Арабије, између Африке и Азије. Преко њега је некад водио прастари каравански пут. За време светског рата

Карта пређеног пута 1935 г.

њега је чувала енглеска војска од Немаца и Турака који су имали намеру туда проћи за Каиро. Видели

смо и трагове понтонског моста који су ови почели постављати, па су у томе били спречени.

Од Пор-Саида до близу Ел-Кантаре протеже се велико језеро Мензалех. Од Ел-Кантаре полази железнички крак за Палестину. Паралелно обали канала виде се упоредо железнички насип и асфалтирани аутомобилским друм. Не заустављајући се нигде, брод пролази поред Исмаилије, при чему се види скромна кућа у којој је, за време изградње канала, становао његов творац Лесепс. Затим се указује огромно проширење: то је језеро Тимзах, једно од горких језера кроз која пролази Суецки Канал. У Исмаилији су данас канцеларије Друштва Суецког Канала; некада је ту водио главни пут којим су хације из Африке ишле за Меку. На уласку у језеро чекало је на наш пролазак мноштво бродова разних народности који путују за Пор-Саид, па се ту укрштавају са онима што иду у супротном правцу.

По подне пролазимо поред Серапеума, где се некад, на једноме брегу који се једва назире, налазио велики храм бога Аписа. Затим наилазимо на Велико Горко Језеро, негдашњи рукавац Црвеног Мора, преко кога су, према Библији, Јевреји са Мојсијем прегазили и прешли из Африке у Азију, пошто су последњу ноћ на египатском земљишту провели на оближњем брду Пикахироту. Сматра се за вероватно да је тај прелаз преко мора био код данашњег села Шалуф, које су сапутници посматрали са брода догледима.

Продужује се даље; пролазимо кроз Мало Горко Језеро и поред једног ратног споменика, у близини кога са лупњавом раде неколико огромних багера, продубљавајући канал ради сигурнијег проласка бродова. Прошавши поред лепога, китњастог места Тефлик, брод је стигао у Суец, јужни излаз из канала. Дужина канала изно-

си 164 километра и бродови га прелазе просечно за тринаест сати.

После задржавања од неколико сати у Суецу, брод је пуном брзином запловио у Црвено Море. И у каналу, где није било ни најмањег ветрића, била је неиздржљива врућина. А шта да се каже за Црвено Море и за оно што нас је тамо чекало? Ту више нису помагали ни многобројни вентилатори на броду; не помажу ни појутварани прозори и врата, ни најлакша одећа, ни стајање на кљуну брода, ни промаха од брзине овога. Али све се то трпељиво подносило у нади да ће бити друкчије кад се буде изашло из пакленог котла у океан, где бар неће више бити врелих пустињских ветрова.

Пловећи тако на југ, сагледали смо у даљини, на левој страни, Мојсијев Синај. Много доцније и јужније назирале су се високе и простране нубиске планине. Код групе острва и острваца, наспрам Масауа препречавамо пут једноме оригиналном једрењаку пуном света, са јако уздигнутим предњим и задњим крајем, за који нам је речено да врши кријумчарење и продају робова из Абисиније и Еритреје за Јемен.

Прошавши поред варошице Асаб, преко које мноштво једрењака и чамаца одржавају саобраћај између Еритреје и Моке у Јемену, наилазимо на јужна врата Црвеног Мора, на мореуз Баб-Ел-Мандеб, из кога се море проширује најпре у Аденски Залив, па затим у неизмерни океан. У мореузу се испречило енглеско острво Перим, које брани пролаз и за које је везана позната историја о томе како је оно дошло у руке Енглеза. Према тој историји, дотле пусто, безначајно острво било је без икаква интереса све до почетка грађења Суецког Канала. Кад је 1857 одлучено то грађење, француска влада је нашла да ће јој то острво бити од користи као

складиште угља за бродове, за саобраћај који ће се неминовно поред острва развити. Стога она пошаље једну флотилу, са задатком да, обишавши Африку око Предгорја Добре Наде, уђе у Индиски Океан, из овога у Аденски Залив, па да заузме острво Перим за француску државу. Пре но што би извршио поверену му мисију, адмирал који је командовао флотом пристане у Адену, где буде од енглеског гувернера, заједно са официрима, позван на забаву. Забава је трајала до зоре, а кад је сутрадан адмирал са својим бродовима стигао на Перим, затекао је на њему већ истурену енглеску заставу, коју је поставио, на који час пре тога, из Адена те ноћи изаслат енглески ратни брод, предухитривши у томе француску флотилу. Адмирал је тада, забринут због неизвршене мисије, потражио у близини друго место за складиште угља, и нашао га на сомалиској обали; на томе је месту данашња лепа и културна варошица Џибути.

У Џибути је морао наш брод стати да би се снабдео горивом и свежеом храном. За оних 2—3 сата, што је ту провео, путници су разгледали лепу варошицу, свратили у модеран хотел, Hotel de France и видели железничку пругу која води за Адис-Абебу.

Кренувши из Џибутија, брод је окренуо правцем на исток, запловио у Аденски Залив, па пошто је обишао Предгорје Гвардафуј, крајњу североисточну тачку италијанске Сомалије, запловио је у пространи Индиски Океан, из кога више недељама нећемо излазити и који ће нас одвести у далеке области, мету нашега путовања.

Обишавши предгорје, брод је опет променио правац и упутио се на југ. После форсиране пловидбе од неколико дана, између многих острва на која се наилазило, угледали смо на далеком виду крајњи северни врх великог француског острва Мадагаскара. Држећи се

источне обале острва, брод је прошао поред доста живог пристаништа Диего-Суарец, на његовом североисточном крају, и убрзо затим стигао у главно пристаниште Мадагаскара, Таматаву. Дотле смо путовали шеснаест дана и прешли око 12.000 километара.

Мадагаскар је последња етапа где ћемо још имати додира са културом. Прва свратишта, на која ћемо после дугих, монотних дана путовања наићи продужујући даље на југ, биће удаљена, хладна, осамљена, у бескрајности забачена пуста острва и острвца, далеко од сваке саобраћајне пруге и до којих никаква култура још није допрла.

Велико француско острво, на коме нам се требало одморити и прибрати за оно што нас од тада чека, веће је од целе Француске. За острво се сматра да је некада било везано не за афрички континент, од кога је удаљено свега 140 километара, већ за Аустралију, од кога је удаљено 7000 километара. О томе сведоче и геолошке чињенице, и флора острва, и фауна, и његово становништво. Птице, рептили, инсекти, немају ничега заједничког са онима у Африци. Урођеници нису ни налик на афричке црнце; то су Малгашки азиске расе, који су се на острво доселили пре много векова и који имају и свој нарочити, малгашки језик, различан од црначког. Ма да се острво налази потпуно у тропској области, и ма да је на његовим обалама врло висока температура, клима је у унутрашњости острва врло умерена, пријатна и сасвим различна од афричке.

Лепо и живописно пристаниште Таматава, у коме морамо провести 2—3 дана ради снабдевања брода, има око 15.000 становника. Дању је на њему мало света, због неиздржљиве обалске топлоте; предвече све оживи и онда се сретa мноштво носила и двоколица у ко-

јима урођеници носе или возе имућније становнике. Ви-
соке палме и кокосова дрвета око кућа дају им пријатну
хладовину. Урођеничке куће су дрвене, увек обојене,
са терасом свуда унаоколо.

Типови Малгаша

Од Таматаве води у унутрашњост железница нор-
малног колосека, до главне вароши острва, Тананариве,
у коју се стиже за четрнаест сати путовања кроз про-
стране пашњаке, бујне шуме, кланце и џунгле. То је
лепа и романтична варош са 70.000 становника, изгра-
ђена на броду од 1300 метара надморске висине, за чије

смо разгледање имали један дан времена. Урођеничке куће, са својим дречећим бојама и окружене дрветима, изгледају издалеке гледане као да стоје једна преко друге на обронцима брда. При врху брда виде се две велике и лепе зграде, палата првога министра и негдашњи краљичин двор, данас претворен у етнографски музеј, са величанственим изгледом на околину. Улице су праве, широке и чисте. Варош је пуна вртова, са тропским растињем (палме, бамбуси, кактуси, бананова дрвета и др.). У вароши има неколико пространих и богатих снабдевених тргова, који се разазнају издалека по великој граји коју чине продавци нудећи и хвалећи своју робу.

Колонизирање Мадагаскара почело је још у седамнаестом веку, али испрва без великог успеха. Први су стварни успеси постигнути кад је 1831 године на острво дошао предузимљиви француски авантурист Жан Лаборд. Он је успео да се допадне тадашњој краљици острва, која му је дала могућност да развије своју не-обичну активност. Краљица му је ставила на расположење више хиљада робова за техничке радове на острву и он је то обилато искористио. Прокрчио је и саградио путеве, подигао мноштво фабрика за оружје, муницију, стакло, свилу, грађевински материјал и друго. И данас се на острву показују посетиоцима остаци његових високих пећи за топлеење гвожђа, као и рушевине од његових фабрика.

После смрти великога колонизатора, који је умро на острву окружен својим творевинама, нестало је добрих односа између насељеника и урођеника. Чести сукоби и борбе на острву дали су повода одлуци француске владе 1883 године да француска ратна флота бомбардује Таматаву. Огорчене борбе са урођеницима трајале

су две године; оне су завршене тиме што је 1885 године проглашен протекторат Француске над острвом.

Године 1894 понова је избила побуна урођеника. Она је потпуно угушена 1896 године, кад је француска војска ушла у престоницу Тананариву; тада је Мадагаскар законом проглашен за француску колонију. Краљица Ранавалона била је збачена и интернирана на острву Реинион.

Генерал Галиени, који је побуну угушио, успео је да потпуно умири урођенике и да од некултурног острва створи једну од најнапреднијих француских колонија. Обратио је нарочиту пажњу на развитак земљорадње на острву, а нарочито интензивне културе главнога продукта, пиринча, поред гајења шећерне трске, кафе, ваниле и др.

Али највеће богатство Мадагаскара лежи у огромним чопорима нарочите врсте говеда са грбом (Зебус) и у непрегледним шумама које се интензивно експлоатишу. Према попису стоке, на острву има преко осам милиона само говеда (поред оваца и свиња), што чини по два грла на сваког становника. Поред јаког извоза живе стоке, годишње се у кланицама на острву преради преко пола милиона комада говеда, а извози се око осам хиљада тона кожа.

Јака је и рударска индустрија, у којој се нарочито истиче индустрија графита првокласног квалитета. Извози се, за потребе електричне и електрохемиске индустрије, око 15.000 тона графита у све делове света.

Са Мадагаскара је нас троје сапутника понело једну непријатну успомену. Као и у многим другим тропским крајевима, природа која је издашна у лепотама и привлачностима, дала је у исто време и мноштво не само не-

пријатних, већ и шкодљивих, па и смртоносних ствари које те лепоте и пријатности кваре. На острву има опасних животињица на које се у нашим крајевима не би ни пажња обратила, али које могу учинити да се рђаво прође ако се на њих наиђе. Један сићушан, скоро невидљив божји створ, урођеницима добро познат инсект, а о коме дошљаку и не пада на памет да води рачуна, својим уједом производи непријатне и опасне последице, од којих се кашто лечи само хируршки. На острву се одвајкада за то зна, а познаје се и лек, али дошљак о свему томе нема ни појма.

Инсект је, у џунгли кроз коју смо пролазили идући из Таматаве у Тананариву, изабрао нас тројицу. Последице су се показале тек кад смо се вратили на брод. Оне су за једнога од сапутника биле фаталне и он је оставио своје кости на острву. Други, побојавши се за живот, одмах је прешао на брод који је истога дана полазио за Европу. Трећи је, у јакој грозници која је наступила као последица уједа, продужио са осталим сапутницима пут на југ, са кога се ипак вратио са читавом кожом.

Напоследку има кога ће интересовати и то, да је сад, пре неки дан, један аероплан прелетео из Париза до Тананариве за педесет седам сати. Тај пут износи 12.000 километара, а редован брзовозни брод га прелази за 20—25 дана путовања. Француски авијатичари Женен и Робер полетели су из аеродрома Бурже код Париза у среду 18 децембра, у 10 и по часова ноћу, прелетели Средоземно Море, спустили се у четвртак у Сирији да би прегледали мотор, па одатле, преко Мозамбика, стигли у Тананариву у суботу 21 децембра у 8 часова изјутра, постигнувши тиме један од великих светских рекорда.

ОД МАДАГАСКАРА ДО ОСТРВА АМСТЕРДАМ И СЕН-ПОЛ

Отиснувши се из Таматаве, брод се упутио на исток, у правцу острва Реинион. На острво је стигао за двадесет и пет сати. Оно се налази на 20⁰ јужне ширине и 52⁰ источне дужине, а има потпуно тропски карактер. Елиптичног је облика и има површину од 268.000 хектара. Издиже се високо над морском површином; његове стране висоравни достижу 2000 метара висине, а поједина брда и 3000 метара. Окружено је као индиго плавим морем, које са белим, кречњачким обалским стенама даје веома живописну слику.

Морепловци седамнаестог века дали су острву име раја (острво Еден); његова романтичност је инспирисала многе француске песнике, између осталих Леконт Делила, који је на острву и рођен. Бујна тропска вегетација, при свему томе што је клима умерена; чисто плаво небо, каткад проткано као снег белим облачићима, изванредно лепа брда, као у Швајцарској, и друге романтичности привлаче оне који на њему налазе идеални санаторијум. На њему је врло напредна и културна колонија, која је Француској дала значајних личности на пољу науке, књижевности, технике, морепловства и др.

Острво припада Француској. Има два већа пристаништа: Сен-Дени на северној и Сен-Пјер на јужној обали. Заставши за једно кратко време пред овим јужним пристаништем, окренули смо поред јужне обале острва и вароши Сен-Жозеф на северу-исток, у правцу енглеског острва Маурициус, крајње станице бродова на редовној бродарској прузи којом смо дотле ишли а на којој, са својим великим и удобним путничким бродовима, ради француска компанија Messageries Maritimes.

Острво Маурициус се налази на пола пута што води од Предгорја Добре Наде за Јаву. Оно је најпре припадало Португалцима, па су га од ових преотели Холанђани, начинивши га базом за снабдевање својих бродова који су из Европе, обишавши Африку, путовали у њихове колоније у Индији, или обрнуто. Доцније га је заузела француска компанија Источне Индије, па је најпосле припало Енглезима у чијем је припадништву и данас.

Брод је само прошао поред острва, да би се избегло губљење времена око енглеских лучких формалности кад бисмо се искрцали, па се одатле упутио пуном брзином на југоисток, у правцу острва Амстердам и Сен-Пол, која су била један од циљева овога путовања. Она су удаљена од Мадагаскара око 3000 километара, што чини нешто више од половине растојања између Хавра и Њујорка.

Путем, којим ће се одатле пловити, неће се више сретати никакав брод, нити ће се са њиме укрстити. Међутим, раније, у време једрења, ту су се често сретали и укрштавали бродови који су из Европе ишли у аустралиске или индиске воде, или обратно. Тада се морала обилазити Африка са западне и јужне стране; пловна пруга што везује Предгорје Добре Наде са поменутиим областима, пресекала је пругу што води од острва Маурициус на Амстердам и Сен-Пол.

У та стара, романтична времена, такво путовање било је читава једна вратоломна историја. Оно је трајало месецима, кашто и по годину дана, па и више, и било је испуњено непредвиђеним и необичним доживљајима и авантурама. Све што океан може да приреди морепловцу, овај је на дугоме путовању имао стотине прилика да искуси, често и по цену свога живота. А

кад је све то срећно пребродило, брод је наилазио на морске пирате, који су крстарили по океану напрежући очи да у даљини, на видiku, спазе свој плен. Требало је имати много среће па да се све те опасности преброде и доспе у далеки крај куда се пошло.

Али, и без таквих опасности, тадашња прекоморска путовања нису била ни налик на данашња. Бродови једрењаци, са ретким изузецима, нису били удешавани за путнички саобраћај. И највећи бродови били су саграђени за пренос товара, европске робе или продуката колонија; о путницима се, у највећем броју случајева, водило рачуна само утолико уколико је на броду, пошто је натоварен, преостало места на расположењу. Брод је могао имати по коју уску и неудобну путничку кабину. Ова је била резервисана за најугледније путнике; остали су морали сами тражити какве било од ветрова и непогода заклоњене кутове на броду, просторе између помила бродске ужарије, између сандука, бала и буради на палуби.

Пошто у то време није било ни конзерви, ни хладњаче на броду, поглавита храна била је усолјено месо, пасуљ и бисквит. А како брод није недељама, па и месецима, пристајао у места где се могло набавити нешто свеже хране, морала се употребљавати и храна која се на тропским припекама увелико почела да кварити. Вода за пиће, пошто на броду у то време није било апарата за дестилацију морске воде, морала се на пут носити у буради. Кад је због неповољних ветрова и бура путовање постајало дуже но што је при снабдевању брода било предвиђено, несташица воде приморавала је капетана да смањује количину течности која се додељивала појединцима на броду, а то је смањивање понекад ишло дотле, да је међу сапутницима долазило

до ютимања, туче, па и до међусобног убијања. Али, и кад је путовање текло нормално, тропске врућине су чиниле да се вода уквари. Болести су тада чиниле своје и брод се претварао у пловну болницу, а океан у гробницу. И нека се замисли како је све то морало изгледати на обичноме једрењаку који, као што је то бивало у прошлим вековима, није премашио коју десетину или највише коју стотину тона, па није на њему могло бити места ни за кретање путника и морнара по броду! Како је морало бити онима који су у маломе кориту, на трговачким, гусарским и пиратским једрењацима, мало већим од обичних чамаца, месецима лутали по океанској пучини, по узбурканој, уморасаној пустињи, принуђени да непрестано, и дању и ноћу, и по најгорем времену, и по најбешњим бурама, без икаквог заклона, маневришу ужаријом и једрима, привезани за катарку да не би били однесени валовима који препљускују брод, бришу све што на њему нађу и играју се са њиме као са ораховом љуском!

Стари једрењаци су били саграђени од дрвета и брзо су трунили по тропским водама по којима се путовало или крстарило. Корито брода под површином воде убрзо је бивало превучено слојем морских биљака и шкољкама што су на њега нахватале и успоравале броду ход. Тада би почињало и труљење корита које би и црви почели бушити. Вода је у танким млазевима продирала у унутрашњост брода и морала се без одмора, и дању и ноћу, избацити простим исполцем из брода; рупе су се морале затварати, а брод изнутра крпити и калафатирати. И то се све морало радити баш онда кад је то најтеже, у време бура и оркуна, када је била опасност да брод буде потопљен, а кад се у томе није смело ни тренутка застати.

Данашњи парни бродови беже доста брзо пред локалном буром и често за времена излазе из опасне зоне. Кад их бура захвати, зна се да ће се моћи из ње извући, захваљујући томе што им је кретање независно од ветрова. Стари једрењаци данима и недељама нису могли изаћи из такве зоне, јер су се морала спуштати једрила да их ветар не би поцепао, или да не би покрхао катарке, или преврнуо брод. Брод неуправљан, јер крма нема ефекта кад ветар не нађе раширена платна, или је стајао у месту и био игра бесних таласа, или је наносен на подводне стене о које се разбијао и тонуо са свим што је на њему. А за све време опасности на броду су се развијале болести што долазе од оскудице и лоше хране и прекомерне употребе алкохолних пића.

Све је то било у добром смислу измењено откад су се, у току прошлога века, почели градити гвоздени, модерно саграђени и за дуга путовања добро опремљени, велики једрењаци *клипер*. Путовање је постало лакше, угодније и брже. Један је такав клипер 1855 године по повољном ветру препловио Атлантски Океан са просечном брзином од 34 километара на сат. Други је прешао пут од 780 километара за двадесет и четири сата. Уговором о поштанском саобраћају између Енглеске и Аустралије, преко Предгорја Добре Наде, предвиђено је путовање од 65 дана, а први клипер који је имао да под тим условом изврши путовање, извршио га је за 63 дана, са 700 путника, 1400 тона робе и 350 поштанских врећа. А што се тиче удобности на броду, то је ствар релативна. Оно што се пре педесет и више година сматрало као удобност и луксуз, данас је најобичнија ствар без које је тешко и замислити какво иоле дуже путовање.

Али и такви једрењаци ишчезавају; ветар замењује пара или Дизел-мотор. Истина је да се и данас може по морима срести по који старински једрењак или модерни клипер, али то служи још само за товари. А вреди се сетити да је, за дуга путовања, једрењацима дошао главе баш овај пут којим ми сад идемо. Очеvidно је да су у смени једрењака машинским бродовима играли улогу и разноврсни други разлози, али поред њих се прекоокеански једрењак могао одржати и радити још за дуго време. У мноштву случајева не игра улогу време за које ће се путовати од полазне станице до мете путовања, већ тражња да се путовање изврши са што мање трошка. За дуге путеве једрењаци имају у томе погледу неоспорно преимућство, јер их погонска снага, ветар, не стаје ништа и не захтева никакво нарочито стручно и добро плаћено особље, док машински бродови морају бацити читав капитал на гориво, мазиво машина и за потребно машинско особље.

Али се то мења кад је у питању путнички или ма какав брзозовни саобраћај, при коме се тражи на првом месту да се за што краће време и са што мање путних авантура стигне с места на место. Па и ту би се бар модерни једрењаци могли такмичити са машином да није 1869 године отворен и предат јавном саобраћају Суецки Канал. Каналом се не могу користити једрењаци, а он, међутим, скраћује пут до Индије за неких 8000 километара, тј. за неколико недеља путовања једрењаком. Па пошто се саобраћај тим путем неочекивано развио, а био је могућан само машинским бродовима, то су бродарске компаније бацале велике капитале на грађење и усавршавање таквих бродова и та се грана индустрије брзо и необично развила. Парни колоси, којима се данас преброђују океани, не би били

ово што су, да пут за Индију и Аустралију није дао моћан потстрек индустрији брзог, удобног и сигурног путсвања. Тај је потстрек учинио да машински бродови истисну и најбоље једрењаке у путничком и теретном саобраћају, оставивши им само нешто посла у изузетним приликама.

Природно је, дакле, што на путу не срећемо једрењаке који би вршили какав редован саобраћај. Тако исто је природно што не срећемо ни рибарске једрењаке: честе и јаке буре и оркани у Индиском Океану, као и немогућност да се уловљена риба ма у каквом облику превезе у исправном стању до потрошачких места, чине да је велики риболов у овим водама немогућан.

Али нисмо сретали ни парне бродове, јер овуда никога не води пут. Тако је испало да се за време тог путовања, осим неба, воде, делфина и ајкула које су стално пратиле брод, није могло ништа видети, па ни морских птица које занимају путнике у великој доколици. Пут је био и сувише удаљен од најближе земље да би се птице толико удаљиле од какве обале.

Четвртог дана непрекидног путовања сагледали смо у даљини белу водену пару која се издиже високо над морском површином, за коју се одмах знало да означава острво обавијено маглом, па према томе да је то острво Амстердам. После једнога часа пловидбе брод је био у непосредној близини острва, на коме су се кроз маглу ипак могле назрети стеновите обале.

На острво смо наишли са његове северне стране. Знало се да је најподесније место за пристајање Рт Хоскен, крајња североисточна тачка острва, па смо га убрзо нашли и бацили котве на стотинак метара од самог његовог врха, коме се чамцем може лако прићи и ту изаћи на суво кад нема јаких ветрова. То је место

унапред познато ретким посетиоцима острва и они увек на њему пристају. Место се због тога и назива пристаништем острва, ма да ту нема ни трага од каквог пристаништа.

ДОДИР ОСАМЉЕНИХ ОСТРВА СА СВЕТОМ

Далека острва Амстердам и Сен-Пол налазе се усред Индиског Океана, на пола пута између Јужне Америке и Аустралије. Кад се долази са Мадагаскара, прво се наилази на Амстердам ($37^{\circ} 50'$ јужне ширине и $77^{\circ} 34'$ источне дужине), па онда, на осамдесет километара јужније од њега на Сен-Пол. Пошто су та два осамљена острва тако мало удаљена једно од другог, нико од оних које је пут навео на једно од њих, није пропуштао отићи и на друго. Њихове историје су тесно везане једна за другу; она су се сматрала скоро као једно.

Оба се острва налазе на путу бродова што прелазе Индиски Океан идући од Предгорја Добре Наде у Аустралију, и обратно. Некадашњи једрењаци, идући тим путем, радо су пролазили поред њих да би се уверили да су на добром путу и да би се контролисали капетанови рачуни о кретању и положају брода. Данашњи парни бродови, напротив, избегавају та увек маглом обавијена острва, због опасности од њихових подводних стена.

Да та острва постоје знало се је још од првих почетака морепловства између Европе и Аустралије. Магеланови другови, враћајући се у Европу под командом Себастијана Дел Кањо, спазили су кроз маглу, 18 марта 1522 године једно повелико и над морском површином високо уздигнуто острво, на сред океана, али нису могли на њега изаћи. Скоро на један век доцније, године 1617,

холандски брод *Zeewolf* наишао је, опет по густој магли, на јужније и мање од два острва, које није било обележено на тадашњој моринској карти. Он је острву дао име свога брода, али тај назив није остао. Гувернер Аустралије, Ван-Димен, прошао је 17 јула 1633 године између два острва, па је једноме од њих, већем и севернијем, дао име свога брода *Нови Амстердам*. Име *Сен-Пол*, дато мањем острву, дао је један португалски морепловац, прошавши поред њега, крајем шеснаестог века, бродом који се звао *Santo Paulo*.

У моринским анализама забележено је и то, да је 1696 године холандски морепловац Вилем Ван-Фламинг дошао на острво Амстердам да потражи посаду једног холандског брода који је на неколико месеци пре тога пошао из Холандије на острво Јаву, па се у околини Амстердама разбио о стење и потонуо. Имало се наде да се бар један део посаде спасао на острву, али се показало да то није био случај и да нико са потонулог брода није изнео главу.

За неко време после посете Фламинговог брода сматрало се да је холандски морепловац и пронашао острво Амстердам. Тачно је, међутим, само то да је он први изашао на острво и прокрстарио га у свима правцима, тражећи узалуд бродоломнике. Ниједан се морепловац пре њега, наишавши на острво, није смео искрцати због густе магле којом је оно увек обавијено и бојазни од неиспитаних и необележених подводних стена око његових обала. Фламинг је оставио и доста тачан опис оба острва, Амстердам и Сен-Пол, а нарочито детаљан опис овога другог острва, на коме се задржао дуже но на првоме.

Од краја седамнаестог, а нарочито од друге половине осамнаестог века, почели су на острво пристизати ловци

китова и фока, којих је у то доба било у тој области у великом изобиљу. То је продужено и кроз цео деветнаести век, а у коликој се мери обављао лов у тим водама, може се оценити из тога, што је с времена на време француско министарство морине слало у ту област по који ратни брод да заштићава француске китоловце од ловаца других народности. Слично томе је чинило и енглеско министарство за своје људе.

Године 1792 једна француска експедиција под командом племића Д'Антракасто дошла је на острво Амстердам у циљу да потражи трагове једне раније, опет француске, експедиције, под командом Ла-Перуза, од које није било ни трага ни гласа. Ова истражна експедиција није се могла искрцати на острво због његових подводних опасности, али је, њен вођ, са својим друговима, израдио овлашну карту острва и прикупио о њему податке који су се доцније показали као тачни. Он је тада запазио да је целу источну обалу острва опустошио ранији пожар, и закључио да су овај проузроковали ловци китова, што се такође доцније показало као тачно.

На годину дана доцније, два енглеска брода, под командом лорда Макартнија, а која су путовала из Енглеске за Кину, бацила су котве пред острво Сен-Пол. Лорд је изашао чамцем на острво, прокрстарио га у свима правцима, нашао на њему мноштво врелих извора и језераца и био необично изненађен кад се у унутрашњости острва одједном нашао пред неколицином великих људи, Европљана. Међу њима је био француски бродски капетан Перон, који је на острво био избачен са своја четири морнара, са брода којим је командовао. Капетан Перон је на острву провео нешто више од три године; за то време су се његови пратиоци међу

собом поубијали, а последњи је умро. Они које је лорд срео у друштву капетана, били су неки бродоломници.

Капетан Перон, коме је, кад га је избацила на пусто острво, посада његовог брода дала пушку и нешто муниције, проводио је своје дуго време ловећи фоке које су ту у одређено време долазиле на одмор. Пред тај сусрет са лордом Макартнијем, енглески ловци фока, који су били наишли на острво, отели су му преко осам стотина кожа од фока, које је он био сложио у једној пећини. Време кад није ловио употребљавао је на израду једне врло тачне карте острва и на описивање својих доживљаја. Књига је изашла 1824 године; у њој се налази мноштво тачних посматрања о клими на острву, његовој флори, фауни, вулканским појавама и др. Чудно је, међутим, то што је он у својој карти и у опису острва побркао имена Амстердам и Сен-Пол, па наместо овога другог ставио прво име. То је, међу тадашњим морепловцима, који дотле нису били у тим водама, причинило пометњу и забуну, тако да су често једно од два острва узимали за друго.

Године 1820 енглески брод Clyde искрцавши један део своје посаде на острво Сен-Пол да би га прокрстарили и видели шта на њему има, наишао је на једног француског осамљеника који је ту сам самцит ловио и сушио рибу, па је исушену предавао рибарском броду који је нарочито за то долазио из Реиниона на острво једанпут годишње да ту рибу прими.

Међутим, до године 1843 острва Амстердам и Сен-Пол нису припадала никоме. Ловци разних народности, француски, енглески, дански, норвешки а понајвише америкашки долазили су у њихове воде и несметано ловили. Међу њима су избијали чести сукоби, па и битке, при чему се дешавало и то да брод победилац преотме

целокупан продукт лова од побеђенога. Ради заштите француских ловаца, гувернер острва Реинион изаслао је 1843 године у те воде ратни брод *Olympre*, са омањом посадом од маринских стрелаца, која се била улогорила на острву Сен-Пол.

Прво присвајање оба острва од стране Француске извршено је јула 1893 године. Од тога доба, а у време ловачке сезоне, на острва долази сваке године велики број рибара, ловаца фока и китоловаца, у групама или појединачно, који у околним водама обављају свој посао.

Од половине деветнаестог века на острвима су учестале и посете научних експедиција разних народности, које су или имале какав нарочити научни циљ, или су само ту свраћале наишавши на њих на својим даљим путовањима. Прва од њих била је аустриска експедиција од 1857—1859 године, на броду *Novara* под вођством фон Вилерсторф-Урбера. Он је најпре наишао на острво Сен-Пол, на коме се један део учесника тада улогорио и провео на острву, испитујући га, време од 19 новембра до 6 децембра 1857 године. Наишавши на дан 7 децембра на острво Амстердам, брод је ту спустио котве, али није смео приближити му се, не познавајући његове подводне стене. Учесници експедиције нису у тај мах знали да се на североисточном крају острва налази подесно место за пристајање брода и искрцавање на суво, па су се морали задовољити тиме да по лепоме сунчаном дану чамцима дођу под високе усправне стене на обали и успужу се уз ове. Стога и опажања, која су отуда донели, нису од велике вредности.

Године 1873 на острво Амстердам је наишао енглески брод *Rea* 1. Капетан брода и његов први официр обишли су чамцем целу обалу острва, саставили тачну карту његових контура и наишли на обали место на

коме је најлакше изаћи на острво. То је место поменути Рт Хоскен, крајњи североисточни врх острва, који носи име свога проналазача, првога официра на енглеском броду.

Године 1874 дошла је на Сен-Пол француска астрономска мисија, са бродом *Dives*, са задатком да одатле посматра прелазак планете Венере преко Сунца. Шеф експедиције био је тадашњи бродски официр, потоњи француски адмирал Муше. Међу учесницима био је и париски универзитетски професор, француски геолог Велен, који је, за време рада астрономске мисије, извршио врло пажљива геолошка испитивања на острвима и донео са собом у Француску драгоцене податке.

Острво Амстердам је у време доласка ове мисије која је ту радила од 23 септембра 1874 до 4 јануара 1875 године, било потпуно пусто. Професор Велен је био јако изненађен кад се одједном, идући својим послом, обрео пред великим чопором питомих говеда и свиња. Загонетка је доцније била одгонетнута: то је био размножен чопор који је ту заостао после сеобе на острво Реинион једнога Креола, становника острва Амстердама за време нешто дуже од године дана. Креол је ту био дошао са својом породицом и донео са собом све што треба за покушај земљорадње и сточарства на пустој острву. У томе је имао успеха, али га је неиздржљива и неизлечива неурастенија приморала да, после године дана бављења на острву, напусти све што је постигао и произвео, па да се са породицом врати на Реинион.

Године 1893 француски брод *Eure* оставио је на свакоме од два острва по једно складиште животних намирница за евентуалне бродоломнике. Складиште на острву Амстердам било је у близини поменутог Рта

Хоскен, на коме се једино и могло изаћи на острво. На Сен-Полу оно је било у једној пећини, у самоме вулканском кратеру; ту је тада остављено 600 килограма конзервираног меса, 500 килограма бисквита и доста одећа. Француски брод је ту затекао један велики рибарски брод који је у тим водама у тај мах ловио и солио рибу.

После тога су оба острва походиле две немачке научне експедиције. Прва је дошла 1899 године бродом *Valdivia*, враћајући се из јужне поларне области. Учесници експедиције, изишавши на острво Амстердам, били су бесно нападнути од подивљалих бикова, од којих су убили неколико комада ради обнављања свеже хране на броду. Друга је дошла 1903 године бродом *Gauss*, враћајући се такође из поларне области, у којој је пробавила пуну годину дана. Она се бавила на свакоме од два острва само по неколико сати. На Амстердаму је и она наишла на подивљала говеда, размножен и подивљали чопор напуштен од поменутог реинионског Креола; од њих је уловљено неколико комада за бродску потребу. На Сен-Полу је учеснике експедиције гостољубиво дочекао рибар Ерман са својим рибарским момцима. Он се ту био привремено населио, у околном мору ловио рибу, солио је па, по прилици која би му се указала, слао на острво Реинион.

За време светског рата 1914—1918 године био је престао сваки саобраћај са острвима Амстердам и Сен-Пол, која су за све то време, па и за неко време после рата, остала сасвим пушта. Први брод који је после рата на њих дошао, био је француски брод *Lozere* године 1926. Са бродом је дошла једна индустриска експедиција, коју је организовао и водио француску предузетник индустријских ловава Анри Босиер из Хавра. Његови

преци су били у своје време чувени ловци китова у северној поларној области. Од интереса је навести да је Хавр у размаку од 1855 до 1860 године послао у ту област двадесет бродова китоловаца. Почетком осамдесетих година прошлога века Французи су сасвим прекинули са тим послом и њихових компанија је било потпуно нестало; они су изумрли код својих кућа на француским обалама, где су се морали одати риболову. Последњи власник китоловног предузећа, стари ловачки бродовласник Емил Босиер, умро је после рата у Хавру, и пред смрт поклонио свој заостали алат и прибор за лов китова природњачком музеју у томе месту. Имао сам прилике, пре овога садашњег путовања, разгледати у музеју тај алат и прибор, обузет маштањем о златноме добу великог китолова и о пролазности онога што је у то време сматрано као неисцрпно.

Потомци Емила Босиера продужили су после неколико деценија индустрију својих предака, али на сасвим модерној основици. Непосредна последица испитивања експедиције са бродом *Lozère* било је оснивање једне моћне компаније за риболов, лов морских ракова и лов китова у водама јужног Индиског Океана. Компанија данас има свој велики парни брод *Austral* који преноси продукте лова на европска тржишта.

НА ОСТРВУ АМСТЕРДАМ

Острво Амстердам, које се често зове и Нови Амстердам, како је гласило првобитно дато му име, а на које смо изашли код рта Хоскена, напред помешаног јединог његовог с мора приступачног места, по тово је четвртасто, са површином од 50 квадратних

километара. Оно је без икаквих залива и заклонитих места за пристајање бродова, што чини да је на острво уопште и немогућно изаћи при мало узбурканом мору. Врло је брдовито и има брда која достижу висину од близу 1.000 метара.

Карта острва Амстердам

Западну обалу острва састављају усправне стеновите хридине, од којих су понеке високе и по 5—600 метара. На осталим странама земљиште се поступно спушта ка обалама, али се на овима опет завршује усправним хридинама високим до 100 метара. Ове оба-

вијају цело острво и чине га неприступачним, изузимајући једино поменуто место на њему. Не види се ни са које стране никакво острвце, али је под водом мноштво стена чији врхови кашто избијају на површину воде.

Земљиште се, идући од обале ка унутрашњости острва, непрестано пење и завршава се једном пространом централном висоравни од три километра ширине, чија је надморска висина нешто виша од 700 метара. На неким маринским картама то је претстављено у облику купастог брда чији би врх био у средишту те висоравни, што је сасвим погрешно. На висоравни су саме баруштине од киша, са подлогом од тресета.

Острво је вулканског порекла, али са потпуно угашеном вулканском активношћу. Ретко кад да није омотано густом беличастом маглом кроз коју покатакд вири, као у ваздуху, врх највишега брда на њему, на висини од близу хиљаду метара. Кише су на острву врло честе и обилне, а преко зиме оно је покривено снегом који брзо и потпуно ишчезне још у почетку лета. Клима је умерена, само су врло јаки ветрови.

На острву има и дрвета од којих понека достигну висину од 4—5 метара. Некада је имало и нешто шуме, али су ову сатрли ловци китова и фока. Иначе је оно пуно траве, коју је ветар положио по земљи, тако да је врло тешко по њој корачати.

Од крупнијих животиња има само фока, отарија и морских птица. У једно доба године на острво наилазе и чопори морских слонова. Са практичног, економског гледишта, највећи интерес острва Амстердам лежи у изванредном изобиљу риба и морских ракова (лангуста) поред његових обала и у мору око њега. Па и поред

свега тога оно је ненасељено, пусто, изузимајући време кад на њега наиђу, ради снабдевања, ловци китова или фока.

Рибари са острва Реиниона покушавали су ловити рибу у мору око Амстердама и хватали су невероватне количине рибе, али су морали одустати од таквог посла, јер је, изузимајући поменуто једино приступачно место, немогућно изаћи на суво и поставити рибарске бараке за прераду уловљене рибе. Ловци китова немају потребе излазити на суво, па се стога они још и могу задржати у околним водама. Они се искрцавају, и то само код Рта Хоскен, ради снабдевања водом за пиће, а ове на острву има у изобиљу, у облику језераца од кишнице, која погдешто и отичу у облику омањих поточића.

На једноме зиду, на рушевинама стана поменутог креолског досељеника, још се може дешифрирати један натпис из кога се види да су ту 1880 године неко време становали креолски рибари, вероватно са острва Реинион. Тако исто, у једној од многобројних пећина на острву још стоји недирнуто нешто остатака од конзерви које је 1893 године ту оставио француски брод Еуге да се нађе у невољи бродоломницима. То је складиште данас излишно, јер се на острву толико намножило подивљалих говеда, некада напуштених од креолског досељеника, да је ту лако снабдевање свежом храном онима који би у данашње време, после бродолома, изашли или били избачени на острво. Уосталом, и морских ракова, лангуста, има поред самих јубала у таквом изобиљу, да се могу руком ухватити. За исхрану на острву могу, за нужду, служити и јаја од пингвина, премда ових на Амстердаму нема много. Ми смо их сретали у малим групама, и то ретко.

Четири наша сапутника и два морнара били су одлучили да окушају лов на подивљала говеда и да које грло донесу на брод као свежу храну. Неколицина нас решили смо да их, наоружани револверима, пратимо и посматрамо перипетије лова, а по потреби и да им се нађемо у невољи. Приближили смо се опрезно једноме чопору, који је пасао на омањем пропланку. Крвез и телад су мирно пасли; бикови, чим су нас спазили, пошли су нам у сусрет, и ми који нисмо имали пушке, морали смо узмаћи. Мало затим зачуо се пуцањ карабина, и кад смо дотрчали, спазили смо обореног бика, кога су морнари убрзо довршили и уредили за пренос до брода.

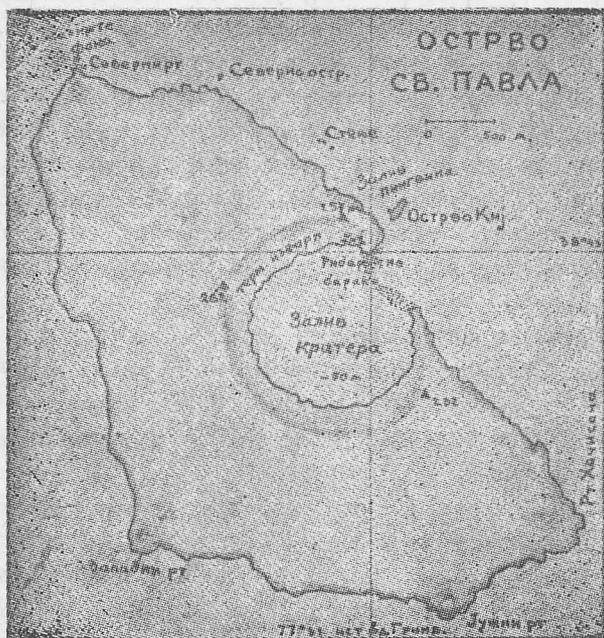
Враћајући се из лова на брод, наишли смо на многобројне пећине, чији су улази били заклоњени крупним острвским растињем. Пећине су простране и неке од њих су прави тунели кроз стену или кроз вулканску лаву. У једној од њих наишли смо на напред поменуто складиште хране за бродоломнике.

Иначе, острво је у време нашег доласка било потпуно пусто, јер је на њему већ било настало зимско доба. Нисмо затекли не само ни једног насељеника, већ ни рибаре ни ловце фока. Укрцавши се код Рта Хоскена на брод, који нас је чекао под пуном паром, кренули смо на југ, у правцу блиског малог острва Сен-Пол, и стигли на њега за четири сата лаганог путовања по мирноме мору.

НА ОСТРВУ СЕН-ПОЛ

Острво Сен-Пол, ма да је седам пута мање од острва Амстердам (површина му износи свега седам квадратних километара), много је више у додиру са

светом и економски је важније од овога. Дугачко је пет, а широко три километара. Оно је троугласто, вулканског порекла. На источној обали се налази некадашњи вулкански кратер, данашње округло језеро од 1.200 метара пречника, дубоко око 60 метара, са високим

Карта острва Сен-Пол

стрмим обалама, које се уздижу усправно до велике висине, тако да језеро има изглед огромног бунара. Гледано из даљине, острво се приказује као висока тамна маса која се уздиже из мора и уз коју изгледа да је

немогућно бродом пристати. Међутим, кад се приђе ближе, види се да има доста приступачних места.

И само кратерско језеро на источној страни острва, кад би му се улаз с мора продубио, било би изврсно склониште за бродове, јер би његове високе, стрме обале давале бродовима сигурну и потпуну заштиту од ветрова и бура. Али засад је улаз могућан само за омање ловачке бродове и чамце, а дешавало се, као што је то било 1872 године са енглеским бродом *Megera* да се брод насуче на каменити праг улазећи у језеро, па да ту заувек остане. Острво је немогућно унаоколо обићи идући пешке поред обале; поред омањих плажа, по којима је могућно корачати, сваки час се налази на високе, усправне камените зидине испод којих се не може проћи, јер морски таласи допиру до њиховог подножја.

Вулканска активност на острву Сен-Пол још није угашена. Острво је пуно извора вреле воде и омањих језераца у којима вода достиже температуру од близу 100° , а која се издалека распознају по воденој пари што лебди над њима.

Клима острва је умерена, доста једнолика преко целе године, са врло великом влажношћу. Буре су врло честе, али нема циклона који су врло чести око Мадагаскара и острва Реинион. Зими су врло учестали и јаки западни ветрови. Мало острво, усред океанске бескрајности, као да је центар атракција за облаке. Није редак случај да је на пучини море мирно, небо интензивно плаво, атмосфера чиста и прозачна, а острво је обавијено маглом, тако да се може проћи поред њега и не спазивши га.

На острву је лето од новембра до априла, зима од априла до новембра. Летња температура је просечно

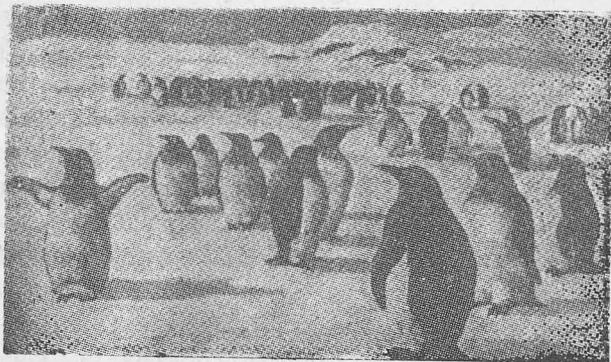
10—12⁰, а зимска 5—10.⁰ Као што се види, клима је врло умерена, а хладноћа при којима се мрзне, ретке су.

Кад брод приђе уз острво и пристане, немогућно је отети се од изненађења: на место тамне, неприступачне камените масе, каква се приказује кад се гледа из даљине, појављује се доста бујна вегетација, пријатно зеленило и питомина. Флора острва, како налазе наши природњаци, састоји се из неких осамдесет врста биљака, међу којима има и високих дрвета, али искривљених и поваланих ветром. Висока, зелена трава, такође положена по земљи од ветрова, достиже до два метра висине и формира простране, зелене ливаде.

Земаљска фауна је слаба. У унутрашњости нема ни једне птице; морских птица на обалама има у непрегледним масама и разних врста. Ту су, на првом месту, разне врсте пингвина, у невероватној множини; поједине од многобројних њихових колонија достижу по неколико хиљада птица. Они се ту на острву расплођавају, немајући никаквог непријатеља који би им ма у чему сметао, изузимајући једну врсту птица грабљивица које им отимају јаја, и од којих се женке пингвина очајно бране.

Потсетићемо на то да *Ile des pinguins* Анатола Франса није ништа друго до острво Сен-Пол. Пингвини ту живе у огромним чопорима (*rockeries*), растуреним по разним странама острва. На једну такву колонију наишли смо на западној обали. На другу, састављену сигурно од више хиљада пингвина, вероватно највећу што постоји, наишли смо на стеновитој хридици, високој 240 метара, која са северне стране затвара улаз у поменуто кратерско језеро. Цело земљиште на коме живи колонија потпуно је лишено сваке вегетације и тако је утапкано од пингвина, као да је превучено асфалтом. Сва-

кога дана пингвини силазе уском стазом, један за другим, на морску обалу и одлазе у риболов. По свршеном послу они се истом стазом, опет један за другим у потиљак, љуљајући се, лагано пењу на хридину, и то пењање траје по неколико сати.

Колонија пингвина

Женке не носе јаја на гнездима, већ ма где, на месту на коме се буду затекле. Пошто је земљиште стрмо, јаја се котрљају, и ако доспу до ивице провалије, стрпоштавају се са висине од преко 200 метара и на подножју хридине праве кајгану, која се непрекидно и вековима обнавља, ширећи неиздржљив, страشان задах по околини и на доста великом растојању.

Пингвин је на суву врло неспретан и тром, али у мору је необично окретан и плива невероватном брзином. Китоловци тврде да он плива брже и од фоке и да лови и најбрже рибе. То долази отуда, што он при пливању снажно весла крилима; то му је, уосталом, једина корист коју има од крила. Ситније врсте пингвина могу на суву и да трче. Најкрупнија врста, краљевски

пингвин, који усправљен достиже висину од једног метра, врло је тром и спор. Он не може да нађе на суву никакву храну.

Пингвин је врло мирна и доброћудна животиња. Може се ући усред пингвинске колоније, ходати по њој и миловати птице; понеки ће вас само, не мрдајући с места,

Колонија пингвина

кљуцнути кљуном по чизми, па опет стати мирно. Кад покушате покренути их, или их подићи с места на коме су, они се почну бранити кљуном и крилима. Гледали смо их сваки дан како безбрижно, гегајући се лево и десно, пролазе поред нашег шатора идући ка мору, у лов на рибу и ракове.

Пингвини су нам приређивали најпријатније забаве, које смо могли имати на осамљеноме острву. Али то је имало и својих непријатности. На првом месту,

са колонија допире и дању и ноћу њихова неиздржљива дрека. Затим долази страشان задах од полупаних јаја на подножју хидрина на којима су колоније. Напослетку, ројеви мува које се купе на такву кајгану, чине да посетилац не може дуго остати у близини колоније и забављати се призорима што се у њој могу посматрати.

У раније време читави чопори китова кретали су се око острва Амстердам и Сен-Пол, што је у половини прошлога века привукло велики број американских и француских китоловаца, који су ту правили читаве хетакомбе од поубијаних морских колоса и враћали се својим лукама са пуним товаром китове масти. Китова још и данас има много око тих острва, а нарочито на простору између Сен-Пола и Кергелена, али китоловци, снабдени свим што треба за велики, индустријски лов, данас радије иду још даље на југ, у ледену област антарктичког океана, да траже крупне китове којих тамо има у изобилју.

Раније је ту такође био јако развијен и лов фока, поглавито крупних морских слонова који су, нарочито у сезони од октобра до априла, у масама посећивали ова острва. Данас је тај лов слаб и ловци свраћају на острво само ради снабдевања водом и храном (скупљајући јаја пингвина).

Највећи економски значај острва Сен-Пол долази од нечувеног риболовног богатства у водама око њега. Неколико врста крупне рибе живи у масама поред самих обала острва и због њих су често долазиле из Европе читаве рибарске експедиције. Једна од таквих риба, са врло укусним месом, врло прождрљива, достиже тежину од 50—60 килограма. Али, оно по чему је острво нарочито по свету чувено, то је богатство у морским раковима (лангусти). Због њих ту долазе сваке године,

у одређено време, нарочите специјалисте из Европе, који их лове спуштајући у море велике вршке од гвоздене жице, у које рак може ући, али не може изаћи. Изобилје је тако велико, да се вршка вади из мора сваких 5—10 минута, увек препуна ракова. У последње време подигнута је нарочита фабрика за конзерве од рака; по два рака пуне једну лимену кутију, а фабрика у јеку рада избаци месечно по 200.000 таквих кутија. Ракови су мање величине, боје као цигла. Могу се хватати целе године, осим за једно кратко време (у октобру) кад икрају. Међутим, у тим водама нема ни трага од јастога—омара. За кување ракова у фабрици служи непосредно врела вода из оближњих врелих извора, која достиже температуру од 100°. Фабрика ради од 1929 године и до прошле у њој је, за време сезоне, било упуслено око сто радника, већином Француза из Бретање, Малгаша са Мадагаскара и Креола са острва Реинион.

Незгода је, за оне који су се насељавали на острву Сен-Пол, велика оскудица у води за пиће. Ове има само у појединим забарцима где се она скупља после јачих киша. Међутим, вреле воде има у изобилју и то је велика олакшица за оне што лове морске ракове и прерађују их за извоз; довољно је да рак буде у тој води 10—12 минута, па да буде куван.

На острво су долазили, у циљу риболова, највише креолски рибари са Реиниона, који се, примамљени рибарским богатством вода око Сен-Пола, не устручавају прелазити на својим малим једрењацама неких 2500 километара што раздваја то острво од њихове постојбине.

Као што је речено, острво је за време светског рата, па и за неколико година после овога, било сасвим опустело. Године 1928 дошли су из Француске бретонски

рибари који су, у циљу да раде за рачун француске компаније Langouste Francaise основали на острву рибарску компанију. Рибара је било тридесет, вођених од једног рибарског специјалисте. Понели су собом и сав материјал потребан за рад, за зграде и за фабрику конзерви. Од француске обале (пошли су из Бреста), путовали су два месеца. Успут су свратили на Мадагаскар, где је на брод примљено неколико десетина Малгаша, који су их имали помагати у лову.

Рибарима је било тешко наћи место за грађевине. Најзаклонитије и с мора најприступачније место била је обала кратерског језера, али је она врло стрма. Нађено је, ипак, као једино погодно место, подножје високих хридина на северној обали језера, где су још постојале рушевине зграда које су некада били подигли ранији рибари. Те су зграде оправљене и нове саграђене; ове су окружене вртovima у којима се могло гајити поврће за исхрану, а у једној од зграда смештен је апарат за дестилисање морске воде, како би се имало доста воде за пиће. У једној већој згради постављене су машине за израду кутија од лима, потребних за конзерве од ракова. Све је то било довршено јануара 1929 године и отада је фабрика слала сваке године по неколико стотина хиљада кутија конзерви на европска потрошачка места. Број раденика на томе послу, настањених на острву за време рада, достигао је у последње време две стотине.

На острву је уведена и бежична телеграфија, која га је доводила у везу са светом. Ту је везу одржавао и специјални парни брод који два пута годишње додирује острво. То је брод Austral акционарског друштва, који једанпут годишње долази из Европе, пристаје уз острво Сен-Пол месеца октобра, оставља пошту и животне на-

мирнице, продужује пут на југ у правцу Кергеленских острва, враћа се са ових месеца маја, утоварује на себе продукте лова на Сен-Полу и продужује за Европу.

Тако су стајале ствари до пре кратког времена. Међутим, баш у време нашег поласка из Марсеља, пред париским првостепеним судом одиграо се последњи чин једне трагедије, везане непосредно за острво Сен-Пол, а која је узбудила целу Француску.

Прошле, 1934 године, као и обично, крајем тамошњег лета, радничко особље са чиновницима компаније укrcало се на брод Austral и отпутовало њиме за Европу. На опустелом острву остало је њих седморо: шест Француза (један механичар, један рибар са женом и три морнара), са једним Малгашем са Мадагаскара (куварем у компанији). Они су остављени да чувају зграде и машине, са обећањем од стране компаније да ће се брод вратити на острво Сен-Пол у заказаном року и донети им у изобилју животних намирница.

Мала компанија од њих седморо ловила је рибу за своју исхрану, а и полако трошила своје резерве намирница. Кад није било ветра ишло се у лов на зечеве, којих има нешто мало у унутрашности острва. Иако нису имали ни поврћа, ни алкохолних пића тако драгих рибарима и морнарима, насељеници су имали довољно хране до означеног им рока; нису се морали за то много бринуту, па су били потпуно помирени са својом судбином. За то време је рибарева жена добила ћерку, која је по месту свога рођења добила име Паула. То је у тај мах био радостан догађај, на острву, али после неколико дана дете је умрло, јер га мати није могла хранити.

Морнари су, пред истек означеног им рока, сваки дан излазили на обалске стене у нади да ће на видик

спазити дим брода од кога им зависи живот. У ишчекивању брода истекао је и тај рок, а на видјику се није ништа појављивало. Тада се подигао бесан и дуготрајан ветар који је лов и риболов чинио немогућним. Насељеници су били принуђени хранити се искључиво конзервама, што је учинило да се у колонији појави опасна болест, скорбут. Један за другим, подлегли су два морнара и рибар; четвртога је на морској пучини, у риболову захватио циклон и он се више није вратио на острво. Остали су у животу само два човека и рибарева жена, и они су били изгубили сваку наду да ће бити спасени. Једнога дана, после неколико месеци, појавио се пред острвом брод који их је све троје примио и спасао од сигурне смрти.

По повратку у Француску, преживели страдалници морали су остати неколико месеци у болници ради опорављења, па чим су из ове изашли, подигли су код суда тужбу против акционарског друштва, које их је било онако немилосрдно пустило судбини на забаченом острву и допустило да дође до трагедије. Њима су се придружиле и породице оних који су на острву оставили свој живот, и у време нашег поласка за далеке крајеве где се одиграла трагедија, у Паризу је отпочело суђење које је јавност пратила са узбуђењем. До овога тренутка није ми познато како је та историја свршена и кога данас има на острву.

ОД ОСТРВА СЕН-ПОЛА ДО КЕРГЕЛЕНСКИХ ОСТРВА

Једнога од ретких лепих дана, при сасвим утишаном мору, наш је брод оставио за собом опустело острво Сен-Пол и упутио се на југ, у правцу групе Кергеленских Острва, удаљених од Сен-Пола неких 1200 ки-

лометара. Улазимо у област лова китова и свакога се часа очекује сусрет са каквим ловачким бродом. Одатле се такође отпочињу сретати све чешће ледене масе, већином ниске, али великих водоравних површина.

На ловачке бродове нисмо дуго чекали. Већ другог дана путовања укрстили смо се са једним таквим бродом, који се распознавао издалека по бурету испод врха катарке, из кога вири стражар што са висине посматра морску површину тражећи на њој догледом кита. Дали смо му сигнал да нам се приближи, што је он одмах учинио.

То је био брод китоловац Jonas, који је из Дарбана, у Наталу, ишао у јужне области Индиског Океана да лови китове. Кад се везао за наш брод, његов капетан, по народности Француз, прешао је к нама. После поздрава, претстављања и заједничке чајанке, капетан нам је љубазно дао обавештења о своме броду, о компанији за коју ради и о начину на који врши поверени му посао.

— — — — —

Раставши се са бродом китоловцем, захвални на обавештењима која нам је дао његов капетан, а за која је од интереса имати их из прве руке, имали смо убрзо један тежак и опасан доживљај: прави, типичан „тајфун”, онакав какав бродовима зна приредити само Индиски Океан. Иако је, при овоме путовању, океан био издашан у бесним ветровима, бурама и орданима, на које смо већ били резигнирано навикли, куражећи се непрестано оним што ћемо ускоро имати пред очима, кад се буде стигло до мете путовања, ипак се све то ни издалека не може упоредити са тајфуном Индиског Океана.

Тог дана, предвече, барометар је нагло и јако спао. Капетан ипак није ни помишљао на какву опасност,

знајући да су у то време тајфуну врло ретки. Сутрадан, рано изјутра, видело се да је барометар још више спао. Напољу, на морској површини, нема ни најмањег поветарца. Ваздух је тежак, влажан, врућ, онакав какав је у овим водама пред буру. Светлост бледога сунца једва пробија облаке. Сви предосећају да ће бити окршаја и да треба бити на све спреман.

Одједном, нагло, без икаквог прелаза од потпуног затишја, отпоче звиждање и фијукање ветра, сваког тренутка све јачег и бешњег. Брод се почео љуљати и играти по развученим високим таласима који су нас, праћени хуком ветра, дизали на своје врхове и стрпоштавали у поноре, са кљуном брода стрмоглављеним право у бездан. Затворили смо се у своје кабине, не могући се одржати ни у постељама док нисмо успели да се за њих вежемо нарочито за то спремљеним опасачима. Сваког тренутка кад се брод готово усправно стрмоглави у понор, помислило се да је ту крај и очекивало да вода продре у преврнути брод, и то прво у кабине у којима предајемо богу душу. Споља, са палубе, чују се од вике већ промукли гласови морнара који су ту морали остати да извршују капетанове заповести, везани неки за конопац брода, неки за какву чврсту ограду, да их талас, који је препљускивао чак и димњак брода, не би са собом као перце одваљао у море. Невероватно је шта су ти храбри и издржљиви људи имали да издрже, али то још није било ништа према ономе што се, опет изненада, одједном десило.

У оној хуци и тутњави одједном се зачуло нешто као потмула експлозија, и, у тренутку после тога, нешто налик на рушење огромне водене бране која је дотле негде задржавала воду, па је сад са велике висине испушта у побеснело море, и то баш преко нашег

брода. То је била дилувијална киша о каквој се у нашим крајевима нема ни појма, која пред собом све руши, разбија и односи у море. То и не личи на кишу, већ на простран и неодољив млаз воде којим се испражњује какав огроман резервоар у облацима. А за то време ураган је, још бешњи, крхао катарке брода, степенице, врата и прозоре на горњим просторијама, цепао платна, односио са палубе све што није било на овој добро укувано или увезано.

И одједном, изненада, као неком чаролијом, све то престаде. Ветар се, скоро у тренутку, потпуно утишао, море се почело брзо умиривати, док је брод још неко време играо по таласима који се нису могли тренутно смрити. Одрешили смо се од постеља и појурили на палубу изненађени тако наглим свршетком драме и једва верујући да смо тако напрасно, као каквим чудом, спасени опасности из које смо мислили да нећемо изнети главе.

На палуби се имала пред очима страшна слика. Од чамаца, обешених на боковима брода, нема ни трага. Две катарке поломљене, степенице и ограде однесене у море; од појединих ограда остали само патрљци или по која прекрхана пречага. Крмара и матрозе, дотле везане за своја места, у тај су мах дрешили; неки од њих, изнемогли од онога што су претрпели, попадали су одмах на под. Несхватљиво је како те невољнике није подавила бујица воде од провале облака. Излишно је описивати како је изгледало у магацинима брода и у кабинама где се све, што се није полупало, ваљало, котрљало са једног краја пода на други.

Драма је трајала дванаест часова. Чим је завршена, капетан је одредио положај брода и нашао да се овај налази на $43^{\circ}15'$ јужне ширине и $77^{\circ}20'$ источне ду-

жине. Нешто мало смо били сврнули с пута, терани ветром, али то сад није било тешко исправити.

Брод је одмах био управљен у правцу Кергелена и већ сутрадан предвече назрели смо пред собом у даљини црну пругу за коју смо знали да не може означавати ништа друго до које од Кергеленских Острва. То су била два најсевернија од тих острва, којима су морепловци, што су први на њих наишли, дали име „Острва Облака”. Нешто још северније је малено острвце, које је од морепловаца, због неке морнарске историје, добило име „Острво Састанка”, али поред њега смо прошли не спазивши га. Између поменута два острва брод је, пред саму ноћ, спустио котве и ту се стало да се причека сутрашњи дан.

Кренули смо се одатле још пре зоре, да бисмо што пре угледали главно острво по коме цео архипелаг носи име. После кратког путовања пред нама се указа пространо, кршевито острво на које је, на своме трећем путовању око света, наишао капетан Кук 24 децембра 1776 године. Висока, гола брда од самих стена, камени кршеви што опкољавају врхове кршева и брда, очајна студена пустиња, причињавају тако мучан утисак, да се није чудити што је Кук назвао острво *Desolated Island* (Острво Очајања), које му је име остало још за дуго време после тога, па се повлачи још и данас.

НА ОСТРВИМА КЕРГЕЛЕН

Кергеленски Архипелаг сачињавају око три стотине острва и острваца која опкољавају једно велико острво, Кергелен, по површини приближно једнако са Корзиком. То је острво на коме ћемо пробавити можда

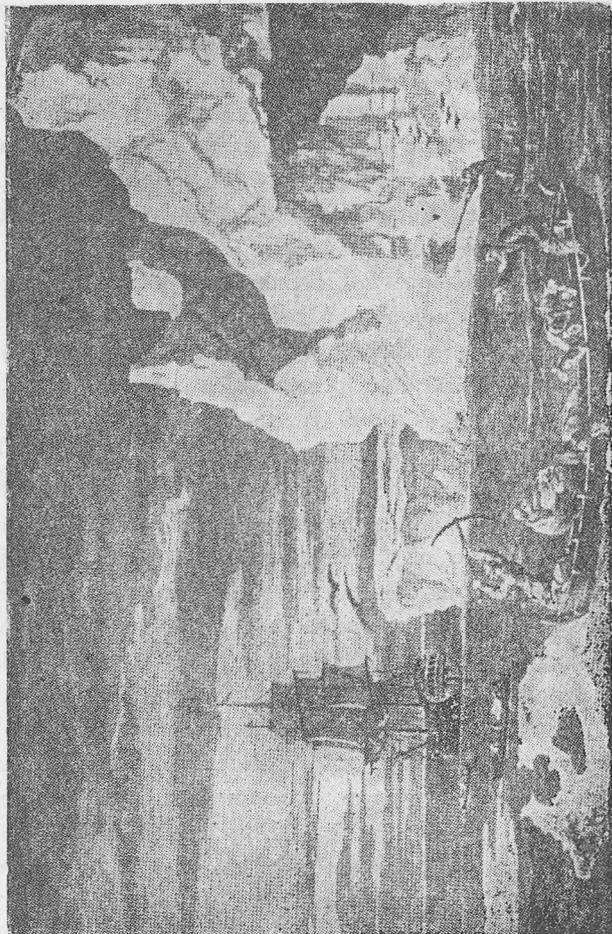
коју недељу, вршећи, поред осталих, један од послова због којих смо, бар неки од нас, дошли у ове удаљене и забачене крајеве.

Наши природњаци су се, за то време, сасвим преселили на острво, подигавши на њему привремени стан од дасака, камена и платна. Моје пословно друштво (нас смо тројица) становало је за то време на броду, јер је посао захтевао да се ради на отвореноме мору, проводећи дане на брзome моторном броду, који се морао провлачити између густих, али омањих, покретних ледених санти.

Група Кергеленских Острва налази се на граници између Јужног Индиског Океана и Антарктичког Леденог Мора, између $48^{\circ}27'$ и 50° јужне ширине између $68^{\circ}30'$ и $70^{\circ}30'$ источне дужине. Удаљена је од Предгорја Добре Наде за 5300 километара, а од Аустралије за 4800 километара. Растојање између острва и Мадагаскара износи око 4000 километара, а од антарктичког континента око 2000 километара. Међутим има групи ближих острва но што су континенти. Острва Амстердам и Сен-Пол удаљена су за 1200 километара, а најближе острво Хирд удаљено је за 500 километара. То је енглеско острво, југоисточно од Кергелена, најближа земља острвима Кергеленског Архипелага.

Кергеленска Острва се налазе сасвим изван свих саобраћајних путева на кугли земљиној. Једини начин да се дође до њих, то је или специјалним бродом, са којом експедицијом, или са којим бродом за лов китова. У данашње време на Кергелен долазе из Европе два брода за прераду уловљених китова, са флотилом њихових ловачких бродућа. Један од њих је Austral који припада компанији Société des Pêches Australes са седиштем у Хавру; други је Radioline, који припада

компанији Kerguelen Sealing and Whaling Co, са седиштем у Сандефјорду у Норвешкој. Оба брода полазе из Европе у току месеца јула, обилазе Африку преко Предгорја

Кукова експедиција на Кергелену

Добре Наде и пут до Кергелена, дуг 17.000 километара, прелазе форсираним путовањем и без задржавања за

нашао. Тек на две године после тога, водећи другу експедицију у те крајеве, Кергелен је приметио своју заблуду, видећи да замишљени континент није ништа друго до један архипелаг острва. Он је тада острва овлаш разгледао и прогласио их за припадништво Француске.

Међутим за дуги низ година француска влада није показивала ни најмање интересовања за то своје бескрајно удаљено припадништво, далеко од свих саобраћајних путева и за чију се економску вредност мислило да није никаква. Тек кад се видело да би Енглеска била склона да та острва присвоји, француска влада је на њих изаслала један свој ратни брод, авизо *Eure* 1892 године, који је на њима побио француску заставу и утврдио плочу на којој је назначено да је то припадништво Француске. Кад је то било учињено, у француским ме-родавним круговима се помишљало да се на Кергелен премести казнени завод за осуђенике на робију. То није учињено, али је 1930 године опет о томе било речи. Предлагано је такође да се ту постави складиште за угаљ, који би се бродовима пренео из Европе. Складиште би корисно послужило француским бродовима у случају кад би, у ратно доба, Суецки Канал био затворен; бродови би се снабдевали горивом на Кергеленским Острвима. Али и од тога предлога није било ништа.

Декретом од 31 јула 1893 године, напред поменути предузетници китолова, браћа Рене и Анри Босиер из Хавра, добили су од француске владе концесију за Кергеленска Острва, за време од педесет година. Концесијом им је дата једна врста монопола на лов сваке врсте на острвима и околним водама, и на експлоатацију рудног блага, ако га буде било. Разлози материјалне природе спречили су искоришћавање концесије све до 1928 године. Браћа Босиер су за то време чинили све што

су могли да искористе концесију, али се то увек свршило без великог успеха.

Тако, године 1896, Рене Босиер је од француске владе наименован за гувернера Кергеленских Острва. У путу за острва појавила се на броду жута грозница и побуна морнара. Гувернер је био принуђен да пристане у Монтевидео и да ту прода свој брод. За то време његов брат Анри, који је остао у Француској, успе да створи потребан капитал, па се одлучи да на једном омањем једрењаку отпутује за Кергелен. Команда брода била је поверена тада чувеном белгиском поларном истраживачу Жерлашу, са којим се писац ових редова упознао приликом свог путовања у северну поларну област године 1931, и који му је том приликом дао опширна обавештења о напорима браће Босиер да остваре своје замисли. Међутим, пошто је Жерлаш био у последњем тренутку спречен да предузме команду брода, Рене Босиер није се ни кренуо на пут.

Марта 1908 године браћа Босиер су се уортачили са норвешким специјалистима за лов китова, чему је следовало оснивање једне француско-норвешке компаније, са капиталом од два милиона франака, у циљу китова и лова морских слонова. Компанија је на Кергелену поставила своју велику станицу за прераду уловљених китова и слонова, пустила у рад неколико својих парних и моторних ловачких бродова и кад је Анри Босиер 1909 године дошао на острво, затекао је рад у пуном јеку.

За време светског рата рад је престао и Кергелен је остао сасвим пуст. Лов је поново отпочео тек 1921 године, али тада су се ствари измениле. Те је године образована једна нова предузетничка компанија за китолов у кергеленским водама, компанија Kerguelen Sealing

and Whalling Co. Ltd, која је са компанијом браће Босиер учинила споразум да слободно лови у њеним водама, али да плаћа извесну суму за сваку тону китове масти, а да за обављање лова морских слонова и риболова не плаћа ништа. Испрва је та компанија топила маст у топионици браће Босиер, а маст су преносила у Европу два брода компаније Erivan и Saund of Jura. Али године 1926 први брод је ударио о подводну стену и био потопљен са путним товаром масти. Њега је одмах затим заменио брод Radiolène од 5000 тона, конструисан за пренос петролеја, а прекројен за превоз китове масти, који и данас врши ту службу. Он је у исти мах и пловна станица китоловног предузећа, под управом норвешког специјалисте Олзена. Поред те две компаније, у кергеленским водама данас ради и једна трећа која носи фирму Compagnie des Pêches Australes чисто француска компанија са капиталом од 1,200.000 франака, под управом Анриа Босиера.

Као што се види, Кергеленска Острва нису данас онако очајно пуста, каква су била пре неколико деценија. На њих су, уосталом, долазиле и научне експедиције кад год их је пут навео у ту област. Прва од њих била је чувеца Кукова експедиција о којој је напред била реч. Али прва научна експедиција у правоме смислу те речи била је она коју је 1840 године, на бродовима Erbus и Terog водио чувени поларни истраживач Сер Џејмс Рос. Та је експедиција донела собом прву научну грађу за познавање Кергеленских Острва. Затим су године 1874 три астрономске експедиције: енглеска, америчка и немачка, изабрала та острва за посматрање појаве преласка Венере преко Сунца. Том приликом је брод експедиције Challenger, под командом капетана Нерса, сакупио драгоцен материјал за

научно испитивање Кергеленских Острва. У то време је дошао на острва и париски универзитетски професор, геолог Велен, придодат напред поменутој француској астрономској мисији под командом потоњег адмирала Мушеа. Велен је ту дошао са острва Сен-Пола, на једноме норвешком броду који је ловио китове, и остао је на Кергелену две недеље, искористивши то време за геолошка испитивања на острву.

Године 1898—1899 немачка експедиција на броду *Valdivia*, која је пре тога испитала забачено и пусто острво Буве у Атланском Океану, наишла је на Кергелен, искрцала на острво своје природњаке, и остала ту неколико дана вршећи ботаничка и зоолошка испитивања.

Месеца јануара 1902 године на острва је приспела немачка експедиција, на броду *Gauss*, коју је водио доктор фон Дригалски. Експедиција је ишла у антарктичну поларну област и свратила је на Кергелен да би се брод снабдео угљем који је ту пре тога за њега истоварио један француски брод; овај је брод ту оставио и чопор сибирских паса које је експедиција собом узела за потребу путовања саоницама по поларном леду. Пошавши са Кергелена за поларну област, крајем јануара 1902 године, експедиција је на њему оставила неколико својих учесника да проуче острво, и неколико морнара да научницима буду на услузи. Ти су људи рђаво прошли; поразбољевали су се од скорбута и неколицина су помрли, међу којима је био и немачки научник доктор Енценспергер. Они што су то преживели, били су спасени од једног немачког брода нарочито изаслатог на Кергеленска Острва да их прими и превезе у Европу.

Године 1909 на Кергелен је дошао напред поменути француски предузетник китолова Анри Босиер, бродом Jean-d'Arc у циљу индустриског проучавања острва. Том је приликом нашао на острву угаљ и проучио прилике за индустриски лов. Мало пре тога наишао је на острво француски поларни истраживач доктор Шарко, на једноме малом једрењаку од свега 45 тона и са посадом од четири морнара под командом капетана Ралие-ди-Бати. Та је мала, али за науку значајна експедиција остала на Кергелену више од године дана и донела собом у Француску драгоцен материјал за познавање острва.

Године 1913 капетан Ралие-ди-Бати је поново, том приликом сам, дошао на Кергелен, на једноме једрењаку од 75 тона са помоћном машином за случај кад не буде повољног ветра. Он је имао за нарочити задатак да доврши хидрографско проучавање Кергеленског Архипелага које је била готово привела крају експедиција Шаркоа. Карта, коју је том приликом израдио, неоспорно је најбоља доданашња карта архипелага и она данас служи као основица за проучавање те области. На њој су означене дубине добивене честим и тачним сондирањем, што карту чини драгоценом за морепловце.

У последње време су учестали доласци експедиција на Кергеленска Острва. Нека је, међу њима, поменута француска експедиција на броду Ouga, у циљу биолошких испитивања. Године 1928 приспео је на острва француски инжењер-геолог Едгар Обер-Де-Ла-Ри, са својом женом, послат од француске државе да доврши геолошко проучавање острва. Инжењер је провео пуне четири године на острвима Амстердам, Сен-Пол и Кергелен, и са успехом извршио поверени му посао.

Године 1930 на Кергеленска Острва је дошла енгле-ска експедиција, са бродом Discovery коју је предво-дио Сер Дауглас Мавзон у циљу проучавања прилика за лов китова. Том приликом је хидроавион експедиције прелетео преко острва, и то је био први такав лет.

Нека је још поменуто да Кергеленска Острва данас стоје под управом француског генералног гувернера на Мадагаскару, чија је резиденција варош Тананарива, удаљена преко 4000 километара од ове области.

*

* . *

Данас, када су Кергеленска Острва прилично добро проучена и кад се на њима развила велика ловачка инду-стрија, она нису баш онаква како су оставила утисак капетану Куку који их је назвао „Острвима Очајања”. Клима је острва доста умерена, без претеране и хладноће и топлоте. Најхладније је од маја до августа и тада се средња температура одржава у близини нуле, ма да покашто има и јаких мразева. Од септембра темпера-тура се диже, достиже у фебруару свој летњи макси-мум, па од марта поново почиње опадати. У лето је између 0⁰ и 10⁰; није никад запажено да прелази, ма и тренутно, преко 20⁰.

Али, пошто се острва налазе насред неизмерног јужног Индиског Океана, незаштићена никаквом конти-ненталном масом, изложена су преко целе године стал-ним и јаким ветровима. Ти ветрови и чине да је бавље-ње на њима веома мучно, тешко издржљиво. Због ветро-ва не може се на острвима одржати ни једно дрво, иако би то било могуће према температури и свима осталим приликама. Инсектима су закржљала крила, јер их због

ветрова не могу употребљавати. Стене на обали су истругане, местимице и углачане, од обалског песка који вековима дижу ветрови са плажа.

Буре, урагани и циклони су врло чести. Утврђено је да су Кергеленска Острва привлачан центар за атмосферске депресије. Барометарски притисак при тим депресијама силази до 730 мм а године 1909 сишао је једног јануарског дана на 725 мм.

Небо је увек наоблачено; врхови брда ишчезавају у облацима. Кад се врхови укажу у ваздуху, то је увек знак јаких ветрова за сутрадан. За време летње сезоне ретки су дани без кише, а за време зиме дани без снега. То се објашњава тиме што су и зими и лети око острва и између њих огромне масе леда које или се ту формирају (као што је то случај зими), или ту наилазе (као што је то лети) и задржавају се, долазећи из антарктичне поларне области, ношене океанским струјама и поњене ветровима; те масе леда проузрокују расхлађење и згушњавање водене паре које је увек пуна атмосфера, и пара се таложи у облику кише или снега.

На брдима, каменитим и потпуно голим, постоји једна зона вечитог снега који се никако не топи; та зона почиње отприлике од 700 метара висине. Испод те висине снег се делимично или потпуно топи, тако да је на тим просторима могућно и нешто вегетације.

Има и глечера; сва брда виша од 900 метара имају своје глечере. Сви су глечери искључиво на великом острву Керлеген, јер само оно има тако високих брда. Глечери се ретко могу из даљине сагледати, јер су брда, што их имају, готово непрестано обавијена облацима.

До Кергеленских Острва допиру и ледени брегови (icebergs) из јужне поларне области, нанесени на њих

струјама и ветровима. Док су ледени брегови северне поларне области права и висока брда, јер постају срозавањем и клизањем ледених маса на брдовитоме Гренланду, дотле су они из јужне области плочасти, јер постају откидањем маса са плочасте јужне банкезе.

Са климом и атмосферским приликама у непосредној вези је биљни и животињски свет на острвима. Флора је под непосредним утицајем поменутог фактора. То је већином обична трава, поваљена ветром по земљи, нешто мало врло ниских биљака са цветом и доста велика разноврсност маховина и лишаја. Најинтересантнија је биљка „кергеленски купус”, кога има у изобиљу и који расте у висину до једнога метра, а достиже свој потпуни развитак у јануару. Та је биљка од велике користи за ретке становнике Кергелена, искључиво ловце и прерађиваче продукта лова. Она се може употребити за храну као и свако поврће. Међутим, најинтересантнија биљка на острвима је једна врста дивље руже, која у заклонитим местима заузима велике просторе, достиже висину од четрдесет сантиметара и јавља се у бокорима.

Животињски свет на Кергелену састављен је готово искључиво из морских птица и неколико врста фока, а у одређено доба године његове воде посећују китови и морски слоновии. Има нешто мало и подивљалих паса и зечева од којих они живе, а и једни и други су раније унесени на острво од рибара и ловаца, па су се ту аклиматизовали и размножили.

Морских птица има у невероватном изобиљу и у великој разноврсности. Ту су на првоме месту безбројни пингвини, којих има разних врста. Живе у густим колонијама, неке врсте на плажама острва, а неке на високим стенама поред обала. Врло су мирни и питоми, јер

немају да зазиру ни од каквог непријатеља. Неспособни за летење, изванредни су пливачи, и идући за рибом прелазе преко дана велике морске просторе.

Затим долазе албатроси, крупнији од пингвина. Имају велика крила и лете врло лако и брзо, а на суву су неспретни и треба им доста муке и времена, па да са земље полете. Поред њих су гоелани, који живе у непрегледним масама поред обала острва, хранећи се искључиво рибом и правећи паклену грају кад се пролази поред њихових гнезда.

Једина птица грабљивица на острву је једна врста црног орла (*Megalestris*) која, раширених крила, достиже величину од једнога метра. И та птица живи у великим гомилама поред обалских стена, не улазећи никад у унутрашњост острва. Она напада све остале врсте птица, односећи им младунце из гнезда. Тако исто напада и зечеве којих има у близини обала, у удолинама где расте поменута биљка пузавица. Те су птице опасне и за човека; кад се човек приближи њиховим гнездима, прва од њих која то спази, нада дреку и побуни све остале, па ове у маси нападну на пролазника, налетајући увек право на очи. Не растерује их ни пуцањ пушке и једино их се човек још којекако може одбранити добрим штапом, а понајсигурније бекством у унутрашњост острва у коју оне никад не залазе. Та је птица једини живи створ опасан за човека и за животињски свет на острву.

Поред обала острва живе такође у великим масама и тако зване „птице буре”, петрели, који праве своја гнезда дубоко у земљи и кад се крену у лов на рибу, затрпавају ова у песак. Око бродова који топе китову маст увек има хиљадама петрела који ишчекују да им се са брода баца који остатак сланине или меса од исеченог

кита. Кад ловци оставе уловљеног кита на површини воде, пошто су му у тело забили шишку са заставом да би га издалека могли спазити кад дођу по њега, па оду даље да лове, кит буде за тили час покривен петрелима, који му кљуновима кљуцају дебелу кожу покушавајући да је пробију. И онима што секу кита за топљење тешко је од њих одбранити се; толико мноштво птица навали на раскомадане делове колоса, да се мора напустити посао и терати од кита облак од петрела, кашто и од других морских птица.

Права економска вредност Кергеленских Острва произилази од изобиља крупних морских сисара, који наилазе у близину острва у одређено доба године и стварају богатства индустријских ловачких предузећа. Ту су, на првоме месту, крупни морски слон, морски лав (морс) и морски леопард.

Слонови, који достижу дужину од неколико метара и тежину од коју хиљаду килограма, живе у морима близу јужне поларне области, најрадије у зони између 50° — 60° јужне ширине. У време плођења они траже земљу и излазе у великим чопорима на Кергеленска Острва. Прво наилазе женке, почетком октобра, па на обалама острва рађају младунце, обично по једног, ретко два, и доје их ту на обали по неколико недеља. Почетком новембра наилазе мужјаци, па онда међу њима настају крваве борбе око женки, које су се дотле већ одмориле од порођаја. Крајем новембра и мужјаци и женке напуштају острва, напуштајући и своје младунце, рођене на неколико недеља пре тога. У току јануара мужјаци поново наилазе у чопорима на острва, па их опет напуштају у току марта, ма да неки од њих остану да ту и презиме.

Утврђено је да се, за време свога боравка на острву, морски слон само одмара, а не једе апсолутно ништа. Кад му ловац отвори желуцац, овај је увек или потпуно празан, или садржи нешто песка, шљунка или морских алга, вероватно за то да би животиња избегла грчеве од празног желуца. Али, чим се дохвати мора и путовања, слон поједе огромне количине рибе, коју, путујући, једнако лови.

Индустриски лов морских слонова почео је крајем осамнаестог века. У току деветнаестог века долазиле су на Кергеленска Острва многобројне америчке ловачке експедиције, бродовима-једрењацима. И данас још стоје остаци и трагови њихових барака и топионица кроз које су прошле стотине хиљада слонова. У другој половини прошлога века тамо је ловио чувени амерички ловац слонова, капетан Фулер који је свака два месеца носио својим бродом, геолетом Francis-Allen, пун товар слонове масти на Предгорје Добре Наде и продавао је тамошњим енглеским трговцима по 7—800 франака тону; за свако такво путовање капетан је узимао по 30.000 франака. Тај је посао вршио пуних тридесет година, док му се, напослетку, није брод потопио са целокупним људством и товаром. Једино он се спасао на једно од малих пустих острва и на њему провео сам самцит пуних једанаест месеци.

Од године 1893 на острва су почели изашиљати своје ловачке бродове норвешка и аустралиска акционарска предузећа. Тамо је те године, у тим водама, ловио норвешки једрењак Antarctic од 350 тона, са помоћном парном машином. Његов је капетан Бјул описао тај лов у једној књизи штампаној на енглеском језику. Године 1897 дошао је да ту лови аустралиски брод

„Едвард” под командом Гундерзена, тадашњег норвешког конзула у Аустралији.

Напред је наведено шта су у томе погледу урадила предузећа која су организовали браћа Босиер из Хавра и која су се саставила у моћна акционарска друштва са седиштем у Хавру, у Норвешкој и на Предпорју Добре Наде. Непотребно је напомињати да се такав посао одлично исплаћује; да је одиста тако, показује само постојање компанија на акционарској основи за лов морских слонова, и умножавање таквих компанија у току година.

Лов на морске слонове врло је прост и за ловце потпуно безопасан. Он се врши увек на суву, у време кад слонови у чопорима излазе на обалу и на њој се одмарају. Фабрички брод за топљење масти примакне се месту где је запажен такав чопор, спусти котве мало даље од обале, па се ловци, наоружани карабинима и великим месарским ножевима, чамцима извезу на обалу. Слонови обично полежу по песку, или по трави, некад поред саме обале, а често и на коју стотину метара далеко. Покашто су полегали расути, а чешће у густим помилама, један уз другога, што даје једну необичну слику. Ни најмање се не плаше човека, а кад га примете у непосредној близини, почну зевати и рикати, али се не мичу с места, па често и продуже спавање.

Прва ловачка радња састоји се у томе да ловци чопор крену и да га потерају на саму обалу. То се чини стога да се, кад животиње буду побијене, не би губило време у преношењу тешкога сала у чамце, са великог растојања. То гоњење се врши виком, па кад то не помогне, онда гвозденим шиљцима којима их ловци боду да би их кренули с места. Јер, ма колико да је морски слон окретан у мору, на суву је невероватно неспретан,

тром и лењ, па често треба много муке док се крене и допузи до обале. Кад га ловац наљути бодењем, да би га кренуо с места, слон издужи своју њушку за 20—30 сантиметара, као сувоземни слон; од тога му, и од његове гламазности, и долази име.

Кад су слоновии тако дотерани до обале, ловци их за тили час побиију. То се у ранија времена радило на најпримитивнији начин, ударима тешке полуге по глави. Данас се они убијају из пушака, метком у главу. Обично га ловац заголица штапићем по њушки; у тренутку кад животиња разјапи уста надражена голицањем, ловац испали пушку у сама уста. Кад је слон убијен, ловац великим ножем исеца са њега каишеве сланине и сала, вуче ове у море да се оперу, па се онда помиле тих каишева преносе чамцима на топионички брод. Ако овај није сувише удаљен од обале, то преношење бива машински, са самог брода; машина намотава на један гвоздени ваљак челични кабл или дебео конопац који са собом вуче за њега привезану помилу каишева са обале на брод. Скелети побиијених слонана остављају се на обали и на њих се одмах скупе хиљаде морских птица свих врста, изузимајући пингвине који се хране искључиво рибом.

Кад је топионички брод јако удаљен, или кад се топљење врши у сталној сувоземној топионици, ловци иду у лов на омањим парним или моторним бродовима од 100—400 тона, који плитко газе и могу се без штете провлачити између морских стена. Ти бродии се враћају у топионицу једанпут недељно, довлачећи у њу сланину за топљење; ова може толико времена издржати а да се не уквари. На таквом бродииу има највише двадесет људи.

Као што је напред речено, на Кергеленска Острва су у ранија времена долазили да лове највише американски ловци, на својим за тај посао опремљеним једрењацима. Они су на острва доносили велике металне котлове, пречника један метар, постављали их један до другог у дугачак ред, палили испод њих угаљ који су такође доносили на своме броду, и тако вршили топљење на отвореном ваздуху. Истопљена маст је изручивана у дрвену бурад, и она је, у време кад још није било петролејског, гасног ни електричног осветљења, скупо продавана.

Кад је 1908 године поменута француско-норвешка компанија, са браћом Босиер на челу, отпочела на острвима рад, одлучила је да топљење врши на модернији начин. Пре свега, на једном подесном, с мора приступачном месту на великоме острву Кергелен, поред саме морске обале, подигнута је велика сувоземна топионица. Мост од 150 метара дужине допушта и ловачким и транспортним бродовима да пристају као уз какав кеј и да се истоварују, или да примају товар, што се врши малом железницом уског колосека. Топљење се врши у аутоклавама од којих свака има запремину од 12 кубних метара. Аутоклаве се пуне за две трећине своје запремине, што захтева седам и по тона сланине за сваку од њих. Потом се херметички затворе и пусти се у њих врела водена пара под притиском који је искуством тачно одређен. Топљење траје 16—18 сати; кад је оно довршено, маст се излије непосредно у велике металне резервоаре брода који ће је понети у Европу.

Ма да је морски слон врло крупна животиња, ипак не даје ни близу онолико масти колико би се могло ишчекивати наспрам његове тежине, јер несразмерно много иде у штету. Рачуна се да треба шест крупних

слонова за једну тону масти; кад их има разне величине, треба их каткад и по 15—16 комада. Треба дакле хиљадама животиња да би се напунили резервоари само једнога транспортног брода.

Од 1925 године топљење слонове масти на Кергелену почело се вршити само на покретним, пловним топионицама. Први топионички брод, који је дошао на Кергеленска Острва, био је *Losère*; ранији брод друштва *Compagnie générale Transatlantique* преустројен је тако како ће одговарати намењеном му послу. Али са тим бродом ловачко предузеће није имало среће. При завршетку ловачке сезоне, фебруара 1928 године, брод натоварен са 1200 тона истопљене масти, путујући за Европу, удари на подводну стену, буде њоме пробијен и потопљен, али му је бар људство спасено.

Компанија је одмах потопљени брод сменила другим од 5500 тона, удесивши га за пренос масти. То је данашњи брод *Austral* који сваке године редовно преноси у својим огромним резервоарима хиљаде тона истопљене масти са Кергеленских Острва на европска тржишта.

Остаје још да се каже неколико речи о томе на што се употребљава та маст од кергеленских слонова. Она се, пре свега, чим стигне у Европу, рафинира у нарочитим за то фабрикама, при чему јој се одузима прљава боја и непријатан мирис. Тако пречишћена, она иде у фабрике маргарина, вештачког масла, и разних сирева, као на пр. холандског сира, тако да један део те масти иде на људску храну. Остатак потроши козметика, фабрикација сапуна и хемиска индустрија. Главни потрошачи су скандинавске земље, Енглеска, Немачка и Холандија. А у ресторанима свих земаља гости и не помишљају да наместо бутера, чешће но што би то могли

веровати, добивају маргарин справљен од масти кергеленског слона, или кита, или сир коме та маст даје квалитет. То, уосталом, не умањује вредност хране, нити се има каква страна разлога за негодовање кад се тако шта добије.

Поред индустриског лова морских слонова, у водама око Кергелена врши се и интензивни лов китова. На великом острву је тога ради и модерна китоловна станица за прераду уловљених морских колоса.

НАУЧНИ ПОСЛОВИ САПУТНИКА

Овакав пут какав смо ми, сапутници, имали ове године, није баш у правој смислу излетнички пут, какав се данас, са модерним удобним бродом, може извести и по областима на које се до пре које године није могло ни помишљати. Међутим, напор који се имао чинити, тешкоће са којима се имало борити, опасности којима се ваљало излагати, трошкови које је требало поднети, све је то морало имати какав нарочити потстрек и разлог пред киме све тешкоће ишчезавају. Тај разлог је био у интересантности и важности послова који су се имали извршити и који су све то оправдавали, а сапутнике у најтежим тренуцима ободравали. Какви су то послови?

Забачена, далека острва, која су била мета овога путовања, раније су већ била испитивана од појединих научних експедиција које су на њих или нарочито долазиле или само у проласку свраћале. У ономе што претходи било је говора о таквим експедицијама. Свака је од њих са собом односила са острва више или мање драгоцену грађу за њихово проучавање, а скупљена та

грађа данас већ допушта да се створи слика о њиховим
хидрографским, биолошким, геолошким и др. приликама.
Али ће требати да прођу још многе године и деценије

Морски слон при пливању

док та слика буде толико допуњена, да престане по-
треба скупих, напорних и опасних експедиција. Главни
је посао ових баш тај да слику допуне, али да то буде
у појединостима које би биле од интереса за какву

општију ствар, за какву научну теорију, за какво тврђење које треба проверити, за какав индустриски циљ који захтева тачно познавање чињеница, за морепловство које тражи тачне маринске и хидрографске карте итд.

Овогодишње путовање мојих сапутника у поменуте области имало је за један од циљева послове такве зрсте. Нарочито су имали да раде сапутници природњаци и физичари, а уз ове и један, по своме позиву математичар.

Флора острва која смо походили врло је сиромашна, али је за ботаничара од нарочитог интереса због специјалних прилика у којима егзистира. Фауна, а нарочито она сићушна бића, која се при кратком природњачком излету тешко и запажају, изискују још доста година и експедиција док буду позната и проучена. Физичке појединости, као што су: атмосферска рефракција, дуга, светлуцање звезда и промене јачине, борална светлост и њен однос са магнетним појавама, елементи електричног и магнетног поља посматраних области, дневне и дупорочне промене тих елемената, електрична проводљивост ваздуха и њена зависност од метеоролошких прилика итд., биће предмет испитивања још за дуги низ година, и ниједан брод, који западне у ове области, не пропушта вршити таква посматрања, ако само има на броду кога ко се у томе разуме. Исто је тако и са хидрографским, геолошким и океанографским чињеницама, од којих често понека има да потврди или да одбаци какву научну хипотезу. А свако запажање, свако мерење у које се може имати вере, па ма ово било вршено и у уском оквиру, доприноси решавању још нерашчишћених проблема тих удаљених области. Интерес тога неће нестати ни у току времена, јер се

Разљућен морски слон

има посла са врло несталним елементима, који још дуго неће ући у оквир онога што се тачно познаје.

Није ми познато шта су у томе погледу урадили сапутници природњаци, нити ме је то могло у овај мах

много интересовати; сваки је имао да се стара о своме послу. Разумео сам само то да су били задовољни, јер су изјавили да им се исплаћује долазак у ову бестрагију и поднесене муке око тога. Геолози су попунили неке празнине које су оставила ранија врло потпуна и брижљива испитивања француског геолога Обер-Де-Ла-Ри у погледу геолошке везе Кергеленских Острва са другим вулканским острвима Индиског Океана. Као што је напред речено, француски научник је на острвима Амстердам, Сен-Пол и Кергелен провео пуне четири године проучавајући их и у геолошком погледу.

Физичари су, изгледа, имали мање успеха, због краткоће времена које су имали на расположењу, премда су и они добили неке резултате од интереса. Али, они су бар привели крају један посао због кога се исплаћивало долазити у ове удаљене и забачене крајеве земљине кугле. На томе је послу рађено и ранијих година и о њему је већ било речи у описима досадашњих путовања сапутника.

Посао се састојао у проверавању једне физичко-математичке методе за праћење кретања невидљивих ледених маса и ледених брегова. За морску пловидбу по ноћи и густим маглама од важности је моћи из даљине на броду осетити приближавање такве масе, са којом сусрет може бити фаталан, као што је у више познатих прилика и бивао. Метода која даје један начин да се то постигне, проверена је године 1931 и 1933 на леденим масама северне поларне области и одређен је проценат њене тачности. Да ли ће и уколико тај проценат бити измењен за ледене масе у јужној поларној области? Питање би изгледало чудно кад се не би знало да се те масе у једној и другој области битно разликују баш по ономе елементу који је од ва-

жности за осетљивост инструмента, а то је запремина масе која је над воденом површином. Ледени блокови северне поларне области постају обурвавањем и одроњавањем огромних глечера на Гренланду, и њиховим клизањем и срозавањем у море, где се после читавог низа нестабилних положаја најпосле стабилизују у облику ледених маса које штрче по неколико десетина, катакад и по коју стотину метара над морском површином, излажући велике запремине и масе бочном зрачењу и дејству на удаљени инструмент. Напротив, ледене масе јужне поларне области постају распарчавањем пространих, а равних ледених површина; оне су већином плочасте и излажу сразмерно малу површину бочном зрачењу. То је разлог због кога се проценат тачности методе, као што се могло и очекивати, показао знатно слабији у јужној области. Али је то требало проверити непосредним посматрањем и сазнати му прави разлог.

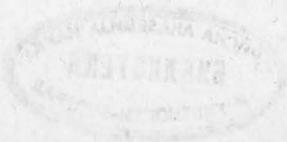
Проверавана је, поред тога, још једна метода за исти циљ, основана на одбијању звука од ледене масе. Она се показала као неупотребљива за северну ледену област, јер ледена брда што плове по морима те области издају своје властите звуке, у облику непрекидних пуцкарања које путници чују кад брод наиђе у близину брода и која потсећају на пуцкарање ватре. Пуцкарање произлази од пуцања ледених оклопа, који затварају безброј ледених ћелија у блоку, и од наглог испуштања ослобођеног ваздуха у њима, који је под притиском. Поред тога, са ледених брда долазе и звуци што произлазе од његовог ломљења, крхања и распарчавања. И такви звуци остављају траг на ваљку инструмента на коме би требало да се добије траг само од одбијеног звука. Посматрачу је тада немогућно снаћи се и разликовати траг овога звука од оних што произлазе од

гих паразитних звукова. Међутим, у јужној области, где су масе плочасте и плитке, нема паразитних звукова и метода основана на одбијању звука даје боље резултате.

Нема интереса описивати повратак у Европу и путовање од неколико недеља истим путем којим се и дошло, али без задржавања и без икаквих доживљаја које би вредело описивати.

„ПО ЗАБАЧЕНИМ ОСТРВИМА“

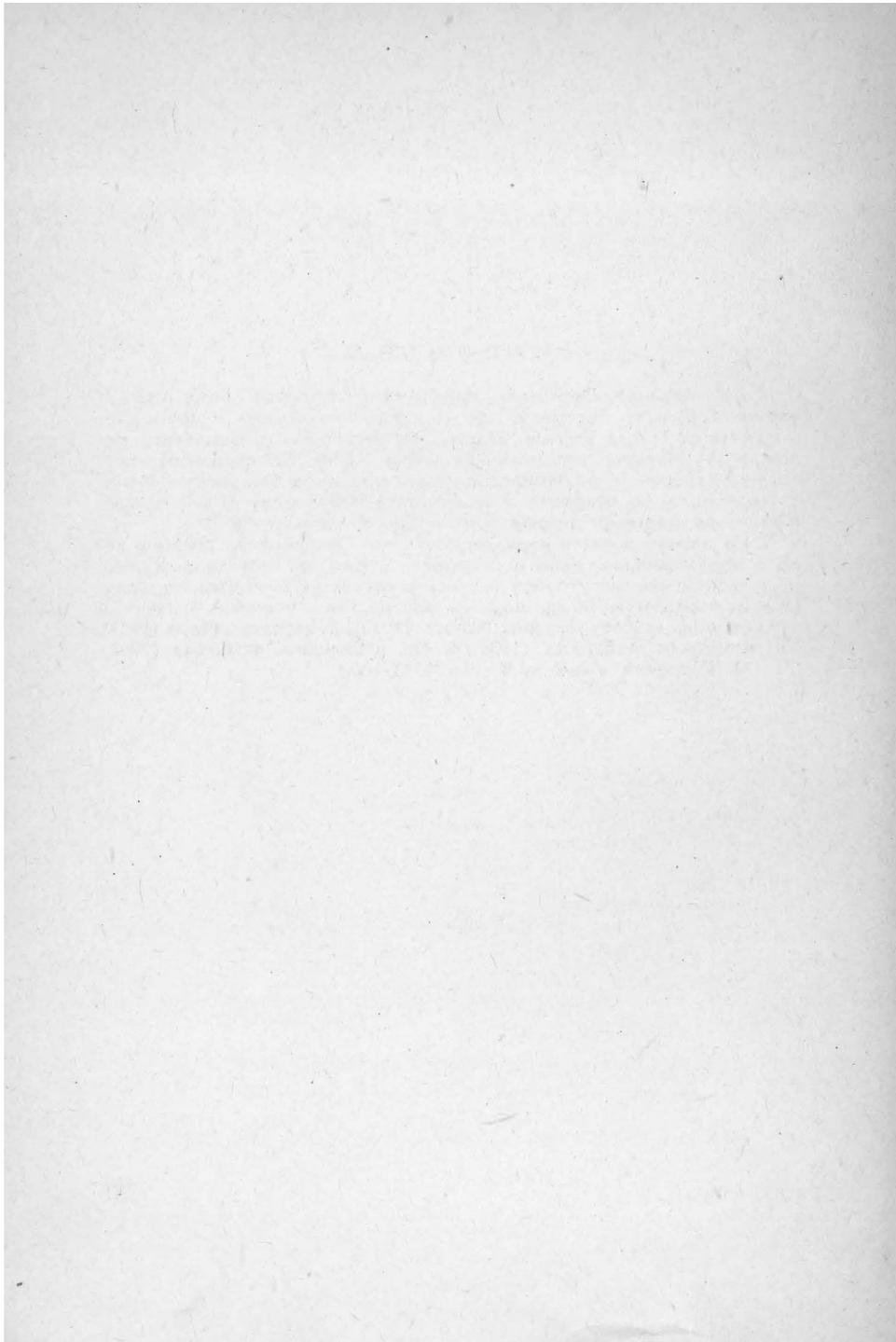

НАПОМЕНА

Др Михаило Петровић, писац ових путописа, рођен је 24 априла 1868 г. у Београду, где је свршио гимназију и природно-математички отсек Велике школе. На Париском универзитету положио је докторат математичких наука (1894). По свршеном школовању изабран је за професора математике на београдској Великој школи, а по отварању Универзитета у Београду (1905) постављен је за редовног професора теориске математике.

Из научне области којој се посветио, Петровић је објавио велики број значајних дела и расправа. Поред научних дела објавио је и четири књиге путописа и утисака са својих путовања по далеким копнима и морима, која је обишао као учесник у научним експедицијама: **Кроз поларну област** (1932), **У царству гусара** (1933), **Са океанским рибарима** (1935) и **По забаченим острвима** (1936).

М. Петровић умро је 8 јуна 1943 год.

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
Међу Ескимима	
Гренландски Ескимима — — — — —	5
Еским у лову — — — — —	17
Духовни живот Ескимима — — — — —	29
Индустрија лова у поларној области	
Лов поларних животиња — — — — —	37
Нови начин китолова — — — — —	48
У правцу Антилских Острва	
Саргаско Море — — — — —	56
Бермуди — — — — —	60
Бахамска Острва — — — — —	70
Од Бахамских Острва до некадашњих гусарских гнезда у Антилима — — — — —	75
Острва Корњача (Тортуга) — — — — —	83
Хаити — — — — —	87
Мали Антили — — — — —	93
По Француским Антилима и повратак у Европу	
Француски Антили — — — — —	100
Поред Канарских Острва и Мадере у Шербур — — — — —	118
Пут до Њу-Фундленда	
Од Ла-Рошела до Сен-Пјера и Миклона — — — — —	123
Од Сен-Пјера до Магдаленских Острва — — — — —	133
Поред обала Лабрадора — — — — —	141
Низ хладну Лабрадорску Струју — — — — —	150
Њу-Фундленд и његово становништво	
Острво и његова главна варош — — — — —	160
Унутрашњост Њу-Фундленда и становници — — — — —	163
Занимљивости о животу у колонији — — — — —	169
Ловци фока на Њу-Фундленду — — — — —	175
Локални рибари са Њу-Фундленда — — — — —	187

	Странице
По осамљеним острвима Јужног Индиског Океана	
Од Француске обале до Мадагаскара — — — —	195
Од Мадагаскара до острва Амстердам и Сен-Пол — — — —	206
Додир осамљених острва са светом — — — —	213
На острву Амстердам — — — — — — — —	220
На острву Сен-Пол — — — — — — — —	224
Од острва Сен-Пол до Кергеленских Острва — — — —	234
На острвима Кергелен — — — — — — — —	238
Научни послови сапутника — — — — — — — —	257

Михаило Петровић: Далека копна и мора

*

Коректор Стојанка Ковачевић

*

Штампано ћирилицом у 8000 примерака
 Штампане завршено 30-V-48 год. у штампарији Просвета, Ђуре Ђаковића бр.21
 Београд